

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΕΝΙΑΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΥΛΑ ΑΓΑΘΑ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2018-2019

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Του Κυριάκου Δ. Λαγούρου
A.M.: 73400518012

**Τίτλος: Ο θεσμός της συλλογικής αγωγής ως μέσο
αποκατάστασης της ζημίας από παραβιάσεις της νομοθεσίας
για την προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού**

Επιβλέπουσα:

Ευθυμία Κινινή

Αθήνα, 30/09/2019

ΕΝΙΑΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΥΛΑ ΑΓΑΘΑ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2018-2019

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Του Κυριάκου Δ. Λαγούρου

A.M.: 73400518012

**Τίτλος: Ο θεσμός της συλλογικής αγωγής ως μέσο
αποκατάστασης της ζημίας από παραβιάσεις της νομοθεσίας
για την προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού**

Επιβλέπουσα:

Ευθυμία Κινινή

Copyright © [Κυριάκος Λαγούρος, Σεπτέμβριος 2019]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

«Ubi concordia, ibi Victoria»¹

¹ «Όπου ενότητα, εκεί νίκη», λατινικό ρητό.

Πίνακας περιεχομένων

A. Πρόλογος.....	9
B. Η ιστορία της Ιδιωτικής επιβολής και η σχέση της με τη Δημόσια επιβολή (Private enforcement vs Public enforcement) των κανόνων ανταγωνισμού.....	11
i) Η σχέση δημόσιας και ιδιωτικής επιβολής.....	11
ii) Η ιστορία της αγωγής αποζημίωσης στην Ευρωπαϊκή και Ελληνική νομοθεσία.....	13
Γ. Ατομική Αγωγή vs Συλλογική Αγωγή.....	18
Δ. Η οριοθέτηση των συστημάτων opt – in, opt – out και η αντιπροσωπευτική αγωγή.....	20
Ε. Η Σύσταση 2013/396 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.....	22
Στ. Ο Θεσμός της Συλλογικής Αγωγής στο Ομοσπονδιακό Δίκαιο των ΗΠΑ.....	24
i) Νομοθετικό Πλαίσιο.....	24
ii) Ενστάσεις της θεωρίας.....	29
iii) Σύνοψη.....	31
Z. Η Συλλογική Αγωγή ως θεσμός του Ελληνικού Δικαίου.....	32
Η. Η νομοθεσία και η πρακτική στα Κράτη Μέλη της Ε.Ε.	34
i) Ηνωμένο Βασίλειο.....	35
ii) Ολλανδία.....	40
iii) Γερμανία.....	42
iv) Ιταλία.....	43
v) Πορτογαλία.....	46
vi) Γαλλία.....	47
Θ. Αξιολόγηση των μοντέλων opt – in και opt– out.....	49
Μειονεκτήματα του opt-out και πλεονεκτήματα του opt – in.....	49
i) Μειονεκτήματα του opt - out.....	49
ii) Πλεονεκτήματα του opt – in.....	51
I. Ιδία Θέση.....	52
i) Πλεονεκτήματα του opt – out.....	52
ii) Αντίκρουση των επιχειρημάτων κατά του opt - out.....	56
iii)Σύνοψη.....	58
ΙΑ. Πρόταση σε δικαιοπολιτικό επίπεδο.....	59
i) Πώς πρέπει να εφαρμοστεί ένα opt – out σύστημα στην Ελλάδα;.....	59
i.α.) Πιστοποίηση.....	60
i.β.) Ενεργητική Νομοποίηση.....	62
i.γ.)Χρηματοδότηση.....	63
i.δ.) Τριπλή αποζημίωση.....	65

i.ε.) Κατανομή αποζημίωσης.....	67
ii) Σύνοψη – Συμπεράσματα: Χρειάζεται μεταφύτευση του αμερικανικού συστήματος στο ελληνικό δίκαιο;	69
ΙΒ. Επίλογος	70
ΙΓ. Βιβλιογραφία.....	73

A. Πρόλογος

Ένα από τα πλέον φλέγοντα ζητήματα που απασχολεί τις περισσότερες έννομες τάξεις, οι οποίες ακολουθούν το ηπειρωτικό και το αγγλοσαξονικό δικαιοσύνη, αποτελεί η ευχερής και ανεμπόδιστη πρόσβαση των κοινωνιών του δικαίου στη δικαιοσύνη. Το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του ανθρώπου (εφεξής ΕΣΔΑ) προβλέπει ότι: *«Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δικαίως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίον θα αποφασίση είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως»*. Παρά ταύτα, μία πολύ σημαντική και πολυάριθμη κατηγορία κοινωνιών του δικαίου, οι καταναλωτές, στερούνται στη χώρα μας αλλά και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες το δικαίωμα αυτό, ειδικά σε σχέση με τις παραβιάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, καθώς οι υφιστάμενοι θεσμοί για την αποζημίωση τους δυσκολεύουν και εν τέλει τους αποτρέπουν να προσφύγουν στη δικαιοσύνη διεκδικώντας τις ζημίες που έχουν υποστεί από τις αντιανταγωνιστικές πρακτικές των επιχειρήσεων. Απόδειξη για τα παραπάνω αποτελεί η πολύ χαμηλή συμμετοχή που έχει στην Ελλάδα, αλλά και στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης, η επιβολή των κανόνων του ανταγωνισμού διά των ιδιωτών, λόγω της παράβλεψης για πολλά χρόνια του θεσμού της ιδιωτικής επιβολής του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού υπέρ της δημόσιας επιβολής του.² Συνάγεται επομένως ότι, προκειμένου να αναπτυχθεί η ιδιωτική επιβολή, πρέπει να καταστεί πιο εύκολη για τους καταναλωτές η πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο μέσα από ένα θεσμό, ο οποίος θα εγγυάται την πρόσβαση στη δικαιοσύνη χωρίς υψηλό κόστος, χωρίς πολλά γραφειοκρατικά εμπόδια και χωρίς να απαιτείται οι ζημιωθέντες να είναι πλήρως ενημερωμένοι για όλες τις παραβιάσεις που γίνονται από τις επιχειρήσεις, καθώς αρκετές φορές δεν γνωρίζουν ούτε οι ίδιοι ότι έχουν ζημιωθεί. Ο μόνος θεσμός, ο οποίος συνδυάζει όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά είναι η συλλογική αγωγή αποζημίωσης με τη μορφή opt – out. Μάλιστα, είναι χαρακτηριστικό ότι σε όσες χώρες εφαρμόζεται η συλλογική αγωγή με τη μορφή opt – out, ο αριθμός των ζημιωθέντων που προσφεύγουν στη δικαιοσύνη για να λάβουν αποζημίωση είναι κατά πολύ υψηλότερος των χωρών όπου δεν προβλέπεται θεσμός συλλογικής αγωγής ή

² Βλ. Έφη Ι. Κινινή, Ζητήματα αποζημιωτικής ευθύνης για παραβάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού με αφορμή την Οδηγία 2014/104/ΕΕ, ΕΕμπΔ 2017/Α, σελ. 1

M Bergström, M Iacovides, M Strand (eds), Harmonising EU Competition Litigation: The New Directive and Beyond (Hart Publishing, Volume 8, 2018), σελ. 26-27, και Geradin, Damien, Collective Redress for Antitrust Damages in the European Union: Is This a Reality Now? (April 13, 2015). George Mason Law Review, Forthcoming; George Mason Law & Economics Research Paper No. 15-16, σελ. 1-2.

προβλέπεται συλλογική αγωγή με τη μορφή opt – in, όπως αποδεικνύεται από τις υποθέσεις UFC Que Choisir στη Γαλλία, Replica Football Shirts στην Αγγλία και Codacons vs. Voden Medical Instruments στην Ιταλία, στις οποίες συγκεντρώθηκε πολύ μικρός αριθμός εναγόντων, σε αντίθεση με τις υποθέσεις In re NASDAQ Market Makers Antitrust Litigation στις ΗΠΑ, DECO v Portugal Telecom στην Πορτογαλία και Merricks v MasterCard στο Ηνωμένο Βασίλειο, στις οποίες συγκεντρώθηκε πολύ υψηλός αριθμός εναγόντων.³ Στο σημείο όμως αυτό εγείρονται κάποια ερωτήματα: Κατά πόσον οι αγωγές opt – out είναι πράγματι συμβατές με το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ; Υπάρχει πράγματι ιστορικό καταχρηστικών συλλογικών αγωγών αποζημίωσης στις ΗΠΑ, όπως υποστηρίζεται από πολλούς θεωρητικούς στην Ευρώπη; Πώς μπορεί να λυθεί το πρόβλημα της ασυμβατότητας του συστήματος opt – out με τη νομική παράδοση πολλών ευρωπαϊκών εννόμων τάξεων; Είναι πράγματι τα πλεονεκτήματα του opt – out τόσο περισσότερα σε σχέση με το opt – in, ώστε να πρέπει να εφαρμοστεί αυτό το σύστημα στην Ευρώπη και την Ελλάδα; Πώς και με ποιες ειδικές ρυθμίσεις μπορεί να εφαρμοστεί το σύστημα αυτό στην Ελλάδα; Είναι αποδεκτή η «μεταμόσχευση» του δικαίου των ΗΠΑ για τις συλλογικές αγωγές στο Ελληνικό δίκαιο; Όλα τα παραπάνω ερωτήματα θα αναλυθούν και θα απαντηθούν στα επόμενα κεφάλαια.

Στην παρούσα εργασία θα αναλυθεί, αρχικά, η σχέση της δημόσιας με την ιδιωτική επιβολή, με αναφορά στο διάλογο που γίνεται για το ποια μορφή επιβολής μπορεί να εξασφαλίσει αποτελεσματικότερα τα δικαιώματα των καταναλωτών, αλλά και τον ίδιο τον ανταγωνισμό ως θεσμό, ενώ στη συνέχεια θα πραγματοποιηθεί αναδρομή στην ιστορία του θεσμού της αγωγής αποζημίωσης για παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού στην ευρωπαϊκή και ελληνική έννομη τάξη και θα γίνει σύντομη αναφορά στην ισχύουσα Οδηγία 2014/104/ΕΕ. Στην επόμενη ενότητα θα γίνει σύγκριση των μεμονωμένων με τις συλλογικές αγωγές αποζημίωσης, ενώ θα αναλυθεί η έννοια των συστημάτων opt – in και opt – out καθώς και οι προτάσεις της σύστασης 2013/396 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Κατόπιν θα αναλυθούν τα ισχύοντα στο πεδίο των συλλογικών αγωγών στις ΗΠΑ, στην Ελλάδα, στο Ηνωμένο Βασίλειο, στην Ολλανδία, στη Γερμανία, στην Ιταλία, την Πορτογαλία και τη Γαλλία. Στη συνέχεια, θα αναδειχθούν τα πλεονεκτήματα του συστήματος opt – in και τα μειονεκτήματα του συστήματος opt – out, ενώ έπειτα θα αναδειχθούν τα πλεονεκτήματα του opt – out, τα μειονεκτήματα του opt – in και θα προβούμε σε αντίκρουση των υποτιθεμένων μειονεκτημάτων του opt – out, καταλήγοντας έτσι στο συμπέρασμα ότι είναι απαραίτητη η εφαρμογή ενός opt – out

³ Βλ. κεφ. Η παρ. Ι της παρούσας εργασίας.

συστήματος στις συλλογικές αγωγές αποζημίωσης. Έπειτα, θα προτείνουμε κάποιες λύσεις για την εφαρμογή του συστήματος opt – out ειδικά στην ελληνική έννομη τάξη, ενώ θα αναλύσουμε τα ζητήματα της πιστοποίησης, της ενεργητικής νομιμοποίησης, της χρηματοδότησης, της τριπλής αποζημίωσης και της κατανομής της αποζημίωσης στα μέλη της ομάδας των εναγόντων. Τέλος, θα αναλύσουμε γιατί ο Έλληνας νομοθέτης πρέπει να χρησιμοποιήσει τη θετική εμπειρία των ΗΠΑ στις συλλογικές αγωγές, χωρίς ωστόσο να προβεί σε άκριτη μεταφορά των αμερικανικών προβλέψεων για τις συλλογικές αγωγές στην ελληνική έννομη τάξη.

B. Η ιστορία της Ιδιωτικής επιβολής και η σχέση της με τη Δημόσια επιβολή (Private enforcement vs Public enforcement) των κανόνων ανταγωνισμού.

i) Η σχέση δημόσιας και ιδιωτικής επιβολής

Η επιβολή των κανόνων του ελεύθερου ανταγωνισμού μπορεί να γίνει είτε από τις διοικητικές αρχές ενός κράτους, είτε από τους θιγόμενους από την αντανταγωνιστική συμπεριφορά ιδιώτες. Η θεωρία συνηθίζει να διακρίνει αρκετές φορές ανάμεσα στην δημόσια και την ιδιωτική επιβολή των κανόνων του δικαίου του Ελεύθερου Ανταγωνισμού⁴, πράγμα το οποίο έκανε παλαιότερα και ίδια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή με τοποθετήσεις, οι οποίες αψηφούσαν τη σημασία που έχουν για το δημόσιο συμφέρον οι ιδιωτικές αγωγές αποζημίωσης εξαιτίας παραβιάσεων του δικαίου του ανταγωνισμού.⁵ Ωστόσο, η ιδιωτική και η δημόσια επιβολή φαίνεται να είναι συμπληρωματικές μέθοδοι επιβολής του δικαίου του ανταγωνισμού⁶. Προκειμένου να καταστεί σαφές αυτό πρέπει να αναλυθούν οι κυρίαρχοι τρεις σκοποί της επιβολής του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού:

Ο πρώτος σκοπός είναι η πρόληψη των αντανταγωνιστικών πρακτικών. Ο σκοπός αυτός μπορεί να επιτευχθεί μέσω μίας *ex ante* ρύθμισης της εκάστοτε σχετικής αγοράς, είτε (κυρίως) μέσω της απειλής προστίμων και άλλων εννόμων συνεπειών στους παραβάτες

⁴ Βλ. ενδ. August Braakman, 'The Application of the Modernised Rules Implementing Articles 81 and 82 EC Treaty in Injunction Proceedings: Problems and Possible Solutions', Annual proceedings of the Fordham Corporate Law Institute Annual Proceedings of the Fordham Corporate Law Institute, Vol. 26, p. 161-179, Vol. 26, p. 161-179, Barry Rodger, 'The Big Chill for National Courts: Reflections on Market Foreclosure and Freezer, Exclusivity under Article 81', Irish Journal of European Law, 11. pp. 77-116 και Wouter P.J. Wils, 'The Relationship between Public Antitrust Enforcement and Private Actions for Damages', WORLD COMPETITION, Law and Economics Review, Volume 32, March 2009, Number 1.

⁵ Βλ. Assimakis Komninou, 'The Relationship between Public and Private Enforcement: quod Dei Deo, quod Caesaris Caesari', European Competition Law Annual 2011.

⁶ Βλ. Δημήτριο Αυγητίδη, 'Αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις δικαίου ανταγωνισμού', ΔΕΕ 7/2015, σελ. 676.

των κανόνων του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού (δημόσια επιβολή).⁷ Επιπλέον, ο νομοθέτης μπορεί να προβλέψει ότι για κάθε παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού, ο ζημιωθείς ιδιώτης μπορεί να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης προς αποκατάσταση των ζημιών που υπέστη (ιδιωτική επιβολή). Με τον τρόπο αυτό αυξάνονται οι συνέπειες των αντιανταγωνιστικών πρακτικών. Εκτός αυτού, η επιβολή των κανόνων του δικαίου του ανταγωνισμού καθίσταται ευχερέστερη και συντομότερη σε Ευρωπαϊκό επίπεδο μέσω της ιδιωτικής επιβολής, καθώς είναι πολύ πιο εύκολο να ασκήσει κάποιος για παράδειγμα αίτηση ασφαλιστικών μέτρων ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων παρά ενώπιον της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Δεύτερος σκοπός είναι η αποτελεσματική εφαρμογή των κανόνων του ανταγωνισμού και η επιβολή κυρώσεων. Πράγματι, είναι πιο εύκολο για τις Εθνικές Επιτροπές Ανταγωνισμού να αποκαλύψουν και να αποδείξουν την ύπαρξη αντιανταγωνιστικών πρακτικών, καθώς λόγω της κρατικής ισχύος αλλά και των δικαιωμάτων που τους δίνει ο νομοθέτης,⁸ μπορούν να προβούν σε αποτελεσματικές έρευνες αφού μπορούν να συλλέξουν αποδεικτικά στοιχεία όχι μόνον από τα θύματα των παραβιάσεων, αλλά και από τους ίδιους τους δράστες των αντιανταγωνιστικών συμπεριφορών. Ωστόσο, η επιβολή των κανόνων του ανταγωνισμού καθίσταται πληρέστερη, όταν δίδεται δικαίωμα και στους ιδιώτες ζημιωθέντες να ασκούν αγωγές. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν επιχειρήσεις προβαίνουν σε αντιανταγωνιστικές πρακτικές, οι οποίες είτε δεν είναι πολύ σημαντικές, είτε υπάγονται στον κανόνα *de minimis*. Οι πρακτικές αυτές δεν είναι καταρχήν αντιανταγωνιστικές και επομένως δεν επιβάλλεται κάποια κύρωση από τις Επιτροπές Ανταγωνισμού. Συνεπώς, ο μόνος τρόπος με τον οποίον μπορεί να αποδοθεί δικαιοσύνη σε αυτές τις περιπτώσεις είναι οι ιδιωτικές αγωγές αποζημίωσης.⁹ Απόψεις, σύμφωνα με τις οποίες η ιδιωτική επιβολή έχει μόνο κερδοσκοπικά κίνητρα και ως εκ τούτου δεν εξυπηρετούν πολλές φορές το δημόσιο συμφέρον,¹⁰ δεν ευσταθούν καθώς αφενός κάθε παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού δέον είναι να ελέγχεται, αφετέρου μία καταχρηστική αγωγή δεν θα ερείδεται στα άρθρα 1 και 2 του νόμου 3959/2011 (101

⁷ Βλ. Wouter P.J. Wils, *The Relationship between Public Antitrust Enforcement and Private Actions for Damages*, *WORLD COMPETITION, Law and Economics Review*, Volume 32, March 2009, Number 1 και Assimakis Komninos, *The Relationship between Public and Private Enforcement: quod Dei Deo, quod Caesaris Caesari*, ο.π.

⁸ Ν. 3959/2011, αρ. 38 επ.

⁹ Βλ. Assimakis Komninos, *The Relationship between Public and Private Enforcement: quod Dei Deo, quod Caesaris Caesari*, ο.π., σελ. 144 και M Bergström, M Iacovides, M Strand (eds), *Harmonising EU Competition Litigation: The New Directive and Beyond*, ο.π. σελ. 16.

¹⁰ Βλ. Wouter P.J. Wils, *The Relationship between Public Antitrust Enforcement and Private Actions for Damages*, ο.π., σελ. 9.

και 102 ΣΛΕΕ) και θα απορριφθεί ως αβάσιμη.¹¹

Τρίτος σκοπός, τον οποίο πρέπει να επιτύχει η επιβολή του δικαίου του ανταγωνισμού είναι η αποσαφήνιση, η ερμηνεία και η τελειοποίηση των κανόνων του ανταγωνισμού.¹² Και για την επίτευξη του σκοπού αυτού η δημόσια και η ιδιωτική επιβολή μπορούν να δράσουν από κοινού. Στην πρώτη περίπτωση οι κανόνες δικαίου ερμηνεύονται από την Επιτροπή Ανταγωνισμού, η οποία αποτελείται από επιστήμονες ειδικούς στο δίκαιο του ανταγωνισμού, οι οποίοι δύνανται να τους ερμηνεύουν επαρκώς. Ωστόσο, σημαντική είναι η συμβολή της ιδιωτικής επιβολής μέσω των λεγόμενων *stand-alone actions*, δηλαδή των αγωγών που δεν ακολουθούν μετά από μία προγενέστερη απόφαση της Επιτροπής, η οποία έκρινε αντιαγωνιστική μία συμπεριφορά, αλλά ζητούν οι ίδιες το πρώτον να αναγνωριστεί μία συμπεριφορά ως αντιαγωνιστική. Η συμβολή των αγωγών αυτών οφείλεται στο ότι ενδέχεται να φέρουν ενώπιον της δικαιοσύνης μία υπόθεση της οποίας δεν θα επιλαμβανόταν η επιτροπή ανταγωνισμού.

Η παραπάνω άποψη, ότι δηλαδή η δημόσια και η ιδιωτική επιβολή δρουν συμπληρωματικά, επιβεβαιώνεται από τη νοολογία του ΔΕΕ στην υπόθεση *Pfleiderer*, στην οποία το δικαστήριο αναγνώρισε ότι τόσο οι εθνικές Επιτροπές Ανταγωνισμού όσο και τα Εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να εφαρμόζουν τα άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ και να διασφαλίζουν ότι τα άρθρα αυτά εφαρμόζονται αποτελεσματικά και με γνώμονα τα δημόσια συμφέρον.¹³

ii) Η ιστορία της αγωγής αποζημίωσης στην Ευρωπαϊκή και Ελληνική νομοθεσία

Το πρωτογενές δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν περιείχε ρητή πρόβλεψη αναφορικά με τις αξιώσεις αδικοπρακτικής φύσης εκ μέρους των θυμάτων μιας αντιαγωνιστικής συμπεριφοράς. Παρ' όλα αυτά, η Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου σύντομα (1973) αναγνώρισε την άμεση ισχύ των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ με τις αποφάσεις *Van Gend Loos* και *BRT v SABAM*. Είχε γίνει δηλαδή δεκτό από το ΔΕΕ ότι η παράβαση των άρθρων 81 και 82 ΣΕΚ γεννά δικαιώματα και υποχρεώσεις τις οποίες τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη.¹⁴

¹¹ Assimakis Komninos, *The Relationship between Public and Private Enforcement: quod Dei Deo, quod Caesaris Caesari*, ο.π., σελ. 145.

¹² Wouter P.J. Wils, *The Relationship between Public Antitrust Enforcement and Private Actions for Damages*, ο.π., σελ. 5.

¹³ Υπόθεση C-360/09, *Pfleiderer AG v Bundeskartellamt* [2011] ECR I-5161, παρ. 19.

¹⁴ Βλ. Δημήτριο Αυγητίδη, *Αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις δικαίου ανταγωνισμού*, ο.π. σελ.676 και Αντωνία Παπαδελη, *Αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΕ*, ΔΕΕ 6/2010, σελ. 662.

Σταθμός για την κατοχύρωση του δικαιώματος αποζημίωσης όταν συντρέχει παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού, υπήρξε η απόφαση *Courage v Crehan*. Στην υπόθεση αυτή, αγγλικό δικαστήριο απηύθυνε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΚ σχετικά με το κατά πόσο το ίδιο το μέρος μίας αντανταγωνιστικής συμφωνίας μπορούσε να ζητήσει αποζημίωση από τον αντισυμβαλλόμενο του. Το ΔΕΚ έδωσε την εξής απάντηση: «*Η πλήρης αποτελεσματικότητα του άρθρου 85 της Συνθήκης και, ειδικότερα, η πρακτική αποτελεσματικότητα της απαγορεύσεως που προβλέπει η παράγραφος 1 του άρθρου αυτού θα διακυβευόταν εάν δεν μπορούσε κάθε υποκείμενο δικαίον να ζητήσει αποκατάσταση της ζημίας που του προξένησε σύμβαση ή συμπεριφορά δυνάμενη να περιορίσει ή να νοθεύσει τον ανταγωνισμό. Πράγματι, ένα τέτοιου είδους δικαίωμα ενισχύει την αποτελεσματική λειτουργία των κοινοτικών κανόνων του ανταγωνισμού και μπορεί να αποθαρρύνει τις συχνά κεκαλυμμένες συμφωνίες η πρακτικές δυνάμενες να περιορίσουν ή να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό. Υπό την άποψη αυτή, οι αγωγές αποζημίωσης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά στη διατήρηση της αποτελεσματικότητας του ανταγωνισμού εντός της Κοινότητας.*»¹⁵

Αναγνωρίζοντας το κενό στη νομοθεσία της Ένωσης όσον αφορά στις αγωγές αποζημίωσης για παραβιάσεις της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας¹⁶, η Επιτροπή εξέδωσε το 2005 την Πράσινη Βίβλο, η οποία είχε ως κύριο στόχο «να διαπιστωθούν τα βασικά εμπόδια για την καθιέρωση ενός πιο αποτελεσματικού συστήματος αγωγών αποζημίωσης και να εκτεθούν διάφορες εναλλακτικές δυνατότητες για περαιτέρω μελέτη και δράση προκειμένου να βελτιωθεί η άσκηση αγωγών αποζημίωσης τόσο παρεπόμενων (π.χ. περιπτώσεις που ασκείται αστική αγωγή μετά τη διαπίστωση παράβασης από την αρχή ανταγωνισμού) καθώς και αυτοτελών.»¹⁷

Με αυτή τη Βίβλο η Επιτροπή πρότεινε μια σειρά εναλλακτικών λύσεων για τις αγωγές αποζημίωσης, κυρίως σε σχέση με την πρόσβαση στις αποδείξεις,¹⁸ τις προϋποθέσεις ύπαρξης πταίσματος προκειμένου να θεμελιωθεί το παράνομο ώστε να υπάρχει αδικοπραξία,¹⁹ τον καθορισμό και το ύψος της αποζημίωσης,²⁰ την ένσταση μετακύλισης της ζημίας και τη θέση του εμμέσου αγοραστή,²¹ το κόστος των αγωγών,²² το συντονισμό

¹⁵ *Courage – Crehan*, C-453/99 [2001] ECR I-6297, [2001] 5 CMLR 1058, παρ. 26-27.

¹⁶ Πράσινη Βίβλος της 19.12.2005 σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παράβαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΚ, έγγραφο COM (2005) 672 τελικό, παρ. 1.2.

¹⁷ Πράσινη Βίβλος, ο.π., παρ. 2.1.

¹⁸ Πράσινη Βίβλος, ο.π., παρ. 2.2.

¹⁹ Πράσινη Βίβλος, ο.π., παρ. 2.3.

²⁰ Πράσινη Βίβλος, ο.π., παρ. 2.4.

²¹ Πράσινη Βίβλος, ο.π., παρ. 2.5.

της εφαρμογής της νομοθεσίας από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς²³ και τη δικαιοδοσία και το εφαρμοστέο δίκαιο.²⁴

Όσον αφορά τις συλλογικές αγωγές, η Πράσινη Βίβλος αναγνωρίζει ότι «*Η άσκηση αγωγής αποζημίωσης για παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων, από καταναλωτές και αγοραστές με πολύ μικρές αξιώσεις, θα είναι απίθανη αν όχι αδύνατη για πρακτικούς λόγους*». Για το λόγο αυτό, θέτοντας για πρώτη φορά ζήτημα για το αν πρέπει να υπάρχουν ειδικές διαδικασίες για την άσκηση συλλογικών αγωγών, αναγνωρίζει το έννομο συμφέρον των ενώσεων καταναλωτών να ασκούν συλλογικές αγωγές, χωρίς να στερούνται το δικαίωμα αυτό και οι μεμονωμένοι καταναλωτές.²⁵

Αφορμώμενη από την Πράσινη Βίβλο του 2005 και αναγνωρίζοντας εκ νέου ότι υπάρχουν νομοθετικά και διαδικαστικά εμπόδια στους κανόνες των κρατών μελών που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων για παραβίαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας²⁶, η Επιτροπή έκανε ακόμα ένα βήμα μπροστά το 2008 εκδίδοντας την Λευκή Βίβλο για τις αγωγές αποζημίωσης από παραβάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού. Στη Βίβλο αυτή η Επιτροπή πραγματεύεται διεξοδικότερα και δίνει πλέον μία σαφή σειρά προτάσεων στα ζητήματα τα οποία είχε πραγματευτεί και στην Πράσινη Βίβλο. Ειδικότερα, όσον αφορά στις συλλογικές αγωγές, η Επιτροπή αναγνωρίζει εκ νέου ότι το κόστος της αγωγής σε σχέση με το προσδοκώμενο όφελος αποτελεί εμπόδιο στην άσκηση μαζικών μεμονωμένων αγωγών. Ωστόσο, το εν λόγω κείμενο περιείχε πρόταση για θεσμοθέτηση μόνον αντιπροσωπευτικών αγωγών, δηλαδή αγωγών οι οποίες ασκούνται από νομιμοποιούμενους φορείς, όπως ενώσεις καταναλωτών, κρατικούς φορείς ή εμπορικούς συλλόγους, για λογαριασμό θυμάτων που είναι ήδη γνωστά ή που, σε μάλλον περιορισμένες περιπτώσεις, μπορεί να καταστούν γνωστά στο μέλλον, οι οποίες θα ζητούν την άρση της παράβασης και την παράλειψή της στο μέλλον και κατ' επιλογή συλλογικών αγωγών αποζημίωσης (opt-in), δηλαδή αγωγών στις οποίες τα θύματα αποφασίζουν ρητά να συνδυάσουν τις ατομικές τους αξιώσεις για αποζημίωση βλαβών που υπέστησαν με μια μόνο αγωγή. Επίσης, η επιτροπή μνημόνευσε την ανάγκη διατήρησης της δυνατότητας άσκησης ατομικών αγωγών.²⁷ Απώτερος στόχος της Λευκής βίβλου ήταν η διαμόρφωση σε κοινοτικό επίπεδο ενός ρυθμιστικού πλαισίου,

²² Πράσινη Βίβλος, ο.π., παρ. 2.6.

²³ Πράσινη Βίβλος, ο.π., παρ. 2.7.

²⁴ Πράσινη Βίβλος, ο.π., παρ. 2.8.

²⁵ Πράσινη Βίβλος, ο.π., παρ. 2.5.

²⁶ Λευκή Βίβλος της 2.4.2008 σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παράβαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΚ, έγγραφο COM (2008) 165 τελικό, παρ. 1.1.

²⁷ Λευκή Βίβλος, ο.π., παρ. 2.1.

το οποίο θα θέσπιζε ένα ελάχιστο κοινό πλαίσιο αρχών (minimum common standards) και θα επέτρεπε στους ζημιωθέντες κάθε κράτους μέλους να αξιώσουν και να πετύχουν στο μέγιστο βαθμό αποκατάσταση της βλάβης που υπέστησαν από τους παραβάτες της νομοθεσίας του ελεύθερου ανταγωνισμού.²⁸

Την Λευκή βίβλο ακολούθησε μετά από πέντε χρόνια (11.6.2013) η επίσημη πρόταση οδηγίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ένας λόγος εκ του οποίου καθυστέρησε πέντε χρόνια να παρουσιαστεί η επίσημη πρόταση οδηγίας, ήταν μεταξύ άλλων η διαφωνία ως προς το κατά πόσον θα έπρεπε να εισαχθεί στην Ευρωπαϊκή νομοθεσία ένας μηχανισμός συλλογικής αγωγής για αποζημίωση.²⁹ Παρά το γεγονός ότι η πρόταση οδηγίας αναγνώρισε την ύπαρξη διάφορων νομικών και διαδικαστικών εμποδίων³⁰ που δυσκόλευαν την αποτελεσματική προστασία των ιδιωτών από παραβάσεις των αντιμονοπωλιακών διατάξεων,³¹ μέσα στα οποία περιλαμβάνονταν έλλειψη αποτελεσματικών μηχανισμών συλλογικής έννομης προστασίας, ιδίως για τους καταναλωτές και τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις³², δεν περιέλαβε, σε αντίθεση με την Πράσινη και τη Λευκή Βίβλο, κάποια πρόταση για θεσμοθέτηση κάποιας μορφής συλλογικής αγωγής.

Οι αγωγές αποζημίωσης εξαιτίας παραβάσεων των αντιμονοπωλιακών κανόνων της ΕΕ ρυθμίστηκαν τελικώς και οριστικώς με την οδηγία 2014/104/ΕΕ. Κύριος στόχος της οδηγίας αυτής φαίνεται να είναι, όπως και στην Πράσινη και στη Λευκή Βίβλο, η βέλτιστη αλληλεπίδραση μεταξύ της δημόσιας και της ιδιωτικής επιβολής με στόχο την καλύτερη πρόληψη των αντιμονοπωλιακών συμπεριφορών και μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα των αντιμονοπωλιακών νόμων.³³ Η Οδηγία ρυθμίζει κυρίως:

²⁸ Αντωνία Παπαδελή, Αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΕ, ο.π. σελ. 663.

²⁹ Maria Bergstrom, Harmonising EU Competition Litigation : The New Directive and Beyond, ο.π., σελ. 7.

³⁰ Εμπόδια όπως:

- Η συγκέντρωση των στοιχείων που απαιτούνται για την απόδειξη μιας υπόθεσης,
- την απουσία σαφών κανόνων σχετικά με την ένσταση μετακύλισης,
- Η απουσία σαφούς αποδεικτικής αξίας των αποφάσεων των ΕΑΑ·
- Η δυνατότητα άσκησης αγωγής αποζημίωσης έπειτα από διαπίστωση παράβασης από την αρχή ανταγωνισμού, και
- Ο τρόπος ποσοτικοποίησης της ζημίας λόγω παράβασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας

³¹ Αντωνία Παπαδελή, Αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΕ, ο.π. σελ. 663.

³² Αιτιολ. Έκθεση Πρότασης Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβιάσεις των διατάξεων της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, COM (2013), 11.6.2013,σελ. 4-5.

³³ Βλ. Δημήτριο Αυγητίδη, Αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις δικαίου ανταγωνισμού, ο.π. σελ.679, Maria Bergstrom, Harmonising EU Competition Litigation : The New Directive and Beyond, ο.π., σελ. 7,

- Την κτήση αποδεικτικών στοιχείων από τον ενάγοντα προς υποστήριξη του αιτήματός του,³⁴
- Την ισχύ των αποφάσεων των εθνικών αρχών ανταγωνισμού σε άλλα κράτη μέλη,³⁵
- Την παραγραφή,³⁶
- Την ευθύνη εις ολόκληρον των εναγομένων³⁷ και
- Την ένσταση μετακύλισης της ζημίας στους έμμεσους αγοραστές.³⁸

Ως αποτέλεσμα της μη περίληψης κάποιας πρότασης για τις συλλογικές αγωγές από την Πρόταση Οδηγίας καθώς και της μη θεσμοθέτησης τους από την Οδηγία 2014/104/ΕΕ, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε την υπ' αρ. 2013/396/ΕΕ Σύσταση προς τα κράτη μέλη, με την οποία πρότεινε ορισμένες «κοινές αρχές εφαρμοστέες στους μηχανισμούς συλλογικών αγωγών παράλειψης και αποζημίωσης στα κράτη μέλη όσον αφορά παραβιάσεις αναγνωριζόμενων από το ενωσιακό δίκαιο δικαιωμάτων».³⁹ Στη Σύσταση αυτή θα αναφερθούμε εκτενώς στη συνέχεια.

Στην Ελλάδα το δικαίωμα αποζημίωσης για παραβάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού βασιζόταν κατ' αρχήν στο άρθρο 914 του Αστικού Κώδικα. Ειδικότερα, ο Άρειος Πάγος στην υπ' αρ. 1522/2013 απόφασή του έκρινε ότι «*Το άρθρο 1 παρ. 1 Ν. 703/1977 απαγορεύει την άσκηση της οικονομικής ελευθερίας που κατατείνει με τη σύμπραξη επιχειρήσεων στο σχηματισμό οικονομικής ισχύος, όταν αυτή περιορίζει αδικαιολόγητα και συνεπώς αντίθετα προς το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος, την οικονομική ελευθερία των τρίτων που δεν μετέχουν στη σύμπραξη, με αποτέλεσμα έτσι τη βλάβη ή τη διακινδύνευση και του ανταγωνισμού ως συστήματος ή μέσου κατεύθυνσης της οικονομίας της αγοράς. Ο περιορισμός της οικονομικής ελευθερίας των τρίτων συνίσταται στην αδυναμία τους να αναπτύξουν δραστηριότητα στη σχετική αγορά εξαιτίας ακριβώς της απαγορευμένης (καρτελικής) σύμπραξης των επιχειρήσεων, που πλήττει ευθέως την ελευθερία των συμβάσεων (άρθρο 5 παρ. 1 Συντ., 361 ΑΚ) και κατ' αυτή την έννοια*

Έφη Ι. Κιρινή, Ζητήματα αποζημιωτικής ευθύνης για παραβάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού με αφορμή την Οδηγία 2014/104/ΕΕ, ο.π., σελ. 4, Χαράλαμπος Σταμέλος, Η αγωγή αποζημίωσης στο αμερικανικό και ευρωπαϊκό δίκαιο του ανταγωνισμού, ΔΕΕ 2/2018, σελ. 173.

³⁴ Οδηγία 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Νοεμβρίου 2014 σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Κεφ. ΙΙ.

³⁵ Οδηγία 2014/104/ΕΕ, ο.π., αρ. 9.

³⁶ Οδηγία 2014/104/ΕΕ, ο.π., αρ. 10.

³⁷ Οδηγία 2014/104/ΕΕ, ο.π. αρ. 11.

³⁸ Οδηγία 2014/104/ΕΕ, Κεφ. ΙV.

³⁹ Σύσταση 2013/396/ΕΕ, 26.7.2013.

*τριτενεργεί εις βάρος τους, προσβάλλοντας παράνομα τα ιδιωτικά συμφέροντά τους. Επομένως οι τρίτοι έχουν αξίωση αποζημίωσης κατά το άρθρο 914 ΑΚ, εφόσον συντρέχουν και οι λοιπές προϋποθέσεις του άρθρου αυτού».*⁴⁰

Τελικά, το δικαίωμα για αποζημίωση από παραβιάσεις του νόμου 3959/2011 κατοχυρώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με το νόμο 4529/2018, ο οποίος αποτελεί μεταφορά της οδηγίας 2014/104/ΕΕ.

Γ. Ατομική Αγωγή vs Συλλογική Αγωγή

Προκειμένου να απαντήσουμε στο μείζον ερώτημα εάν εκτός από τις ατομικές αγωγές πρέπει να προβλέπονται και συλλογικές αγωγές με αίτημα την αποκατάσταση ζημιών από παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού, πρέπει να εξετάσουμε πώς και κατά πόσο μπορούν να συμβάλουν αυτές οι δύο μορφές αγωγής: α) στην αποτροπή απέναντι σε νέες παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού και β) στην αποκατάσταση και την αποζημίωση των ζημιωθέντων από τέτοιες πρακτικές.

Σε ό,τι αφορά στην αποτροπή νέων παραβάσεων του δικαίου του ανταγωνισμού, είναι προφανές ότι οι συλλογικές αγωγές αποζημίωσης μπορούν να συμβάλουν πολύ περισσότερο. Αυτό συμβαίνει για αρκετούς λόγους. Κατ' αρχήν, ο θεσμός της συλλογικής αγωγής καθιστά την πρόσβαση στη δικαιοσύνη αρκετά εύκολη για τη μεγάλη πλειονότητα των ζημιωθέντων, οι οποίοι έχουν υποστεί χαμηλού ύψους ζημίες. Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι οι καταναλωτές δεν είναι διατεθειμένοι να εμπλακούν σε δικαστική διαμάχη από μόνοι τους προκειμένου να διεκδικήσουν μία μικρού ύψους αποζημίωση. Αυτό συμβαίνει κυρίως διότι πολλές φορές τα δικαστικά έξοδα μπορεί να κοστίζουν περισσότερο από το τελικό ύψος της αποζημίωσης, αλλά και επειδή οι καταναλωτές δεν έχουν ούτε το χρόνο ούτε τη διάθεση αλλά ούτε και τα κατάλληλα κίνητρα να ασχοληθούν με την πολύπλοκη διαδικασία μιας αγωγής, η οποία κατά πάσα πιθανότητα θα επιλυθεί δικαστικά σε επίπεδο μικροδιαφορών⁴¹. Αντίθετα, όπως αποδεικνύει μία έρευνα του Ευρωβαρόμετρου,⁴² το 80% των καταναλωτών θα ήταν πολύ πιο πρόθυμοι να προσφύγουν στη δικαιοσύνη εάν προβλεπόταν θεσμός συλλογικής

⁴⁰ ΕΕμπΔ 2014,226 Nomos, ΧρΙΔ 2014,383.

⁴¹ Βλ. Ενδ. Σύσταση 2013/396 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με κοινές αρχές εφαρμοστέες στους μηχανισμούς συλλογικών αγωγών παράλειψης και αποζημίωσης στα κράτη μέλη όσον αφορά παραβιάσεις αναγνωριζόμενων από το ενωσιακό δίκαιο δικαιωμάτων, σκ. 9, Maria Ioannidou Consumer Involvement in Private EU Competition Law Enforcement, Oxford University Press 2015, σελ. 115, Αλεξάνδρα Π. Μικρούλεα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ΔΕΕ 10/2016, σελ. 1175.

⁴² Flash Eurobarometer **299**, Consumer Attitudes Towards Cross-Border Trade and Consumer Protection.

αγωγής. Έτσι, εάν δεν υφίσταται θεσμός συλλογικής αγωγής, ο οποίος να εγγυάται ότι σε περίπτωση παράβασης των νόμων του ανταγωνισμού οι καταναλωτές μπορούν να διεκδικήσουν από κοινού τις αξιώσεις τους, κερδισμένοι θα είναι οι παραβάτες. Και αυτό διότι αφενός θα πρέπει να πληρώσουν ως αποζημίωση πολύ χαμηλότερα ποσά, δεδομένου ότι πολύ λιγότεροι θα προσφύγουν στη δικαιοσύνη προκειμένου να λάβουν αποζημίωση εξαιτίας των όσων αναλύσαμε παραπάνω, αφετέρου η φήμη της επιχείρησής τους θα υποστεί πολύ μικρότερη ζημία αν ασκηθούν λίγες αγωγές από μεμονωμένους καταναλωτές, παρά αν ασκηθούν μεγάλες συλλογικές αγωγές, οι οποίες θα γίνουν ευρέως γνωστές.

Αντίστοιχα ισχύουν για την αποκατάσταση και την αποζημίωση των ζημιωθέντων από τέτοιες πρακτικές. Πράγματι, δεν συμφέρει τους ζημιωθέντες από παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού να αναζητήσουν τη ζημία που έχουν υποστεί σε ατομικές αγωγές. Αυτό συμβαίνει λόγω των υψηλών δικαστικών εξόδων που θα απαιτηθούν, καθώς η στοιχειοθέτηση της παραβίασης των κανόνων του ανταγωνισμού, αλλά κυρίως ο υπολογισμός της αποζημίωσης, αποτελούν ιδιαίτερα δυσχερή νομικά θέματα, για την επίλυση των οποίων είναι πιθανόν ένας συνήγορος υπεράσπισης να χρέωνε τον ζημιωθέντα περισσότερο από το ποσό της αποζημίωσης.

Αντίθετα, στον θεσμό της συλλογικής αγωγής η χρηματοδότηση μπορεί να πραγματοποιηθεί με πολλούς τρόπους και έτσι η αγωγή να καθίσταται βιώσιμη. Πρώτος τρόπος, ο οποίος εφαρμόζεται στο δίκαιο των ΗΠΑ, είναι η εργολαβική αμοιβή του συνηγόρου, δηλαδή η λήψη ποσοστού της αποζημίωσης ως αμοιβή. Επίσης, προτείνεται η χρηματοδότηση της αγωγής από τρίτα πρόσωπα. Στην περίπτωση αυτή, ο χρηματοδότης συμβάλλεται με έναν ή περισσότερους εν δυνάμει ενάγοντες και αφού εκτιμήσει την πιθανότητα επιτυχίας της υπόθεσης, αναλαμβάνει την κάλυψη των εξόδων της αγωγής.⁴³ Εις ανταμοιβή ο χρηματοδότης λαμβάνει το 25 – 40% της αποζημίωσης, ωστόσο φέρει τον κίνδυνο της απόρριψης της αγωγής. Άλλοι τρόποι χρηματοδότησης μπορούν να είναι, η χρηματοδότηση από την ίδρυση ενός ταμείου αρωγής, το οποίο θα τροφοδοτείται από κάποιο ποσοστό των αποζημιώσεων που επιδικάζονται σε αγωγές για παραβάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, καθώς και η χρηματοδότηση από την ασφάλιση νομικής προστασίας.⁴⁴ Έτσι, η χρηματοδότηση των συλλογικών αγωγών

⁴³ Βλ. Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π., σελ. 1193 και Maria Ioannidou Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement, ο.π. σελ. 125.

⁴⁴ Βλ. Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π.,

καθίσταται πολύ πιο εύκολη σε σχέση με τις ατομικές αγωγές, με αποτέλεσμα να διευκολύνεται η πρόσβαση των ζημιωθέντων στη δικαιοσύνη.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι οι συλλογικές αγωγές προσφέρουν πολύ πιο εύκολη πρόσβαση στη δικαιοσύνη στους ζημιωθέντες, των οποίων οι ζημίες είναι αρκετά χαμηλού ύψους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τόσο την αποτελεσματικότερη αποτροπή των επιχειρήσεων από την τέλεση αντιανταγωνιστικών πράξεων, όσο και την πληρέστερη ικανοποίηση των ζημιωθέντων. Επομένως, φαίνεται ότι είναι απαραίτητο για μία έννομη τάξη να προβλέπει μηχανισμούς συλλογικής αποκατάστασης για παραβάσεις του ελεύθερου ανταγωνισμού, παράλληλα με τη δυνατότητα του κάθε ζημιωθέντος να προσφύγει μεμονωμένα στη δικαιοσύνη.

Δ. Η οριοθέτηση των συστημάτων opt – in, opt – out και η αντιπροσωπευτική αγωγή

Αφού αναλύσαμε τη διαφορά μεταξύ ατομικών και συλλογικών αγωγών και τη χρησιμότητα των δεύτερων στο δίκαιο του ελεύθερο ανταγωνισμού, θα κάνουμε αναφορά στις διακρίσεις των συλλογικών αγωγών και στα χαρακτηριστικά της κάθε μίας. Η μορφή συλλογικής αγωγής, η οποία κυριαρχεί στις ΗΠΑ⁴⁵ αλλά και σε κάποια Ευρωπαϊκά κράτη, όπως η Ολλανδία⁴⁶ και η Πορτογαλία⁴⁷ είναι η opt-out συλλογική αγωγή. Στις αγωγές αυτές, όπως αναλύσαμε εκτενώς παραπάνω, υπάρχει ένας εκπρόσωπος, ο οποίος σε κάποιες έννομες τάξεις μπορεί να είναι οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, ενώ σε κάποιες άλλες απαιτείται να είναι αναγνωρισμένη από το δίκαιο ένωση καταναλωτών. Ο εκπρόσωπος αυτός ασκεί αγωγή για λογαριασμό της υπόλοιπης ομάδας εναγόντων. Αφού κατατεθεί η συλλογική αγωγή, το δικαστήριο εξετάζει κάποιες προϋποθέσεις και ανάλογα αν πληρούνται ή όχι χορηγεί στη συλλογική αγωγή πιστοποίηση ή όχι. Οι πιο συνήθεις προϋποθέσεις, που απαιτούνται για να λάβει μία συλλογική αγωγή πιστοποίηση, είναι οι εξής:

- Το αριθμητικό κριτήριο (numerosity), δηλαδή να υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός ζημιωθέντων που να απαιτεί ένδικη προστασία,
- Κοινή ιστορική και νομική βάση των εναγόντων (commonality),
- Το κριτήριο της χαρακτηριστικής περίπτωσης (typicality) και
- Η καταλληλότητα της αντιπροσώπευσης.

Οι προϋποθέσεις αυτές θα αναλυθούν εκτενώς και με αναφορές στη νομολογία στην

⁴⁵ FRCP 23 (b) (3).

⁴⁶ Ολλανδικός Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, Άρθρα 1013-1018.

⁴⁷ Πορτογαλικός Νόμος 83/1995.

ενότητα για τις συλλογικές αγωγές αποζημίωσης στο δίκαιο των ΗΠΑ.⁴⁸

Αφού η συλλογική αγωγή λάβει πιστοποίηση, ο εκπρόσωπος των εναγόντων πρέπει να αναζητήσει και να προσπαθήσει να ταυτοποιήσει όσο το δυνατόν περισσότερους ζημιωθέντες από την ανταγωνιστική πρακτική της εναγομένης επιχείρησης. Στη συνέχεια ενημερώνει τους ζημιωθέντες και εν δυνάμει ενάγοντες για την ύπαρξη της συλλογικής αγωγής και αυτοί μπορούν να αποφασίσουν να εξαιρεθούν από αυτή (opt – out). Η εξαίρεση αυτή μπορεί να γίνει ακόμα και μετά την έκδοση της απόφασης σε πολλά δικαιοσύμματα.⁴⁹ Όταν εκδοθεί απόφαση, η οποία επιδικάζει αποζημίωση στους ενάγοντες, το δικαστήριο πρέπει να αποφασίσει για τον τρόπο με τον οποίο αυτή θα κατανεμηθεί στα μέλη της ομάδας των εναγόντων. Αυτό πολλές φορές είναι δύσκολο, καθώς πολλά μέλη της ομάδας των εναγόντων ενδεχομένως να μην είναι ταυτοποιημένα. Συνήθως προκρίνεται η απόδοση του ποσού της αιτούμενης αποζημίωσης σε όσα μέλη της ομάδας των εναγόντων εξειδικεύσουν τις απαιτήσεις τους, η αναλογική κατανομή της αποζημίωσης για τα υπόλοιπα γνωστά μέλη της ομάδας των εναγόντων και η έμμεση διανομή αποζημίωσης στους υπόλοιπους ζημιωθέντες μέσω εκπαιδευτικών κουπονιών ή η απόδοση των χρημάτων σε κάποιο δημόσιο ταμείο αρωγής για τις συλλογικές αγωγές αποζημίωσης.⁵⁰

Στις αγωγές που ακολουθούν το σύστημα του opt – in, οι διαδικασίες και οι προϋποθέσεις είναι οι ίδιες, με τη διαφορά ότι οι ενάγοντες πρέπει ενεργά να επιλέξουν τη συμμετοχή τους στην ομάδα των εναγόντων, ενώ η αποζημίωση κατανέμεται μετά από προσωπική αίτηση του κάθε ενάγοντα. Το σύστημα αυτό κυριαρχεί κυρίως στη Γαλλία⁵¹ και τη Σουηδία⁵², ενώ σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες όπως η Αγγλία⁵³, το Βέλγιο⁵⁴ και η Νορβηγία⁵⁵, οι ενάγοντες αιτούνται η αγωγή να λάβει είτε μορφή opt – in είτε μορφή opt – out αλλά στο τέλος οι δικαστές αποφασίζουν ποια μορφή θα λάβει.

Τρίτη μορφή συλλογικών αγωγών είναι οι αντιπροσωπευτικές αγωγές. Στις αγωγές αυτές

⁴⁸ Βλ. κεφ. ΣΤ της παρούσας εργασίας.

⁴⁹ Βλ. κεφ. Στ της παρούσας εργασίας για το σύστημα στις ΗΠΑ, κεφ. Η παρ. i για το σύστημα στο Ηνωμένο Βασίλειο, κεφ. Η παρ. ii για το σύστημα στην Ολλανδία και κεφ. Η παρ. Iv για το σύστημα στην Πορτογαλία.

⁵⁰ Βλ. Commission Staff Working Paper accompanying the White Paper on Damages actions for breach of the EC antitrust rules, SEC(2008)404, 2 Apr. 2008, παρ. 47, 56 και D.P.L. Tzakas, Effective Collective Redress in Antitrust and Consumer Protection Matters: A Panacea or a Chimera? Common Market Law Review Collective redress 48: 1125–1174, 2011, σελ. 1150 και το σύστημα των ΗΠΑ σελ. 15 επ.

⁵¹ Γαλλικός Νόμος περί Προστασίας του καταναλωτή/334-2004.

⁵² Swedish Group Proceedings Act of 2002.

⁵³ UK Consumer Rights Act 2015 .

⁵⁴ Collective Redress Act (2014).

⁵⁵ Norwegian Dispute Act 2005.

μία αντιπροσωπευτική των καταναλωτών οντότητα (ιδιωτική η δημόσια), η οποία θα πρέπει να πληροί κάποια σαφώς καθορισμένα κριτήρια επιλεξιμότητας, ασκεί συλλογική αγωγή με αίτημα την παύση της αντανταγωνιστικής πρακτικής και της παράλειψής της στο μέλλον. Επίσης, μπορεί να σφραγίσει και αίτημα αποζημίωσης για ηθική βλάβη.⁵⁶ Στη συνέχεια, οι καταναλωτές μπορούν να ασκήσουν ατομικές αγωγές αποζημίωσης, που θα έχουν ως βάση την εκδοθείσα επί της αντιπροσωπευτικής αγωγής απόφαση ή να εκδώσουν διαταγές πληρωμής με βάση την απόφαση επί της αντιπροσωπευτικής αγωγής και με τον τρόπο αυτό να εισπράξουν αποζημίωση. Αντιπροσωπευτικές αγωγές (ή αντεστραμμένες opt – out, όπως μπορούν να χαρακτηριστούν⁵⁷) εφαρμόζονται κυρίως στην Ελλάδα, τη Γαλλία και τη Γερμανία⁵⁸. Ωστόσο με τη Σύσταση 2013/396 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με κοινές αρχές εφαρμοστέες στους μηχανισμούς συλλογικών αγωγών παράλειψης και αποζημίωσης στα κράτη μέλη όσον αφορά παραβιάσεις αναγνωριζόμενων από το ενωσιακό δίκαιο δικαιωμάτων, ορίζεται ότι σε όλα τα κράτη μέλη πρέπει να σχεδιασθούν αντιπροσωπευτικές των καταναλωτών οντότητες, οι οποίες θα μπορούν να ασκούν για λογαριασμό τους αντιπροσωπευτικές αγωγές.⁵⁹

E. Η Σύσταση 2013/396 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μετά την έκδοση της Πράσινης Βίβλου (2005) και της Λευκής Βίβλου (2008) αποφάσισε να ρυθμίσει τα ζητήματα που αφορούν στη συλλογική αγωγή αποζημίωσης για παραβάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, με μία Σύσταση, δηλαδή ένα soft law κείμενο, το οποίο δίνει κάποιες κατευθυντήριες γραμμές στα κράτη μέλη της ΕΕ για την νομοθετική πρωτοβουλία που θα πρέπει να λάβουν σε σχέση με τις συλλογικές αγωγές αποζημίωσης. Ο λόγος για τον οποίο η Επιτροπή επέλεξε ένα μη δεσμευτικό κείμενο είναι οι έντονες αντιπαραθέσεις μεταξύ των ενώσεων καταναλωτών και των εκπροσώπων των επιχειρήσεων.⁶⁰ Παρά ταύτα, η Σύσταση προβλέπει ότι τα Κράτη Μέλη έπρεπε να υιοθετήσουν τις αρχές που ορίζει η παρούσα σύσταση στα εθνικά

⁵⁶ Βλ. Ν. 2251/1994, αρ. 10 παρ. 15, 16, Γαλλικός Νόμος περί Προστασίας του καταναλωτή/334-2004, 34α παρ.1 και & 33 παρ.2 αρ.2 GWB, Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π., σελ. 1177.

⁵⁷ , Maria Ioannidou, Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement, Oxford University Press 2015, σελ. 130.

⁵⁸ Βλ. σημ. 57.

⁵⁹ Σύσταση 2013/396 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με κοινές αρχές εφαρμοστέες στους μηχανισμούς συλλογικών αγωγών παράλειψης και αποζημίωσης στα κράτη μέλη όσον αφορά παραβιάσεις αναγνωριζόμενων από το ενωσιακό δίκαιο δικαιωμάτων, αρ. 4.

⁶⁰ Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π., σελ. 1176 και Δημόσια Διαβούλευση της ΕΕ στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και της Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών.

συστήματα συλλογικής ένδικης προστασίας το αργότερο, μέχρι τις 26.7.2015.⁶¹

Πεδίο εφαρμογής της Σύστασης δεν είναι μόνο το δίκαιο του ανταγωνισμού, αλλά και η προστασία του καταναλωτή, η προστασία των προσωπικών δεδομένων, η προστασία του περιβάλλοντος, η νομοθεσία για τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και η προστασία των επενδυτών.⁶² Ωστόσο, η απαρίθμηση είναι ενδεικτική, καθώς θα μπορούσε να καλύπτεται κάθε άλλος τομέας στον οποίο να μπορούν να ασκηθούν συλλογικές αγωγές παράλειψης ή αποζημίωσης όσον αφορά σε παραβάσεις αναγνωριζόμενων από το ευρωπαϊκό δίκαιο δικαιωμάτων.⁶³ Σκοπός της Σύστασης ήταν «να διευκολύνει την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, να θέσει τέλος στις παράνομες πρακτικές και να δώσει τη δυνατότητα στους ζημιωθέντες να αξιώσουν αποζημίωση σε περιπτώσεις ομαδικής ζημίας που οφείλεται σε παραβίαση αναγνωριζόμενων από το ενωσιακό δίκαιο δικαιωμάτων, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα τις κατάλληλες διαδικαστικές εγγυήσεις για την αποτροπή της καταχρηστικής προσφυγής στη δικαιοσύνη». Στους ζημιωθέντες που μπορούν να συγκροτήσουν την ομάδα δεν περιλαμβάνονται μόνον τα φυσικά πρόσωπα, αλλά και οι μικρές επιχειρήσεις. Την καλύτερη πρόσβαση στη δικαιοσύνη προσπάθησε η Σύσταση να την επιτύχει με την πρόταση δημιουργίας μηχανισμών συλλογικών αγωγών στα κράτη μέλη, αλλά και την ίδρυση αντιπροσωπευτικών οντοτήτων, οι οποίες ασκούν αντιπροσωπευτικές αγωγές για λογαριασμό των καταναλωτών. Αντίθετα, η Επιτροπή δεν φαίνεται να θέτει ως κύριο στόχο της Σύστασης την αποτροπή νέων παραβάσεων των κανόνων του ανταγωνισμού, η οποία αναφέρεται ως συμπληρωματικός στόχος.⁶⁴

Όσον αφορά το κομμάτι των συλλογικών αγωγών, η Σύσταση προτείνει την εφαρμογή ενός opt – in συστήματος στα κράτη μέλη. Ειδικότερα η Επιτροπή πρότεινε τα εξής:

- Δημιουργία αντιπροσωπευτικών των καταναλωτών οντοτήτων, οι οποίες θα ασκούν αγωγές (άρθρα 4,5,6,7).
- Τα κράτη μέλη θα πρέπει να φροντίζουν ώστε να παρέχεται η δυνατότητα, στην αντιπροσωπευτική οντότητα ή στην ομάδα εναγόντων, να διαδίδουν πληροφορίες για προβαλλόμενη παραβίαση των αναγνωριζόμενων από το ενωσιακό δίκαιο δικαιωμάτων και για την πρόθεσή τους να ασκήσουν αγωγή παράλειψης (άρθρο 10).

⁶¹ Άρθρο 38 Σύστασης.

⁶² Προοίμιο αρ. 7 Σύστασης.

⁶³ Αυγητίδης, Αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις δικαίου ανταγωνισμού, ο.π. σελ.687.

⁶⁴ Βλ. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις Σύστασης παρ. 1, Drexl, Josef, Consumer Actions after the Adoption of the EU Directive on Damage Claims for Competition Law Infringements (November 12, 2015). AIDA - Anali italiani del diritto d'autore, della cultura e dello spettacolo 2015 (Luigi Ubertazzi ed.), Forthcoming; Max Planck Institute for Innovation & Competition Research Paper No. 15-10, σελ. 6.

- Η ιδιότητα του ενάγοντος θα πρέπει να αποκτάται βάσει ρητής συναίνεσης των φυσικών ή νομικών προσώπων που ισχυρίζονται ότι έχουν υποστεί ζημία [αρχή της ρητής συναίνεσης («opt-in»)] (άρθρο 21).
- Ενθάρρυνση των εξωδικαστικών Συμβιβασμών (άρθρα 25 – 28).
- Απαγόρευση εργολαβικών αμοιβών των δικηγόρων, οι οποίες «δημιουργούν κίνητρα προσφυγής ενώπιον των δικαστηρίων», αλλά αποδοχή υφ' όρων της χρηματοδότησης από τρίτους. Επίσης παραμένει ο κανόνας ο ηττηθείς διάδικος πληρώνει. (άρθρα 29, 30, 32).
- Πρόβλεψη πλήρους και όχι κυρωτικής αποζημίωσης (άρθρο 31).
- Αναστολή παραγραφής και έκδοση αποφάσεως του δικαστηρίου επί της συλλογικής αγωγής μετά την απόφαση της αρμόδιας κρατικής αρχής (π.χ Επιτροπή Ανταγωνισμού) και άρα συνεργασία Δημόσιας και Ιδιωτικής Επιβολής. (άρθρα 33 – 34).

Όπως φαίνεται και από την έως τώρα ανάλυσή μας, η πρόταση αυτή της Επιτροπής «ξορκίζει» σχεδόν όλα τα χαρακτηριστικά του «τοξικού μείγματος» της αμερικανικής ομαδικής αγωγής.⁶⁵ Χαρακτηριστικό είναι ότι η Επιτροπή προβλέπει ότι εφόσον υπάρχει απόκλιση από τον κανόνα του opt – in, αυτή θα πρέπει να είναι δεόντως αιτιολογημένη και για λόγους ορθής απονομής της δικαιοσύνης.⁶⁶ Η απόρριψη αυτή της αμερικανικής συλλογικής αγωγής οφείλεται κυρίως στους φόβους της Επιτροπής, μήπως μέσω ενός opt – out συστήματος ευνοηθούν κάποιες καταχρηστικές αγωγές οι οποίες μόνο σκοπό θα έχουν να αποσπάσουν χρήματα για τους εναγόμενους, αλλά και (κυρίως) για τους δικηγόρους τους. Η επιλογή του opt – in αντίθετα έγινε προκειμένου να διαφυλαχθεί η αυτονομία του ιδιώτη και η ελεύθερη βούλησή του για το αν θα συμμετάσχει τελικά στη δίκη. Η κριτική αλλά και η ανάδειξη των αποτελεσμάτων της απόφασης αυτής της Επιτροπής θα γίνει στο κεφάλαιο Θ όπου θα αναπτυχθεί επιχειρηματολογία για το αν πρέπει τελικώς να προτιμηθεί ένα opt – in ή ένα opt – out σύστημα.

Στ. Ο Θεσμός της Συλλογικής Αγωγής στο Ομοσπονδιακό Δίκαιο των ΗΠΑ

i) Νομοθετικό Πλαίσιο

Η συλλογική αγωγή αποτελεί έναν παλαιό θεσμό στο δικονομικό δίκαιο των ΗΠΑ. Ήδη από το 1912 τις συλλογικές αγωγές ρύθμιζε το άρθρο 38 του Equity Rule. Η αρχική αυτή

⁶⁵ Βλ. Geradin, Damien, Collective Redress for Antitrust Damages in the European Union: Is This a Reality Now? ο.π., σελ. 17.

⁶⁶ Άρθρο 21 Σύστασης 2013/396/ΕΕ.

ρύθμιση απαιτούσε κοινές αξιώσεις, καθώς και έναν μεγάλο αριθμό εναγόντων, *ώστε «να καθίσταται ασύμφορο να παρίστανται όλοι στο δικαστήριο»*.⁶⁷ Η ισχύουσα ρύθμιση, δηλαδή το άρθρο 23 FRCP, εισήχθη το 1966 και ουσιαστικά τροποποίησε την αρχική ρύθμιση του άρθρου 38. Αυτό συνέβη διότι παρουσιαζόταν πρόβλημα όσον αφορά τον διαχωρισμό των ομαδικών αγωγών σε πραγματικές συλλογικές αγωγές, υβριδικές συλλογικές αγωγές και ψευδείς (ανυποστήρικτες) αγωγές.⁶⁸

Σύμφωνα με το άρθρο 23 FRCP, προκειμένου να εγερθεί μία συλλογική αγωγή πρέπει να πληρούνται τέσσερις προϋποθέσεις:

- Το αριθμητικό κριτήριο (*numerosity*),
- Κοινή ιστορική και νομική βάση των εναγόντων (*commonality*),
- Το κριτήριο της χαρακτηριστικής περίπτωσης (*typicality*) και
- Η καταλληλότητα της αντιπροσώπευσης.

Το αριθμητικό κριτήριο διατήρησε την αρχική του σημασία, η οποία αναφέρθηκε παραπάνω. Ο αριθμός των εναγόντων μπορεί να αποδειχθεί μέσω ενόρκων βεβαιώσεων, υπευθύνων δηλώσεων των εναγόντων αλλά και μέσω λογικών εκτιμήσεων με σύντομη τεκμηρίωση.⁶⁹

Πιο ρευστά είναι τα πράγματα όσον αφορά το δεύτερο κριτήριο (*commonality*). Πριν από την απόφαση *Dukes v. Wal-Mart Stores* το κριτήριο αυτό ερμηνευόταν ελαστικά και δεν ήταν απαραίτητη η πλήρης ταύτιση της νομικής και της ιστορικής βάσης των εναγόντων. Μάλιστα, τα δικαστήρια δεν έδιναν ιδιαίτερη σημασία σε αυτό το κριτήριο. Ωστόσο, η παραπάνω απόφαση, ανατρέποντας τη μέχρι τότε νομολογία, έθεσαν τρία αυστηρά κριτήρια προκειμένου να συντρέχει το κριτήριο της *commonality*:

- Να υπάρχει κοινή ζημία των εναγόντων (*injury*).
- Το κοινό ζήτημα (*common question*) πρέπει να κατέχει κεντρική θέση στις αγωγές των εναγόντων (*centrality*).
- Το κοινό ζήτημα θα πρέπει να μπορεί να επιλυθεί «με τη μία» δημιουργώντας κοινές απαντήσεις, κατάλληλες να οδηγήσουν στην επίλυση του κεντρικού ζητήματος της

⁶⁷ FED. R. Civ. P. 23 advisory committee's note to 1937 amendment.

⁶⁸ Erin Shaughnessy, Too Big to Be Sued: Class Actions and the Commonality Requirements after *Wal-Mart V. Dukes*, 57 U. LOUISVILLE L. REV. 125, 156 (2018), σελ. 127.

⁶⁹ Manual for Complex Litigation, Fourth. Washington, U.S. G.P.O. (2004), σελ. 257.

υπόθεσης (efficiency).⁷⁰

Τρίτο κριτήριο, προκειμένου να μπορέσει να «πιστοποιηθεί» μία συλλογική αγωγή, είναι αυτό της χαρακτηριστικής περίπτωσης. Για να πληρωθεί αυτό το κριτήριο, πρέπει να διαπιστωθεί από το δικαστήριο ότι η αγωγή του εκπροσωπούντος τους υπολοίπους ενάγοντες έχει ως βάση την ίδια νομική και ιστορική βάση με αυτή των λοιπών εναγόντων. Επίσης, προκειμένου να πληρωθεί αυτό το κριτήριο, το δικαστήριο πρέπει να διαπιστώσει ότι η αγωγή του εκπροσωπούντος ενάγοντος δεν υπόκειται σε διαφορετικές ενστάσεις από αυτές που υπάγονται οι αγωγές των λοιπών εναγόντων.⁷¹

Τέταρτο και τελευταίο κριτήριο, που πρέπει να πληροί μία συλλογική αγωγή, είναι αυτό της καταλληλότητας της αντιπροσώπευσης. Η λέξη καταλληλότητα έχει την έννοια ότι ο εκπροσωπών ή «επώνυμος» ενάγων πρέπει να εκπροσωπεί τα συμφέροντα των εναγόντων με εντιμότητα και επάρκεια και τα συμφέροντά του να μην είναι αντίθετα με τα συμφέροντα των υπολοίπων μελών της ομάδας των εναγόντων. Ταυτόχρονα, ο επώνυμος ενάγων πρέπει να τεκμηριώσει ενώπιον του δικαστηρίου ότι ο συνήγορος των εναγόντων είναι καταρτισμένος, έμπειρος και μπορεί να υπερασπιστεί τα συμφέροντα των εναγόντων. Επίσης, οι ενάγοντες πρέπει να αποδείξουν ότι οι εκπρόσωποί τους δεν έχουν διαφορετικά ή αντικρουόμενα από αυτούς συμφέροντα.⁷²

Αν το δικαστήριο διαπιστώσει ότι πληρούνται οι ανωτέρω τέσσερις προϋποθέσεις, τότε εντάσσει τη συλλογική αγωγή σε μία από τις κατηγορίες του άρθρου 23 (b). Οι περισσότερες συλλογικές αγωγές για αποζημίωση λόγω παραβάσεων του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού εμπίπτουν στο άρθρο 23 (b) (3), καθώς είναι χρηματικής φύσεως. Ωστόσο, προκειμένου να επιτραπούν αυτού του είδους οι συλλογικές αγωγές, πρέπει να πληρούνται δύο ακόμα προϋποθέσεις. Πρώτον, το δημόσιο συμφέρον θα πρέπει να υπερισχύει του ατομικού. Δεύτερον, η επιλογή του συγκεκριμένου νομικού εργαλείου από την ομάδα θα πρέπει να είναι η καταλληλότερη σε σχέση με τις άλλες διαθέσιμες μεθόδους.⁷³ Οι επιπλέον αυτές προϋποθέσεις τέθηκαν από τον Ομοσπονδιακό Αμερικανό νομοθέτη προκειμένου να μη δοθεί χώρος σε κερδοσκοπικές αγωγές αποζημίωσης, οι οποίες έχουν ως μόνο στόχο να εκβιάσουν τον αντίδικο, ώστε να επιτύχουν ένα ευμενές συμβιβασμό.

⁷⁰ A. Benjamin Spencer, *Class Actions, Heightened Commonality, and Declining Access to Justice* 93 B.U. L. Rev. 441 (2013), σελ. 464.

⁷¹ *Manual for Complex Litigation, Fourth* (2004), σελ. 258.

⁷² *Manual for Complex Litigation, Fourth* (2004), σελ. 258.

⁷³ Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, *Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress*, ΔΕΕ 10/2016 σελ. 1180.

Στη συνέχεια, εφόσον ενταχθεί η συλλογική αγωγή σε μία από τις κατηγορίες του άρθρου 23 (b), λαμβάνει πιστοποίηση (certification) από το δικαστήριο. Έτσι, πιστοποιείται τυπικά η αγωγή ως ομαδική.⁷⁴ Έπειτα, πρέπει να οριστούν τα μέλη της ομάδας που ασκεί συλλογική αγωγή (definition of the class). Ο ορισμός της ομάδας πρέπει να είναι ευκρινής, αντικειμενικός και επαληθεύσιμος. Στις αγωγές χρηματικής φύσεως, που κυρίως μας αφορούν σε αυτή την εργασία, τα μέλη της ομάδας πρέπει να είναι ταυτοποιήσιμα, δηλαδή να μπορούν να εξακριβωθούν με αναγωγή σε αντικειμενικά κριτήρια. Επίσης, οι εκπροσωπώντας την ομάδα θα πρέπει να χρησιμοποιήσουν αντικειμενικά κριτήρια προκειμένου να εξαιρέσουν κάποιον από την αγωγή. Ένα τέτοιο κριτήριο είναι η συσχέτιση (π.χ. θυγατρική εταιρεία) με τον εναγόμενο.⁷⁵ Μετά τον ορισμό των μελών της ομαδικής αγωγής προβλέπεται διαδικασία γνωστοποίησης, έτσι ώστε όσα μέλη θέλουν να αποχωρήσουν από την αγωγή.⁷⁶

Ένα πολύ σημαντικό ζήτημα, το οποίο απασχολεί και τις αμερικανικές class actions, είναι η κατανομή της αποζημίωσης ανάμεσα στα μέλη της ομάδας των εναγόντων. Η κατανομή γίνεται με δύο διαφορετικούς τρόπους, ανάλογα με το αν οι ενάγοντες έχουν υψηλές ή χαμηλές απαιτήσεις.

Σε περίπτωση που οι ενάγοντες έχουν υψηλές απαιτήσεις, το δικαστήριο θα προκρίνει κατά πάσα πιθανότητα να υποβάλουν μία αίτηση με την οποία θα ζητούν από το δικαστήριο το μέρος της αποζημίωσης που τους αναλογεί. Οι αιτήσεις αυτές θα πρέπει, κατά κανόνα, να περιλαμβάνουν λεπτομερείς αποδείξεις της ζημίας που υπέστη ο συγκεκριμένος ενάγων. Αυτό το σύστημα κατανομής προκρίνεται κυρίως σε αγωγές στις οποίες η ομάδα των εναγόντων αποτελείται από επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν πέσει θύματα κάποιας αντιανταγωνιστικής πρακτικής άλλων επιχειρήσεων. Αυτό ισχύει, διότι οι μεγάλες ή μεσαίες επιχειρήσεις είναι πιο πιθανόν να τηρούν αρχείο με αποδεικτικά στοιχεία της ζημίας τους σε σχέση με απλούς καταναλωτές, οι οποίοι μάλιστα έχουν αρκετά χαμηλές απαιτήσεις. Χαρακτηριστική υπόθεση, στην οποία εφαρμόστηκε με επιτυχία αυτό το σύστημα κατανομής, ήταν η υπόθεση *In re Folding Carton Antitrust Litigation*, στην οποία η μέση κατά κεφαλήν αποζημίωση έφτανε στο ύψος των 79.000 \$. Σε αυτή την υπόθεση το 77% των εναγόντων υπέβαλε αίτηση για αποζημίωση, ποσοστό

⁷⁴ Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π.

⁷⁵ Manual for Complex Litigation, Fourth (2004),σελ. 270.

⁷⁶ Mullenix,Ending class actions as we know them: Rethinking the American class action, Emory Law Journal 2014, 429.

το οποίο θεωρείται ιδιαίτερα υψηλό.⁷⁷

Αντίθετα, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες οι ενάγοντες είναι πολυάριθμοι και έχουν χαμηλές απαιτήσεις προκρίνεται η λύση της ισομερούς κατανομής της αποζημίωσης στα μέλη της ομάδας των εναγόντων. Η λύση αυτή προκρίνεται, καθώς είναι βέβαιο ότι αν το δικαστήριο απαιτούσε οι απαιτήσεις των εναγόντων να είναι εκκαθαρισμένες πολύ λίγοι θα είχαν το κίνητρο να διεκδικήσουν την αποζημίωση που τους αναλογεί και έτσι η αγωγή θα αποτύγχανε. Παράλληλα με την ισομερή κατανομή στα γνωστά μέλη της ομάδας των εναγόντων, το αμερικανικό δίκαιο προβλέπει ένα μηχανισμό έμμεσης αποζημίωσης (cy-pres), προκειμένου να αποζημιωθούν εμμέσως και όσα μέλη της ομάδας των εναγόντων δεν ήταν δυνατόν να αναγνωριστούν ή δεν διεκδίκησαν το μερίδιο της αποζημίωσης που τους αναλογούσε. Στην περίπτωση αυτή τα χρήματα που απομένουν μπορούν είτε να χρησιμοποιηθούν προκειμένου να χρηματοδοτηθούν εκπτώσεις της ζημιώσασας επιχείρησης προς όλους τους καταναλωτές της είτε να επιστρέψουν στο κράτος ώστε να χρησιμοποιηθούν για σκοπούς σχετικούς με την αγωγή είτε να δημιουργηθεί ένα κοινό ταμείο καταναλωτών, το οποίο να εξυπηρετεί τα συμφέροντα τους και να μπορεί να χρηματοδοτεί αγωγές και άλλες δράσεις στο μέλλον.⁷⁸

Ωστόσο, τα δικαστήρια στις ΗΠΑ δεν πιστοποιούν πλέον με ευκολία τις ομαδικές αγωγές, καθώς απαιτούν πιο ειδική ανάλυση των προϋποθέσεων για να χορηγηθεί η εν λόγω πιστοποίηση.⁷⁹ Παράλληλα, εξετάζουν το βάσιμο των ισχυρισμών της υπό εξέταση ομαδικής αγωγής⁸⁰ και απαιτούν από τους ενάγοντες να εισφέρουν ήδη από το στάδιο της πιστοποίησης ισχυρά αποδεικτικά στοιχεία για να το αποδείξουν.⁸¹ Μέρος όμως της θεωρίας έχει επικρίνει ιδιαίτερα τη νομολογία για αυτή της τη στάση, καθώς θεωρεί ότι έτσι καθίσταται αρκετά δύσκολο να καταφέρουν οι ζημιωθέντες, οι οποίοι τυγχάνει να είναι ως επί το πλείστον αδύναμοι, να στραφούν εναντίον μιας μεγάλης και ισχυρής επιχείρησης.⁸²

Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 23 (ε) FRCP, οι αγωγές δεν απορρίπτονται ούτε οδηγούνται

⁷⁷ Gail Hillebrand; Daniel Torrence, Claims Procedures in Large Consumer Class Actions and Equitable Distribution of Benefits , 28 Santa Clara L. Rev. 747 (1988), σελ. 749.

⁷⁸ Gail Hillebrand; Daniel Torrence, Claims Procedures in Large Consumer Class Actions and Equitable Distribution of Benefits , ο.π., σελ. 763 - 767.

⁷⁹ Βλ. χαρακτηριστικά Υποθέσεις Hydrogen Peroxide Litigation, In re IPO Securities Litigation και Dukes.

⁸⁰ Βλ. Comcast Corp. v. Behrend, 133 S. Ct. 1426 (2013) και Bell Atlantic Corp. v. Twombly, 550 U.S. 544, 557-58 (2007).

⁸¹ Robert H. Klonoff, The Decline of Class Action, Washington University Law Review, Vol. #90, σελ. 6.

⁸² Βλ. Erin Shaughnessy, Too big to be sued?: Class actions and the commonality requirement after Wal-Mart v Dukes, ο.π. και Benjamin Spencer, Class actions, Heightened commonality, and declining access to justice, ο.π.

σε συμβιβασμό χωρίς την ενημέρωση των μελών της ομάδας. Αυτό συμβαίνει για να μην μπορούν οι δικηγόροι να καταρτίσουν συμβιβασμούς, οι οποίοι θα είναι ιδιαίτερα συμφέροντες για τους ίδιους, αλλά λιγότερο για τα μέλη της ομάδας.⁸³

Οι συλλογικές αγωγές στις ΗΠΑ μπορούν να ασκηθούν και από δικηγορικές εταιρείες οι οποίες διαθέτουν και είναι πρόθυμες να καταβάλουν το απαιτούμενο κεφάλαιο, γνωρίζοντας ότι εφόσον οι αγωγές ευδοκιμήσουν θα λάβουν ως αμοιβή ποσοστό επί της αποζημιώσεως.⁸⁴

ii) Ενστάσεις της θεωρίας

Η Αμερικανική νομοθεσία αλλά και πρακτική για τις συλλογικές αγωγές αποζημίωσης από παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού έχει δεχθεί κριτική από την Ευρωπαϊκή, κυρίως, θεωρία και για το λόγο αυτό γίνεται δεκτή με επιφυλακτικότητα από τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία θεωρεί τις διατάξεις για τις συλλογικές αγωγές στις ΗΠΑ ένα «τοξικό μείγμα».⁸⁵

Η πρώτη και πιο κοινή κριτική που ασκείται στο σύστημα συλλογικών αγωγών των ΗΠΑ, είναι ότι οι δικηγορικές εταιρείες ασκούν μεγάλες συλλογικές αγωγές, οι οποίες μπορεί να μην έχουν ιδιαίτερο έρεισμα, προκειμένου να εκβιάσουν τους εναγόμενους να συμβιβαστούν και κατ' αυτόν τον τρόπο οι ίδιοι να κερδίσουν ένα σημαντικό ποσό.⁸⁶ Σύμφωνα με το σκεπτικό αυτό, συμφέρει τους εναγόμενους να συμβιβαστούν ώστε να αποφύγουν τα δυσθεώρητα δικαστικά έξοδα, αλλά και για να μη διασυρθεί η φήμη τους. Αυτή η κριτική μπορεί να αντικρουσθεί εύκολα αν κάποιος ανατρέξει στις προϋποθέσεις που θέτει το άρθρο 23 FRCP, προκειμένου να «πιστοποιηθεί» μία συλλογική αγωγή, οπότε είναι και πιο πιθανόν να γίνει συμβιβασμός. Άλλωστε, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τα δικαστήρια στις ΗΠΑ δεν πιστοποιούν με ευκολία τις συλλογικές αγωγές, καθώς απαιτούν ειδικές αναλύσεις, ισχυρά αποδεικτικά στοιχεία και εξετάζοντας πολλές

⁸³ Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π.

⁸⁴ Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π., σελ. 1179 και Βλ. Geradin, Damien, Collective Redress for Antitrust Damages in the European Union: Is This a Reality Now? (April 13, 2015), ο.π. σελ. 9.

⁸⁵ Βλ. Meglena Kuneva, Speech/08/657 on "Green Paper on Consumer Collective Redress".

⁸⁶ Βλ. Geradin, Damien, Collective Redress for Antitrust Damages in the European Union: Is This a Reality Now? (April 13, 2015). George Mason Law Review, Forthcoming; George Mason Law & Economics Research Paper No. 15-16, Wardhaugh, Bruce, Bogeymen, Lunatics and Fanatics: Collective Actions and the Private Enforcement of European Competition Law (October 16, 2013). 34 Legal Studies 1-23 (2014), Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π., σελ. 1179.

φορές την ουσία των αιτημάτων. Επίσης, σύμφωνα με τους καθηγητές Lande και Davis, οι οποίοι μελέτησαν 60 πρόσφατες συλλογικές αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, οι ενάγοντες έχουν συνήθως υψηλότερα δικαστικά έξοδα από τους εναγόμενους. Παράλληλα, οι εναγόμενοι συνήθως αποτελούν μεγάλες επιχειρήσεις, οι οποίες κατέχουν σημαντικό μερίδιο της σχετικής αγοράς. Αυτό καταδεικνύει ότι δεν έχουν ιδιαίτερο οικονομικό πρόβλημα και επομένως μπορούν να καλύψουν τα δικαστικά έξοδα μιας δίκης. Μάλιστα, αυτό τους συμφέρει περισσότερο, καθώς ένας συμβιβασμός ουσιαστικά δικαιώνει τους ενάγοντες και κατ' αυτόν τον τρόπο βλάπτει τη φήμη της επιχείρησης. Επίσης, η κριτική αυτή γίνεται τις περισσότερες φορές χωρίς να παρουσιάζονται στοιχεία τα οποία να την τεκμηριώνουν.⁸⁷

Δεύτερο πεδίο κριτικής κατά του Αμερικανικού συστήματος συλλογικών αγωγών αποτελεί το ύψος της αποζημίωσης που λαμβάνουν τελικά οι ενάγοντες εφόσον ευοδωθεί η αγωγή. Οι επικριτές του συστήματος θεωρούν ότι οι δικηγόροι ωφελούνται υπερβολικά μέσω του συστήματος των εργολαβικών αμοιβών (contingency fees) με αποτέλεσμα στο τέλος να υπολείπονται μικρά ποσά για τους ζημιωθέντες. Επίσης, οι επικριτές ισχυρίζονται ότι οι ζημιωθέντες σπανίως λαμβάνουν χρηματικά ποσά ως αποζημίωση και αντ' αυτού η αποζημίωση συνίσταται σε κουπόνια, εκπτώσεις ή προϊόντα, τα οποία όμως δεν είναι πάντοτε χρήσιμα.⁸⁸ Όσον αφορά τη δεύτερη αιτίαση, οι καθηγητές Lande και Davis απαντούν ότι δεν υπάρχουν στοιχεία που να υποστηρίζουν αυτήν την κριτική, καθώς σε μόνο 5% των αγωγών οι αποζημιώσεις δεν δίνονται σε χρηματικά ποσά. Σε σχέση με τη δεύτερη αιτίαση ισχύει ό,τι και για την πρώτη.⁸⁹ Ακόμα όμως κι αν ισχύει σε μεγάλο βαθμό ότι μικρά ποσά καταλήγουν στα χέρια των καταναλωτών λόγω των δικαστικών δαπανών που αφαιρούνται από την αποζημίωση, η αξία των συλλογικών αγωγών δεν αναιρείται. Και αυτό, διότι εάν (όπως στη Ελλάδα) δεν προβλεπόταν ο θεσμός της συλλογικής αγωγής με τη μορφή opt – out, οι ζημιωθέντες θα έπρεπε να προσφύγουν ατομικά στο δικαστήριο. Αυτό δε ίσως να μην γινόταν ποτέ, αφού οι περισσότεροι, όπως έχει δείξει η πρακτική στην Ευρώπη,⁹⁰ δεν θα επωμίζονταν τόσο

⁸⁷ Davis, Josh Paul and Lande, Robert H., *Defying Conventional Wisdom: The Case for Private Antitrust Enforcement* (February 1, 2013). 48 *Georgia Law Review* 1 (2013); Univ. of San Francisco Law Research Paper No. 2013-08, σελ. 66.

⁸⁸ Βλ. σημείωση 78 και Davis, Josh Paul and Lande, Robert H., *Defying Conventional Wisdom: The Case for Private Antitrust Enforcement* (February 1, 2013), ο.π., Meglena Kuneva, SPEECH/08/657 on "Green Paper on Consumer Collective Redress".

⁸⁹ Davis, Josh Paul and Lande, Robert H., *Defying Conventional Wisdom: The Case for Private Antitrust Enforcement* (February 1, 2013), ο.π., σελ. 40 – 47.

⁹⁰ Βλ. *UFC Que Choisir vs Orange France*, SFR, Bouygues Telecom, όπου συγκεντρώθηκαν MONO 12.350 απαιτήσεις καταναλωτών ενώ η παράβαση είχε πιθανώς επηρεάσει 20 εκατομμύρια καταναλωτές, *Replica Football Shirts* (2007), όπου συγκεντρώθηκαν απαιτήσεις MONO από 550-600 καταναλωτές που

μεγάλα δικαστικά έξοδα για να λάβουν ένα μικρό ποσό ως αποζημίωση και έτσι δεν θα αποζημιώνονταν ποτέ. Αυτή ακριβώς τη δυνατότητα αποζημίωσης, έστω και χαμηλής, δίνει στους καταναλωτές η αμερικανική συλλογική αγωγή.

Τρίτη κατηγορία κατά των συλλογικών αγωγών είναι ότι οι δικηγόροι, προκειμένου να κερδοσκοπήσουν, διακανονίζουν τις αγωγές με τρόπο ευνοϊκό για αυτούς, εξασφαλίζοντας μεγαλύτερο ποσοστό αμοιβής, με αποτέλεσμα οι ζημιωθέντες να χάνουν ανεξέλεγκτα.⁹¹ Πράγματι, οι δικηγόροι έχουν κίνητρο να διακανονίσουν σε πρώιμο στάδιο τις αγωγές και να εξασφαλίσουν για τους εαυτούς τους σημαντικό τμήμα της αποζημίωσης ως δικαστική αμοιβή. Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω με το άρθρο 23 (e) FRCP, οι αγωγές δεν απορρίπτονται ούτε οδηγούνται σε συμβιβασμό χωρίς την ενημέρωση των μελών της ομάδας. Αντεπιχείρημα στην υποστήριξη των συλλογικών αγωγών μέσω του άρθρου 23(e), αποτελεί, ότι στις περισσότερες αγωγές οι ενάγοντες αιτούνται μικρά ποσά με αποτέλεσμα να μην έχουν κίνητρο να διαθέσουν χρόνο προκειμένου να ελέγξουν τους δικηγόρους. Η απάντηση στο αντεπιχείρημα αυτό είναι ότι ο Ομοσπονδιακός Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας προβλέπει ότι το ύψος των δικηγορικών αμοιβών ελέγχονται από το δικαστήριο, πράγμα που αποτελεί εχέγγυο αξιοπιστίας έναντι σε πιθανή αυθαιρεσία του δικηγόρου.⁹²

iii) Σύνοψη

Συνοψίζοντας, πρέπει να δεχθούμε ότι είναι γεγονός ότι το Αμερικανικό σύστημα συλλογικής αγωγής δίνει σε όλους τους ζημιωθέντες την ευκαιρία να αποζημιωθούν, χωρίς να είναι ανάγκη η απαίτηση τους να είναι ιδιαίτερα υψηλή. Η πρόβλεψη του Ομοσπονδιακού νομοθέτη για σύστημα opt – out στις συλλογικές αγωγές που έχουν ως αντικείμενο χρηματική αποζημίωση, καθιστά εύκολη τη συγκέντρωση μεγάλου πλήθους ζημιωθέντων, κάνοντας έτσι την αγωγή βιώσιμη για όσους θα επωμιστούν τα έξοδά της αρχικά, αλλά και δημιουργώντας ένα ισχυρό λαϊκό έρεισμα, το οποίο ωθεί τους ζημιώσαντες να συμβιβαστούν με ευνοϊκούς για τους ενάγοντες όρους (εφόσον το αίτημα

αντιπροσώπευαν μόνο το 0.1% των συνολικά 1.2-1.5 εκατομμυρίων ποδοσφαιρικών φανελών που αγοράστηκαν.

⁹¹ Davis, Josh Paul and Lande, Robert H., *Defying Conventional Wisdom: The Case for Private Antitrust Enforcement* (February 1, 2013), ο.π., Wardhaugh, Bruce, *Bogeymen, Lunatics and Fanatics: Collective Actions and the Private Enforcement of European Competition Law* (October 16, 2013). 34 *Legal Studies* 1-23 (2014), Αλεξάνδρα Π. Μικρούλεα, *Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress*, ο.π., σελ. 1180.

⁹² Βλ. Davis, Josh Paul and Lande, Robert H., *Defying Conventional Wisdom: The Case for Private Antitrust Enforcement* (February 1, 2013), ο.π., σελ. 70-78 και Wardhaugh, Bruce, *Bogeymen, Lunatics and Fanatics: Collective Actions and the Private Enforcement of European Competition Law* (October 16, 2013). 34 *Legal Studies* 1-23 (2014), σελ. 8.

είναι βάσιμο). Παράλληλα, η πρόβλεψη για την δικηγορική αμοιβή όχι πριν από την αγωγή, αλλά εφόσον αυτή ευοδωθεί, ως ποσοστό της αποζημίωσης, δίνει τη δυνατότητα σε ενάγοντες χωρίς ιδιαίτερη οικονομική δυνατότητα να αποζημιωθούν χωρίς να είναι ανάγκη να καταβάλουν πιο πριν υπέρογκα ποσά. Με τον τρόπο αυτό η συλλογική αγωγή καθίσταται ένας θεσμός απολύτως δημοκρατικός, ο οποίος ευνοεί τους αδυνάμους να στραφούν μαζικά κατά των ισχυρών εταιρειών, περιορίζοντας έτσι τη δύναμή τους. Ίσως, οι κριτικές που ασκούνται στο θεσμό της συλλογικής αγωγής να έχουν μία βάση αλήθειας, παρά το γεγονός ότι ως επί το πλείστον δεν τεκμηριώνονται επαρκώς. Ωστόσο, όταν η συζήτηση για τις αμερικανικές συλλογικές αγωγές φτάνει στο τέλος της, το ερώτημα θα πρέπει να είναι, αν αυτός ο θεσμός έχει βοηθήσει εν τοις πράγμασι μία μεγάλη μάζα ιδιωτών να αποζημιωθούν και να άρουν έτσι της εις βάρος τους αδικία. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό και με βάση τα στοιχεία που παραθέσαμε παραπάνω, είναι αναμφίβολα θετική.

Z. Η Συλλογική Αγωγή ως θεσμός του Ελληνικού Δικαίου

Η συλλογική αγωγή ως θεσμός απαντάται στο ελληνικό δίκαιο μόνο στο άρθρο 10 παρ. 16 του νόμου 2251/1994 για την προστασία των καταναλωτών. Συλλογική αγωγή στην Ελλάδα μπορεί να ασκήσει μόνο η ένωση καταναλωτών για παραβάσεις που αφορούν το δίκαιο προστασίας του καταναλωτή. Οι ενώσεις καταναλωτών νομιμοποιούνται σύμφωνα με την ομόφωνη άποψη της θεωρίας⁹³ ως δικαιούχοι διάδικοι, καθώς η συλλογική αγωγή απορρέει από την ουσιαστικού δικαίου αξίωση της ενώσεως να ζητήσει αυτή η ίδια δικαστική προστασία⁹⁴. Προκειμένου να μπορούν να ασκήσουν συλλογική αγωγή, οι ενώσεις καταναλωτών θα πρέπει να έχουν συσταθεί σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που ορίζει ο νόμος και συγκεκριμένα: α) να έχουν τουλάχιστον πεντακόσια ενεργά - δηλαδή με τακτοποιημένες τις ταμειακές τους υποχρεώσεις - μέλη, β) να έχουν εγγραφεί στο μητρώο των ενώσεων καταναλωτών πριν από δύο τουλάχιστον έτη και γ) να έχουν ως σκοπό την προστασία των συλλογικών καταναλωτικών συμφερόντων.⁹⁵

Αίτημα της συλλογικής αγωγής μπορεί να είναι: α) η παράλειψη παράνομης συμπεριφοράς του προμηθευτή, ακόμα και πριν αυτή εκδηλωθεί, β) η δέσμευση, η απόσυρση ή η καταστροφή ελαττωματικών προϊόντων, επικίνδυνων για την υγεία του

⁹³ Βλ. ενδ. Ελίζα Αλεξανδρίδου, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2^η έκδοση 2015, σελ. 673 επ., Στέφανο Ματθία «Η Συλλογική Δικαστική Προστασία των Καταναλωτών», ΕλλΔνη34(1993).1417επ., σελ. 3, Αθανάσιος Πουλιάδης «Συλλογική Αγωγή και προστασία του καταναλωτή», Χαριστήρια στον Ι. Δεληγιάννη, Β΄.

⁹⁴ Ελίζα Αλεξανδρίδου, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, ο.π., σελ. 681 επ.

⁹⁵ Άρθρο 10 παρ. 16 ν. 2251/1994.

καταναλωτικού κοινού και γ) η επιδίκαση χρηματικής αποζημίωσης λόγω ηθικής βλάβης.⁹⁶ Σύμφωνα με την απαρίθμηση του άρθρου 10 παρ. 16 συλλογική αγωγή μπορεί να ασκηθεί λόγω παράβασης των άρθρων 2, 3, 4, 4^α, 5, 6, 7, 7^α, 8 και 9^α έως 9^θ του ν. 2251/1994. Εμπίπτουν, επίσης, οι διατάξεις για την καταναλωτική πίστη, τα οργανωμένα ταξίδια, την κυκλοφορία των φαρμάκων, τη χρονομεριστική μίσθωση, το ηλεκτρονικό εμπόριο, τη ραδιοφωνία και τη ραδιοτηλεοπτική αγορά, όπως και τη διαφήμιση. Ωστόσο, σύμφωνα με την κρατούσα και ορθότερη γνώμη,⁹⁷ η απαρίθμηση αυτή είναι ενδεικτική. Επομένως, πάλι σύμφωνα με την ίδια άποψη, συλλογική αγωγή μπορεί να ασκηθεί και για παραβάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού. Η άποψη αυτή είναι ορθή, καθώς σκοπός του δικαίου του ανταγωνισμού, εκτός από τη διαφύλαξη του ανταγωνισμού ως θεσμού, είναι, σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, και η προστασία των καταναλωτών.⁹⁸

Στην ελληνική πολιτική δικονομία δεν προβλέπεται συλλογική αγωγή όπως αυτή του αμερικανικού δικαίου (class action). Ο νομοθέτης δεν προβλέπει δυνατότητα αντιπροσώπευση ενός διαδίκου από κάποιον άλλο. Η διεξαγωγή της δίκης πρέπει να γίνει στο όνομα του φορέα του δικαιώματος, ενώ οι διάδικοι που εγείρουν αξιώσεις που πηγάζουν από την ίδια νομική και πραγματική αιτία μπορούν να είναι ομόδικοι.⁹⁹ Υποστηρίζεται ωστόσο ότι αν και στο ελληνικό δίκαιο κυριαρχεί η δικονομική και όχι η ουσιαστική έννοια του διαδίκου, αυτό δεν σημαίνει ότι η έννοια του διαδίκου αποκόπτεται πλήρως από το επικαλούμενο ουσιαστικό δικαίωμα και ότι ανοίγεται έτσι ο δρόμος για τις λεγόμενες δημοτικές αγωγές (Popularklagen).¹⁰⁰

Καθ' ύλην και κατά τόπον αρμόδιο για την εκδίκαση της συλλογικής αγωγής είναι το Πολυμελές Πρωτοδικείο της κατοικίας ή της έδρας του εναγομένου, το οποίο δικάζει με τη διαδικασία της εκουσίας δικαιοδοσίας (άρθρα 739 επ. ΚΠολΔ). Όταν εκδοθεί απόφαση επί της συλλογικής αγωγής και εφόσον αυτή καταστεί αμετάκλητη, ο ζημιωθείς καταναλωτής μπορεί να γνωστοποιήσει εγγράφως στον προμηθευτή την απαίτησή του.

⁹⁶ Ελίζα Αλεξανδρίδου, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, εκδο.π., σελ. 673 επ.

⁹⁷ Βλ. Χαρίκλεια Απαλλαγάκη σε Ελίζα Αλεξανδρίδου, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, ο.π., Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π., σελ. 1189, Τριανταφυλλιά Αθανασίου σε Τζουγανάτο, Δίκαιο Ελεύθερου Ανταγωνισμού, σελ. 1346.

⁹⁸ Βλ. Δημήτρη Ν. Τζουγανάτο (επιμ.), Δίκαιο Ελεύθερου Ανταγωνισμού, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 14 και Γεώργιο Δ. Τριανταφυλλάκη, Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 3^η έκδοση 2014, σελ. 16.

⁹⁹ Βλ. Στέφανο Μαθθία «Η Συλλογική Δικαστική Προστασία των Καταναλωτών», σελ. 256, ΚΕΡΑΜΕΑ «Αστικό Δικονομικό Δίκαιο», σελ. 260 και Νικόλαο Θ. Νίκα, Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, Β' Έκδοση 2016, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 149.

¹⁰⁰ Νικόλαος Θ. Νίκα, ο.π., σελ. 150.

Μετά την άπρακτη παρέλευση 30 ημερών, ο καταναλωτής μπορεί να ζητήσει την έκδοση διαταγής πληρωμής για την απαίτησή του εφόσον αυτή είναι εκκαθαρισμένη ή μπορεί να εκκαθαριστεί.¹⁰¹ Το χρηματικό ποσό που μπορεί να επιδικασθεί ως αποζημίωση για ηθική βλάβη διατίθεται κατά 20% στη Γενική Γραμματεία Καταναλωτή για σκοπούς προώθησης προστασίας των καταναλωτών, ενώ το 80% περιέρχεται στην ενάγουσα ένωση καταναλωτών.¹⁰² Η απόφαση που εκδίδεται επί συλλογικής αγωγής ενώσεως καταναλωτών έναντι συγκεκριμένου εναγομένου προμηθευτή παράγει δεδικασμένο μόνο έναντι των διαδίκων (ενάγοντος και εναγομένου), όπως και των μελών της ενώσεως και δεν αναπτύσσει οποιαδήποτε δέσμευση σε βάρος μη διαδίκου τρίτου προμηθευτή, ακόμη κι αν εισάγεται προς κρίση ταυτόσημο νομικό ζήτημα.¹⁰³

Η συλλογική αγωγή ασκείται σε αποκλειστική προθεσμία έξι (6) μηνών από την τελευταία εκδήλωση παράνομης συμπεριφοράς που αποτελεί τη βάση της.¹⁰⁴

Τέλος, οι ενώσεις καταναλωτών νομιμοποιούνται ως μη δικαιούχοι διάδικοι για την άσκηση ατομικών αξιώσεων των μελών τους (άρθρο 10 παρ. 15 ν. 2251/1994).

Από τα παραπάνω παρατηρούμε ότι στο ελληνικό δικανικό σύστημα επιτρέπονται μόνο οι αντιπροσωπευτικές αγωγές, ενώ οι καταναλωτές μπορούν να αναζητήσουν αποζημίωση μόνο μέσω μίας *opt – in* διαδικασίας (διαταγή πληρωμής). Αποτέλεσμα αυτού είναι ότι ειδικά στο πλαίσιο του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού η κρατική επιβολή διατηρεί την αναμφισβήτητη πρωτιά στην επιβολή των κανόνων του ανταγωνισμού, αφού οι καταναλωτές είτε δεν έχουν κίνητρο να στραφούν ατομικά εναντίον των ζημιωσάντων, λόγω της πολύπλοκης διαδικασίας, είτε παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ανενημέρωτοι για τα δικαιώματα που διαθέτουν μέσω των ενώσεων καταναλωτών. Εκτός από αυτό, τα έξοδα που πρέπει να δαπανήσουν οι καταναλωτές προκειμένου να εγγραφούν σε κάποια ένωση καταναλωτών, αλλά και στη συνέχεια η διαδικασία έκδοσης διαταγής πληρωμής, ίσως υπερβαίνουν την αποζημίωση που τελικώς θα λάβουν και, επομένως, η όλη διαδικασία καθίσταται ασύμφορη.

Η. Η νομοθεσία και η πρακτική στα Κράτη Μέλη της Ε.Ε.

Αφού αναφερθήκαμε στην Σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και στις προτάσεις της για τη ρύθμιση των συλλογικών αγωγών στα δίκαια των Κρατών μελών της Ευρωπαϊκής

¹⁰¹ Άρθρο 10 παρ. 22 ν. 2251/1994, Αιτιολογική έκθεση νόμου 3587/2007.

¹⁰² Άρθρο 10 παρ. 22 ν. 2251/1994.

¹⁰³ Χαρίκλεια Απαλλαγάκη σε Ελίζα Αλεξανδρίδου, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, ο.π., σελ. 693.

¹⁰⁴ Άρθρο 10 παρ. 18 ν. 2251/1994.

Ένωσης, καθώς και στη νομοθεσία και την πρακτική που ακολουθείται σε ΗΠΑ και Ελλάδα, θα αναφερθούμε στη νομοθεσία που ισχύει και στην πρακτική που ακολουθείται από ορισμένα κράτη μετά την έκδοση της Σύστασης. Ακολούθησαν τα Κράτη Μέλη τις προτάσεις της Επιτροπής ή χάραξαν τη δική τους πορεία προσβλέποντας σε πιο αποτελεσματική αγωγή αποζημίωσης για παραβάσεις των κανόνων του ελεύθερου ανταγωνισμού;

i) Ηνωμένο Βασίλειο

Στο Ηνωμένο Βασίλειο το 2015 ψηφίστηκε ένας νέος νόμος (Consumer Rights Act 2015) ο οποίος ρυθμίζει τις συλλογικές αγωγές. Ο νόμος αυτός εισήχθη μετά από τον έντονο διάλογο που είχε προηγηθεί το Ηνωμένο Βασίλειο για τη μη αποτελεσματικότητα του προϊσχύσαντος νομοθετικού πλαισίου που ρύθμιζε τις συλλογικές αγωγές. Ο διάλογος αυτός ξεκίνησε το 2008, όταν το Συμβούλιο για την Πολιτική Δικαιοσύνη (Civil Justice Council), ισχυρίστηκε ότι το τότε νομοθετικό πλαίσιο είναι αποτελεσματικό και πρότεινε τη νομοθέτηση ενός opt – out συστήματος συλλογικών αγωγών. Παρά την απόρριψη της πρότασης ως σύνολο από την κυβέρνηση, αυτή αναγνώρισε ότι θα πρέπει να εισαχθεί το σύστημα του opt – out και πράγματι νομοθέτησε opt – out συλλογικές αγωγές για οικονομικές απαιτήσεις. Το θέμα επανήλθε στο δημόσιο διάλογο το 2012, όταν ο κυβερνητικός συνασπισμός πρότεινε τη θεσμοθέτηση μίας opt – out συλλογικής αγωγής για απαιτήσεις από παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού, οι οποίες θα εκδικάζονταν από το CAT (Competition Appeal Tribunal), δηλαδή το αρμόδιο Δικαστήριο για ζητήματα ανταγωνισμού.¹⁰⁵

Πράγματι, ο νόμος 1998 για τις συλλογικές αγωγές δεν ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματικός. Αυτό καταδεικνύεται από δύο υποθέσεις. Την *Replica Football Shorts* (2007) και την *Emerald Supplies v British Airways* (2009).

Στην πρώτη υπόθεση η αγγλική ένωση καταναλωτών Which?, άσκησε ενάντια στην εταιρία JJB Sports συλλογική αγωγή αποζημίωσης λόγω καθορισμού τιμής σε αντίγραφα εμφανίσεων ποδοσφαιρικών ομάδων. Είχε προηγηθεί καταδικαστική απόφαση της αγγλικής εποπτικής αρχής το 2003 που είχε επιβάλει πρόστιμα ύψους 16 εκατομμυρίων λιρών στις εταιρείες JJB, Manchester United plc και Umbro Holdings plc. Η αγωγή αυτή δικάστηκε με το σύστημα του opt – in, το οποίο ήταν υποχρεωτικό με βάση την τότε νομοθεσία. Ως αποτέλεσμα, συγκεντρώθηκαν απαιτήσεις μόνο από 550 -

¹⁰⁵ Higgins, Andrew and Zuckerman, Adrian A. S., *Class Actions in England? Efficacy, Autonomy and Proportionality in Collective Redress* (November 5, 2013). Oxford Legal Studies Research Paper No. 93/2013, σελ. 5-6.

600 καταναλωτές που αντιπροσώπευαν μόνο το 0.1% των συνολικά 1,2 – 1,5 εκατομμυρίων ποδοσφαιρικών φανελών που αγοράστηκαν. Τέλος, η υπόθεση διακανονίστηκε με αποζημίωση 20 λιρών για κάθε φανέλα.

Η δεύτερη υπόθεση είχε ως αντικείμενο μία περίπτωση καθορισμού τιμών (καρτέλ), που σχετιζόταν με χρεώσεις στους ναύλους και τα έξοδα μεταφοράς. Μετά την επιβολή διοικητικών κυρώσεων από την αγγλική εποπτική αρχή, μία εταιρεία που χρησιμοποιούσε τις υπηρεσίες της British Airways για να εισάγει λουλούδια, άσκησε συλλογική αγωγή αποζημίωσης στο όνομά της και στο όνομα των άμεσων και έμμεσων χρηστών/εισαγωγέων εναερίων φορτίων που είχαν πληγεί από την αντιανταγωνιστική συμπεριφορά της εν λόγω αεροπορικής εταιρείας.¹⁰⁶ Η αγωγή αυτή απορρίφθηκε, καθώς τόσο το Πρωτοδικείο όσο και το Εφετείο δεν έδωσαν «πιστοποίηση» στην αγωγή επειδή θεώρησαν ότι οι εκπρόσωποι των εναγόντων δεν εκπροσωπούσαν τα συμφέροντα όλων των μελών της αγωγής. Αυτό συνέβη καθώς κάποιιοι από τους ενάγοντες είχαν αφομοιώσει στα προϊόντα τους τις αυξημένες τιμές λόγω του καρτέλ ενώ κάποιοι άλλοι τις είχαν μετακυλήσει. Αυτό, σύμφωνα με το δικαστήριο μπορούσε να δημιουργήσει αντιτιθέμενα συμφέροντα ανάμεσα στους ενάγοντες.¹⁰⁷ Η άποψη της βρετανικής θεωρίας για την υπόθεση αυτή, ήταν ότι η αγωγή απορρίφθηκε λόγω των πολλών τεχνικών απαιτήσεων του νόμου καθώς και του περιορισμένου πεδίου εφαρμογής του.¹⁰⁸

Πράγματι το 2015 εισήχθη ο νέος νόμος. Τις συλλογικές αγωγές ορίζει το άρθρο 47B. Σύμφωνα με αυτό, οποιοσδήποτε, είτε φυσικό είτε νομικό πρόσωπο, δικαιούται να ασκήσει συλλογική αγωγή για παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού ενώπιον του CAT, αιτούμενος τη λήψη ασφαλιστικών μέτρων ή/και αποζημίωση.¹⁰⁹ Οι ομαδικές αγωγές ασκούνται από τον οριζόμενο ως εκπρόσωπο σε αυτές τις συλλογικές διαδικασίες.¹¹⁰ Ο μηχανισμός συλλογικής έννομης προστασίας έχει αναδρομική εφαρμογή και εφαρμόζεται σε αγωγές που έχουν ασκηθεί και πριν την έναρξη εφαρμογής

¹⁰⁶ Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1187.

¹⁰⁷ Emerald Supplies vs British Airways (2010) και Higgins, Andrew and Zuckerman, Adrian A. S., Class Actions in England? Efficacy, Autonomy and Proportionality in Collective Redress (November 5, 2013), ο.π. σελ. 9 .

¹⁰⁸ Higgins, Andrew and Zuckerman, Adrian A. S., Class Actions in England? Efficacy, Autonomy and Proportionality in Collective Redress (November 5, 2013), ο.π. σελ. 11 σε R Jackson, 'Review of Civil Litigation Costs: Final Report' December 2010, σελ. 330.

¹⁰⁹ FIDE Budapest, Private Enforcement and Collective Redress in European Competition Law, Congress Proceedings vol. 2.

¹¹⁰ Section 47B (2), Consumer Rights Act 2015.

του νέου νόμου.¹¹¹

Αρχικά το αρμόδιο δικαστήριο εκδίδει διάταξη, με την οποία αναγνωρίζει τη συλλογική αγωγή και η οποία είναι απαραίτητη για να προχωρήσει στην εκδίκαση της υπόθεσης.¹¹²

Η διάταξη αυτή είναι ανάλογη με την «πιστοποίηση» (certification) του αμερικανικού FRCP 23. Προκειμένου να δώσει την πιστοποίηση αυτή το CAT, πρέπει να πληρούνται οι εξής τρεις προϋποθέσεις:

- Η ομάδα των εναγόντων πρέπει να είναι ταυτοποιήσιμη. Ωστόσο, δεν είναι απαραίτητο να συγκεκριμενοποιηθούν τα ονόματα ή ο αριθμός των εναγόντων¹¹³
- Οι απαιτήσεις των εναγόντων να έχουν την ιστορική και νομική βάση (commonality)
- Οι αξιώσεις πρέπει να είναι κατάλληλες για την άσκηση συλλογικής αγωγής. Προς τούτο εξετάζεται το μέγεθος της διαφοράς, τα έξοδα και τα οφέλη της συλλογικής αγωγής και εάν τα πρόσωπα (οι αντιπρόσωποι) είναι μέλη της ομάδας η όχι.¹¹⁴

Ο ενάγων μπορεί να αιτηθεί ενώπιον του δικαστηρίου η αγωγή να έχει είτε μορφή opt – out, είτε μορφή opt – in. Ωστόσο, το δικαστήριο είναι αυτό που θα αποφασίσει τελικά ad hoc ποια μορφή θα έχει η αγωγή, λαμβάνοντας υπόψη κάποια στοιχεία που να αποδεικνύουν αν η αγωγή έχει πιθανότητες να είναι βάσιμη, το ποσό της αποζημίωσης που υπολογίζεται ότι θα αντιστοιχεί στον κάθε ενάγοντα, αλλά και το καταλληλότερο βάσει των ειδικών περιστάσεων της κάθε υπόθεσης σύστημα. Opt – out μορφή μπορεί να έχει η αγωγή μόνον όταν οι ζημιωθέντες είναι μόνιμοι κάτοικοι του Ηνωμένου Βασιλείου.¹¹⁵ Για όσους ζημιωθέντες διαμένουν στην αλλοδαπή η μορφή της αγωγής θα είναι opt – in, δηλαδή θα πρέπει οι ίδιοι να δηλώσουν την επιθυμία τους να συμμετάσχουν στην αγωγή.

Έπειτα, το δικαστήριο πρέπει να αναγνωρίσει ως εκπρόσωπο της αγωγής έναν από αυτούς που έχουν προταθεί ως εκπρόσωποι της ομάδας των εναγόντων. Ο εκπρόσωπος μπορεί είτε να είναι μέλος της ομάδας των εναγόντων είτε όχι.¹¹⁶ Επίσης, ο εκπρόσωπος

¹¹¹ Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1187.

¹¹² Section 47B (2), Consumer Rights Act 2015.

¹¹³ Draft CAT Rules 79 (2).

¹¹⁴ Draft CAT Rules 78 (1) και (2), βλ. FIDE Budapest, Private Enforcement and Collective Redress in European Competition Law, Congress Proceedings vol. 2, Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1187.

¹¹⁵ Draft CAT Rules 78 (3), βλ. Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1188.

¹¹⁶ Draft CAT Rules 77 (1).

των εναγόντων θα πρέπει να δρα σύμφωνα με τα συμφέροντα της ομάδας των εναγόντων, να μην έχει καμία σχέση με τους εναγομένους αλλά ούτε και συμφέροντα αντικρουόμενα με αυτά των εναγόντων, να μπορεί να καλύψει τα δικαστικά έξοδα των εναγομένων εφόσον χρειαστεί, καθώς και να ικανοποιήσει οτιδήποτε απαιτηθεί από το δικαστήριο.¹¹⁷

Όσον αφορά τη χρηματοδότηση της αγωγής, ο νόμος δεν απαιτεί τη γνωστοποίησή της στο δικαστήριο από τους ενάγοντες. Ο νόμος επιτρέπει τη χρηματοδότηση από ιδιώτες – τρίτα μέρη. Ωστόσο, σε αντίθεση με τη Σύσταση 2013/396 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο χρηματοδότης τρίτος δικαιούται να είναι και εκπρόσωπος των εναγόντων, εκτός αν αποδειχθεί ότι τα συμφέροντά του συγκρούονται με αυτά των εναγόντων.¹¹⁸ Απαγορεύονται ωστόσο οι εργολαβικές δικηγορικές αμοιβές, εάν η συλλογική αγωγή λάβει τη μορφή του opt – out παρά το γεγονός ότι γενικότερα επιτρέπονται στη Βρετανική Πολιτική Δικονομία.¹¹⁹ Επίσης, βασική αρχή του αγγλικού δικαίου είναι ότι ο ηττηθείς διάδικος πληρώνει, πράγμα το οποίο αποθαρρύνει τους ζημιωθέντες να ασκήσουν αγωγές για μικρού ύψους αξιώσεις.¹²⁰ Τέλος, ο νέος αγγλικός νόμος απαγορεύει τις κυρωτικές αποζημιώσεις (treble damages), προς αποφυγήν καταχρηστικών, κερδοσκοπικών αγωγών.¹²¹

Μετά την εφαρμογή του νέου νόμου το πρώτο αίτημα για συλλογική αγωγή ενώπιον του CAT ήταν αυτό της Dorothy Gibson κατά της εταιρείας με την επωνυμία Pride Mobility Products Ltd. Το 2014 το OFT (Εθνική αρχή ανταγωνισμού του Ηνωμένου Βασιλείου) έκρινε ότι το 2010-2012 η εταιρεία Pride συνήψε απαγορευμένες συμφωνίες με αποτέλεσμα να εμποδίζονται οι online διανομείς να θέσουν εκπτώσεις επί της προτεινόμενης τιμής της Pride. Το OFT δεν επέβαλε πρόστιμο στην Pride , και η τελευταία δεν άσκησε έφεση. Η αιτούσα ζήτησε από το δικαστήριο η αγωγή να έχει μορφή opt – out. Όμως, τελικά το CAT δεν χορήγησε πιστοποίηση (CPO) ενάγουσα, καθώς απαιτήσε ειδικότερη οικονομική ανάλυση των ζημιών που υπέστη η ομάδα αλλά και διευκρινήσεις υποκατηγοριών της ομάδας των εναγόντων.¹²² Παρά ταύτα, το δικαστήριο έκρινε ότι πληρούνται οι υπόλοιπες προϋποθέσεις για την πιστοποίηση της

¹¹⁷ Draft CAT Rules 77 (2).

¹¹⁸ FIDE Budapest, Private Enforcement and Collective Redress in European Competition Law, Congress Proceedings vol. 2.

¹¹⁹ Βλ. Section 47C(9) Consumer Rights Act 2015 και Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1188.

¹²⁰ Βλ. Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1188, FIDE Budapest, Private Enforcement and Collective Redress in European Competition Law, Congress Proceedings vol. 2.

¹²¹ Consumer Rights Act 2015 47C (1).

¹²² Dorothy Gibson v. Pride Mobility Products Ltd,[2017] CAT 9, 31 March 2017, σκ. 118.

συλλογικής αγωγής με τη μορφή του opt – out και για το λόγο αυτό έδωσε την ευκαιρία στην αιτούσα να επανέλθει με νέο αίτημα, που να περιέχει τις διευκρινήσεις που απαιτούνταν.¹²³ Ωστόσο, η ενάγουσα τελικώς δεν επανήλθε, καθώς όπως δήλωσε ο πληρεξούσιός της, τα έξοδα για την επαναφορά της αγωγής θα ξεπερνούσαν το τελικό ποσό της πιθανής αποζημίωσης.¹²⁴

Επόμενη μεγάλη αίτηση για πιστοποίηση συλλογικής αγωγής με τη μορφή του opt – out έγινε στην υπόθεση Merricks v MasterCard. Με την αγωγή αυτή οι καταναλωτές ζητούν αποζημίωση ύψους 1,4 δις. Λιρών, δύο χρόνια μετά την έκδοση απόφασης του ΔικΕΕ για απαγορευμένο καθορισμό διασυνοριακών προμηθειών. Η αγωγή αυτή αφορά 46 εκ. καταναλωτές στην Αγγλία.

Αρχικά, το CAT δεν χορήγησε πιστοποίηση στον Merricks, δεχόμενο την ένσταση της MasterCard, σύμφωνα με την οποία η χρηματοδότηση της αγωγής δεν ήταν βέβαιη, αφού οι όροι της καθορίζονταν από τον χρηματοδότη, πράγμα που θα του επέτρεπε να τη διακόψει ανά πάσα στιγμή. Επίσης, διέκρινε προβλήματα στον τρόπο με τον οποίο θα διανεμόταν η αποζημίωση στους ενάγοντες. Επομένως, έκρινε ότι η αγωγή δεν ήταν κατάλληλη προκειμένου να λάβει το χαρακτήρα της συλλογικής αγωγής.¹²⁵

Παρά ταύτα, το Εφετείο ανέτρεψε την απόφαση αυτή κρίνοντας ότι το CAT δεν έπρεπε να έχει απαιτήσει τόσα πολλά στοιχεία για την πιστοποίηση της συλλογικής αγωγής, ενώ έθεσε ως βάση για την κρίση των συλλογικών αγωγών την Καναδική Νομολογία και παρέπεμψε την υπόθεση στο CAT για να την κρίνει εκ νέου.¹²⁶ Κατά της απόφασης αυτής έχει ασκήσει αναίρεση στο Ανώτατο Δικαστήριο η MasterCard.

Αν και αρχικά φαίνεται ότι η opt - out μορφή συλλογικής αγωγής αντιμετωπίζει προβλήματα εφαρμογής στη βρετανική πρακτική, καθώς το CAT δεν δίνει εύκολα την πιστοποίηση, η πρόσφατη απόφαση του Εφετείου στην υπόθεση Merricks κατά MasterCard δίνει την ελπίδα ότι το CAT θα γίνει επεικέστερο όσον αφορά στην πιστοποίηση των συλλογικών αγωγών, ενώ υπενθυμίζει ότι η εφαρμογή opt - out συστήματος στην Ευρώπη δεν είναι ανέφικτη.¹²⁷

¹²³ Dorothy Gibson v. Pride Mobility Products Ltd, [2017] CAT 9, 31 March 2017, σκ. 118, 121-124.

¹²⁴ Robin Noble, Class actions: the end of the road for mobility scooters, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.oxera.com/agenda/class-actions-the-end-of-the-road-for-mobility-scooters/>.

¹²⁵ Merricks v MasterCard [2017] CAT 16, 21 July 2017.

¹²⁶ Merricks v MasterCard, [2019] EWCA Civ 674, 16 April 2019.

¹²⁷ Βλ. Mark Simpson, James Flett, £14 billion consumer class action against MasterCard falls at the first hurdle, διαθέσιμο στη διεύθυνση:

ii) Ολλανδία

Το πιο ανεπτυγμένο opt – out σύστημα στην Ευρώπη το συναντάμε στην Ολλανδία. Ο κυρίαρχος θεσμός στην Ολλανδική έννομη τάξη που αφορά ομαδικές διαδικασίες είναι ο νόμος για τους συλλογικούς διακανονισμούς. Εάν ένας ζημιωθείς κατορθώσει να πετύχει διακανονισμό με επιχείρηση που έχει παραβεί τους κανόνες του ελεύθερου ανταγωνισμού, τότε μπορεί να ζητήσει από το Εφετείο, να συμμετέχουν στο διακανονισμό όλοι οι ζημιωθέντες από αυτή την παράβαση¹²⁸. Έπειτα, ο διακανονισμός ανακοινώνεται δημόσια και δίδεται στους συμμετέχοντες ένα χρονικά διάστημα τουλάχιστον τριών μηνών προκειμένου να δηλώσουν ότι δεν θέλουν να συμμετέχουν στο διακανονισμό (opt – out). Όσοι δεν επιλέξουν να εξαιρεθούν από το διακανονισμό δεσμεύονται από το περιεχόμενό του. Τα μέλη τα οποία επιθυμούν να αποχωρήσουν δύνανται να υποβάλουν ένα υπόμνημα στο δικαστήριο, εξηγώντας τους λόγους για τους οποίους διαφωνούν με τους όρους του διακανονισμού. Επίσης, όσα μέλη αποχωρήσουν έχουν δικαίωμα να ασκήσουν ατομική αγωγή. Παράδειγμα αποτελεί η υπόθεση Dexia, όπου το 8,2% των εναγόντων αποχώρησαν και κατά κύριο λόγο άσκησαν ατομικές αγωγές. Χαρακτηριστικό στοιχείο αυτής της διαδικασίας συμβιβασμών είναι ο διεθνής της χαρακτήρας, καθώς οι «ενάγοντες» μπορεί να προέρχονται και από διαφορετικά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹²⁹ Παρά ταύτα, η ευμένεια αυτή του Ολλανδικού δικαίου των ομαδικών διακανονισμών προς τους αλλοδαπούς ενάγοντες, έχει κατακριθεί από τη σκοπιά του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, καθώς ενδεχομένως δεν συμβιβάζεται με τον Κανονισμό Βρυξέλλες I. Επιπλέον, τα δικαστήρια των άλλων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι διστακτικά ως προς την αναγνώριση των αποφάσεων των Ολλανδικών δικαστηρίων για το θέμα αυτό.¹³⁰ Με την τροποποίηση που επήλθε το 2013 στην Collective Settlements Act, εισήχθη ένα «Pre-trial hearing», δηλαδή μία διαδικασία στην οποία μία ένωση που εκπροσωπεί πολλούς ζημιωθέντες μπορεί να ζητήσει από το δικαστήριο να διερευνήσει τις δυνατότητες για συμβιβασμό σε μία υπόθεση. Στη διάρκεια αυτής της ακρόασης τα μέρη μπορούν να συζητήσουν τον τρόπο του

<https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/eb80b7db/14-billion-consumer-class-action-against-mastercard-falls-at-the-first-hurdle>, Conclusion.

¹²⁸ FIDE Budapest, Private Enforcement and Collective Redress in European Competition Law, Congress Proceedings vol. 2.

¹²⁹ Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1185.

¹³⁰ Maria Ioannidou Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement, Oxford University Press 2015, σελ. 133.

διακανονισμού.¹³¹

Με βάση την μέχρι τις 19 Μαρτίου 2019 ισχύουσα νομοθεσία, συλλογική αγωγή με opt – out μορφή δεν μπορούσε να ασκηθεί στην Ολλανδία. Αυτό ίσως ήταν ένα στοιχείο αναποτελεσματικότητας του θεσμού του συλλογικού διακανονισμού, καθώς αν μία ζημιώσασα επιχείρηση δεν συναινούσε στο διακανονισμό, οι ζημιωθέντες δεν είχαν άλλο δρόμο να διεκδικήσουν τις αξιώσεις τους παρά τις ατομικές αγωγές αποζημίωσης. Ωστόσο, ο νέος νόμος εισάγει ένα σύστημα ομαδικής αγωγής παρόμοιο με αυτό των ΗΠΑ. Οι προϋποθέσεις για να ασκήσει κάποιος συλλογική αγωγή είναι: α) να υπάρχει ένας επαρκής αριθμός εναγόντων, β) η ιστορική και η νομική βάση των αιτημάτων των εναγόντων να είναι ικανοποιητικά κοινές και γ) οι ενάγοντες, δηλαδή τα μέλη της συλλογικής αγωγής να έχουν έννομο συμφέρον προς αποζημίωση. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι παρόμοιες με τις προϋποθέσεις για τις συλλογικές αγωγές στις ΗΠΑ. Διαφορά, ωστόσο, θα υπάρχει ως προς το πρόσωπο που θα ασκεί την ομαδική αγωγή αυτή, αφού εξειδικευμένες ενώσεις με πλήρη νομική υπόσταση και κρατικές οντότητες θα μπορούν να ασκούν συλλογικές αγωγές ενώπιον του δικαστηρίου. Σημαντικό είναι επίσης ότι ο νέος νόμος προβλέπει ότι η αγωγή θα πρέπει να έχει εδαφική σχέση με την Ολλανδία. Για να γίνει αυτό πρέπει, είτε ο μεγαλύτερος αριθμός των εναγόντων να είναι Ολλανδοί, είτε η έδρα του εναγομένου να είναι στην Ολλανδία, είτε τα πραγματικά περιστατικά στα οποία βασίζεται η αγωγή να συνέβησαν στην Ολλανδία. Ο νόμος θα τεθεί σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου του 2020.¹³²

Στην έως τώρα πρακτική στην Ολλανδία δεν υπάρχουν ενδείξεις κατάχρησης του opt – out μηχανισμού, διαψεύδοντας έτσι κατά κάποιον τρόπο τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που αναφέραμε παραπάνω.¹³³

Πιο σημαντική υπόθεση που έχει υπάρξει στην Ολλανδία είναι η Royal Dutch Shell, στην οποία έγινε διακανονισμός 352,26 εκατομμυρίων δολαρίων, τα οποία διανεμήθηκαν απευθείας στα θύματα των παραβάσεων. Με τον τρόπο αυτό αποζημιώθηκαν πάνω από 500.000 μέλη της ομάδας από διάφορα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η υπόθεση αυτή δείχνει, αφενός ότι ένα opt-out σύστημα είναι εφικτό σε μία ευρωπαϊκή έννομη

¹³¹ Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1186.

¹³² Βλ. A Collective Action for Damages in the Netherlands is a fact!, Hogan Lovells Publications, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.hoganlovells.com/en/publications/a-collective-action-for-damages-in-the-netherlands-is-a-fact> και Albert Knigge and Isabella Wijnberg, Class/collective actions in The Netherlands: overview, διαθέσιμο στη διεύθυνση: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/6-618-0285?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true&bhcp=1#co_anchor_a709035](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/6-618-0285?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&bhcp=1#co_anchor_a709035).

¹³³ Βλ. Κεφ. Ε.

τάξη, αφετέρου ότι το opt-out σύστημα είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος προκειμένου να αποζημιωθούν τα θύματα των παραβάσεων των κανόνων του ελεύθερου ανταγωνισμού.

iii) Γερμανία

Η Γερμανία είναι μία χώρα, στην οποία η έννομη τάξη ακολουθεί παραδοσιακά τη φιλοσοφία του Ηπειρωτικού Δικαίου. Μάλιστα, στη Γερμανία οι μεταβολές στην πολιτική δικονομία, αλλά και γενικότερα στην έννομη τάξη δεν είναι συχνό φαινόμενο και προκειμένου να πραγματοποιηθούν απαιτείται μία μακρά περίοδος διαβούλευσης. Αυτό ακριβώς συμβαίνει και στην περίπτωση της συλλογικής αγωγής αποζημίωσης για παραβάσεις δικαίου του ανταγωνισμού. Αποτέλεσμα είναι ότι, όπως στο ελληνικό δίκαιο, έτσι και στη Γερμανία δεν μπορούν να ασκηθούν ούτε opt – in, ούτε opt – out συλλογικές αγωγές καταναλωτών. Αντίθετα, πάλι όπως στο ελληνικό δίκαιο, είναι δυνατόν να ασκηθούν αντιπροσωπευτικές συλλογικές αγωγές από ενώσεις καταναλωτών καθώς και άλλες εμπορικές και οικονομικές ενώσεις, με αίτημα την παύση και την παράλειψη της πρακτικής του εναγομένου στο μέλλον.¹³⁴ Υποστηρίζεται, παρά ταύτα, ότι με βάση το άρθρο 33 παρ. 1 GWB οι ενώσεις καταναλωτών μπορούν να πετύχουν αποτελέσματα, τα οποία είναι συγκρίσιμα με αυτά της μορφής opt – out. Η άποψη αυτή δεν κρατεί και αμφισβητείται εντόνως, καθώς δεν διευκρινίζεται εάν η ένωση καταναλωτών μπορεί να διανείμει το ποσό της αποζημίωσης στους καταναλωτές και εφόσον το κάνει, πώς θα υλοποιηθεί αυτή η διανομή.¹³⁵ Επίσης, κατά την άσκηση της αγωγής οι ενώσεις που εκπροσωπούν τους ζημιωθέντες μπορούν να αιτηθούν την απορρόφηση των οικονομικών ωφελημάτων που έλαβαν οι εναγόμενοι από την παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού.¹³⁶ Πάντως, το συγκεκριμένο μέτρο δεν έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς τα ποσά αυτά πρέπει να αποδοθούν στον Ομοσπονδιακό προϋπολογισμό. Επιπλέον, η εφαρμογή του συγκεκριμένου μέτρου είναι δύσκολη, καθώς απαιτείται δόλος του ζημιώσαντος.¹³⁷

Στο Γερμανικό δίκαιο της κεφαλαιαγοράς προβλέπεται μία μορφή συλλογικής αγωγής που ονομάζεται *Kapitalanleger-Musterverfahrensgesetz*. Η αγωγή αυτή μπορεί να εγερθεί

¹³⁴ Βλ. FIDE Budapest, Private Enforcement and Collective Redress in European Competition Law, Congress Proceedings vol. 2 και Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1182.

¹³⁵ Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1182.

¹³⁶ Αρ. 34α παρ. 1 και 33 παρ. 2 αρ. 2 GWB.

¹³⁷ Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1182.

όταν υπάρχει ένας αρκετά μεγάλος αριθμός ζημιωμένων από μία πρακτική αντίθετη με το δίκαιο της κεφαλαιαγοράς. Ωστόσο, αυτή η συλλογική αγωγή δεν είναι όμοια με την αμερικανική class action, αφού δεν ακολουθεί το σύστημα opt – out, καθώς οι ζημιωθέντες πρέπει να δηλώσουν ρητά την επιθυμία τους να συμμετάσχουν στην ομάδα των εναγόντων (opt – in).¹³⁸

Στην Γερμανική θεωρία γίνεται μεγάλη συζήτηση για το αν θα πρέπει να υιοθετηθούν ή όχι οι συλλογικές αγωγές με τη μορφή που έχουν στο Ηνωμένο Βασίλειο, δηλαδή αν θα μπορεί να εγερθεί και συλλογική αγωγή με τη μορφή του opt – out. Μερίδα θεωρητικών¹³⁹ υποστηρίζει ότι το υπάρχον σύστημα είναι αναποτελεσματικό και θα πρέπει να καθιερωθεί ένα σύστημα συλλογικών αγωγών όπως στο Ηνωμένο Βασίλειο, καθώς με τον τρόπο αυτό μπορεί ο ζημιωθείς καταναλωτής να προσφύγει πιο εύκολα στη δικαιοσύνη, αλλά και με τον τρόπο αυτό να αυξηθεί η αποτρεπτική ισχύς του δικαίου του ανταγωνισμού. Άλλοι θεωρητικοί όμως αντιτίθενται σε αυτή την άποψη και θεωρούν ότι λόγω της νομικής και πολιτικής παράδοσης της Γερμανίας δεν μπορούν να εισαχθούν οι opt – out συλλογικές αγωγές, καθώς αυτό θα ήταν δογματικά εσφαλμένο και θα οδηγούσε σε εργαλειοποίηση της πολιτικής δικονομίας της χώρας.¹⁴⁰

Αξιόλογη υπόθεση από τη Γερμανική νομολογία είναι μόνον η Cartel Damage Claims. Στην υπόθεση αυτή οι ενάγοντες, που ήταν ένα Βελγικό όχημα (αντιπρόσωπος) για συλλογική αγωγή, έκαναν μία follow – on αγωγή για παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού, η οποία απορρίφθηκε από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο του Dusseldorf. Το δικαστήριο απέρριψε την αγωγή στηριζόμενο στο γεγονός ότι η παράβαση είχε τελεστεί το 2008, όταν δεν επιτρέπονταν ακόμα τέτοιες αγωγές, αλλά και στο γεγονός ότι δεν υπήρχε επαρκής χρηματοδότηση της αγωγής που να διασφαλίζει ότι ο αντίδικος θα αποζημιωθεί για τα έξοδά του σε περίπτωσης ήττας των εναγόντων.¹⁴¹

iv) Ιταλία

Το 2010 εισήχθη για πρώτη φορά ο θεσμός της συλλογικής αγωγής στην Ιταλία με το άρθρο 140-bis του ιταλικού νόμου για την προστασία των καταναλωτών. Σύμφωνα με το

¹³⁸ Βλ. FIDE Budapest, Private Enforcement and Collective Redress in European Competition Law, Congress Proceedings vol. 2

¹³⁹ Βλ. Oest/Hess/Janutta, Kartellschadensersatz in Deutschland und Großbritannien: Strategische Überlegungen aus Kläger- und Beklagtensicht, CCZ 2017, 273 και Perspektiven für eine europäische Gruppenklage bei Kartellverstößen? – Die Opt out-Class Actions als Äquivalent der Vorteilsabschöpfung.

¹⁴⁰ Βλ. Bruns, Instrumentalisierung des Zivilprozesses im Kollektivinteresse durch Gruppenklagen?, NJW 2018, 2753.

¹⁴¹ Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π., σελ. 1186 σε Clearly Gottlieb, Dusseldorf Court Dismisses CDC Damage Claims in Antitrust Follow on Action, 8 Ιανουαρίου του 2014.

άρθρο αυτό, συλλογικές αγωγές μπορούν να ασκήσουν φυσικά πρόσωπα, ενώσεις καταναλωτών, καθώς και επιτροπές στις οποίες συμμετέχουν οι ζημιωθέντες καταναλωτές, για παραβάσεις από ενδοσυμβατική ευθύνη ή αδικοπραξία. Αντίθετα, μόνο οι ενώσεις καταναλωτών μπορούν να ασκήσουν αγωγή για άρση προσβολής και παράλειψής της στο μέλλον, οι οποίες δεν λογίζονται ως συλλογικές αγωγές. Συλλογικές αγωγές για παραβάσεις λ.χ. του δικαίου του περιβάλλοντος δεν προβλέπονται από την έννομη τάξη της γείτονος χώρας.¹⁴²

Μόλις ασκηθεί μία συλλογική αγωγή ενώπιον των Ιταλικών δικαστηρίων, αυτά θα ελέγξουν κάποιες προϋποθέσεις προκειμένου να χορηγήσουν πιστοποίηση στη συλλογική αγωγή. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι:

- Η αγωγή να μην είναι προφανώς αβάσιμη,
- Να μην υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ εκπροσώπου και ομάδας εναγομένου,
- Οι ατομικές αξιώσεις να είναι ομοειδείς και
- Ο ενάγων να είναι σε θέση να προστατεύσει κατάλληλα τα συμφέροντα της ομάδας των ζημιωθέντων καταναλωτών.¹⁴³

Εάν οι προϋποθέσεις αυτές δεν πληρούνται, το δικαστήριο απορρίπτει την ομαδική αγωγή. Κατά της αποφάσεως αυτής μπορεί να ασκηθεί έφεση. Εάν όμως το δικαστήριο δώσει την πιστοποίηση στην συλλογική αγωγή, το επόμενο βήμα του θα είναι να προσδιορίσει τα κοινά στοιχεία των ατομικών αξιώσεων που θα αποτελέσουν το αντικείμενο της συλλογικής αγωγής. Έπειτα, θα πρέπει να εξετάσει και να αποφασίσει τον πιο κατάλληλο τρόπο, με τον οποίο θα δημοσιευτεί η ύπαρξη της συλλογικής αγωγής έτσι ώστε, όποιος ζημιωθεί καταναλωτής επιθυμεί, να δηλώσει τη συμμετοχή του εντός τεσσάρων μηνών σε αυτήν. Όμως, τις περισσότερες φορές τα ιταλικά Δικαστήρια διατάζουν να δημοσιευτεί η συλλογική αγωγή σε μία ή δύο εθνικής εμβέλειας εφημερίδες. Η πρακτική αυτή έχει αποδειχθεί άγονη και θεωρείται από κάποιους¹⁴⁴ ως η «ταφόπλακα» των ιταλικών συλλογικών αγωγών, καθώς το κόστος της δημοσίευσης είναι μεγάλο, ενώ η αποτελεσματικότητα χαμηλή. Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι στην Ιταλία έχει επιλεγεί η μορφή opt - in για τις συλλογικές αγωγές. Αυτό έχει αποδειχθεί πρόβλημα για τις Ιταλικές συλλογικές αγωγές, καθώς στις περισσότερες από αυτές

¹⁴² Βλ. αρ. 140-bis Ιταλικού Νόμου Προστασίας των Καταναλωτών και Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π., σελ. 1183, Giorgio Afferni, *Class Actions in Italy: A Farewell to America*, 23 Dig.: Nat'l Italian Am. B. Ass'n L.J. 52 (2015) και FIDE Budapest, Private Enforcement and Collective Redress in European Competition Law, Congress Proceedings vol. 2.

¹⁴³ Αρ. 140-bis παρ. 7.

¹⁴⁴ Giorgio Afferni, *Class Actions in Italy: A Farewell to America*, 23 Dig, ο.π. σελ. 60.

συμμετέχει μικρό μέρος των ζημιωθέντων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της κατάστασης αποτελεί η υπόθεση *Codacons vs. Voden Medical Instruments*. Στην υπόθεση αυτή ένας καταναλωτής άσκησε μία συλλογική αγωγή κατά ενός διανομέα εμβολίου γρίπης. Αφού η αγωγή πιστοποιήθηκε και δημοσιεύθηκε από το δικαστήριο, μόνον ένας (!) ακόμη ζημιωθείς δήλωσε την επιθυμία του να συμμετάσχει στην αγωγή.¹⁴⁵

Όσον αφορά τη χρηματοδότηση στην Ιταλία ισχύει ό,τι και στα περισσότερα Ευρωπαϊκά κράτη, δηλαδή ισχύει ο κανόνας «ο ηττηθείς διάδικος πληρώνει» ενώ οι εργολαβικές αμοιβές απαγορεύονται ρητά.¹⁴⁶ Αυτό αποτελεί αντικίνητρο για τους ζημιωθέντες αλλά και για τις δικηγορικές εταιρείες, οι οποίες σπανίως αναλαμβάνουν συλλογικές αγωγές υπό το φόβο αφενός της ήττας και άρα της πληρωμής των υπέρογκων δικαστικών εξόδων και των δύο πλευρών, αλλά και διότι το τελικό κέρδος είναι πολύ μικρό.¹⁴⁷

Ίσως η πιο σπουδαία υπόθεση που έχει ανακύψει στην Ιταλική πρακτική είναι η υπόθεση *Altroconsumo*. Στην υπόθεση αυτή η ιταλική ένωση καταναλωτών *Altroconsumo* ενεργούσα για τον εαυτό της και για άλλους τρεις δικαιούχους λογαριασμών της τράπεζας *Intesa Sanpaolo*, άσκησε ομαδική αγωγή αποζημίωσης. Το Πρωτοδικείο απέρριψε την αγωγή κρίνοντας ότι οι τρεις δικαιούχοι λογαριασμών δεν είναι σε θέση να προστατέψουν τα συμφέροντα των εναγόντων, καθώς δεν μπορούσαν να καλύψουν τα δικαστικά έξοδα και ειδικά τα έξοδα ανακοίνωσης/ειδοποίησης των άλλων μελών της ομάδας των εναγόντων. Το Εφετείο ανέτρεψε αυτή την απόφαση, καθώς θεώρησε ότι ρόλο εγγυητή μπορεί να έχει η ένωση καταναλωτών, καθώς είναι μία ένωση αναγνωρισμένη από το κράτος. Να σημειωθεί ότι μετά την απόφαση αυτή τα Ιταλικά δικαστήρια έχουν αλλάξει στάση ως προς τις ομαδικές αγωγές, αφού πλέον τις πιστοποιούν πιο εύκολα.¹⁴⁸

Από όλα τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι ο θεσμός της συλλογικής αγωγής με τη μορφή του *opt – in* ούτε στην Ιταλία δεν έχει στεφθεί από ιδιαίτερη επιτυχία. Ο λόγος, όπως και στα υπόλοιπα κράτη που εφαρμόζουν το σύστημα αυτό, είναι η δικαιολογημένη, εν

¹⁴⁵ Βλ. Trib. Milan, 20 Dicembre 2010, Foro. It. 2011, I, 617, 136 (It.); Confirmed App. Milan, 3 Maggio 2011, Foro. It. 2011, I, 3423, 136 (It.).

¹⁴⁶ Βλ. FIDE Budapest, Private Enforcement and Collective Redress in European Competition Law, Congress Proceedings vol. 2. Αντίθετη άποψη από Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα στο άρθρο Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress.

¹⁴⁷ Giorgio Afferni, *Class Actions in Italy: A Farewell to America*, 23 Dig.: Nat'l Italian Am. B. Ass'n L.J. 52 (2015), σελ. 60.

¹⁴⁸ Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π., σελ. 1183.

πολλοίς, λόγω γραφειοκρατικών και άλλων προβλημάτων,¹⁴⁹ απάθεια των καταναλωτών. Εξ άλλου στην Ιταλία ανακύπτει ξεκάθαρα και άλλο ένα ζήτημα, το οποίο είναι η χρηματοδότηση των συλλογικών αγωγών. Η απαγόρευση των εργολαβικών αμοιβών των δικηγόρων, αλλά και η ισχύς του κανόνα «ο ηττηθείς διάδικος πληρώνει», σε συνδυασμό με το υψηλό κόστος των ομαδικών (ή συλλογικών) αγωγών, το οποίο ξεπερνά κατά πολύ το κόστος μίας απλής δίκης, αποτελεί αντικίνητρο τόσο για τους καταναλωτές, όσο και για τους επιχειρηματίες και τους δικηγόρους να ασκήσουν συλλογική αγωγή. Επίσης, όπως είδαμε και από την ανωτέρω νομολογιακή περίπτωση, αλλά και από περιπτώσεις σε άλλες χώρες, τα δικαστήρια δεν πιστοποιούν με ευκολία την ομαδική αγωγή. Ως αποτέλεσμα, ο θεσμός της συλλογικής αγωγής καθίσταται κενό γράμμα, το οποίο δεν έχει καμία ουσία αφού δεν μπορεί να επιτελέσει το σκοπό για τον οποίο δημιουργήθηκε, δηλαδή την εύκολη πρόσβαση στη δικαιοσύνη και την αποζημίωση του μεγαλύτερου μέρους των ζημιωθέντων.

ν) Πορτογαλία

Η Πορτογαλία είναι μία από τις λίγες χώρες στην Ευρώπη στην οποία ακολουθείται το σύστημα opt – out στις συλλογικές αγωγές, οι οποίες ονομάζονται λαϊκές αγωγές. Το δικαίωμα για συλλογικές αγωγές προβλέπεται ήδη από το άρθρο 52 του Πορτογαλικού Συντάγματος. Η Συνταγματική αυτή πρόβλεψη έγινε πράξη στην Πορτογαλική έννομη τάξη με το νόμο 83/1995 της 31^{ης} Αυγούστου του 1995. Δικαίωμα να ασκήσει συλλογική αγωγή έχει: α) κάθε μεμονωμένος πολίτης, β) κάθε νομική οντότητα, γ) οι τοπικές αρχές και δ) ο Εισαγγελέας.¹⁵⁰ Όσον αφορά την πιστοποίηση της συλλογικής αγωγής, η Πορτογαλία διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα συστήματα συλλογικών αγωγών, καθώς ο δικαστής ο ίδιος συλλέγει στοιχεία, χωρίς να δεσμεύεται από τις πρωτοβουλίες των διαδίκων. Δηλαδή, η Πορτογαλική έννομη τάξη ακολουθεί ένα οιονεί ανακριτικό σύστημα στην συλλογική αγωγή, αντί του συζητητικού.¹⁵¹ Εφόσον η αγωγή δεν απορριφθεί στο αρχικό της στάδιο, η ομάδα των εναγόντων ειδοποιείται και έτσι μπορεί να ασκήσει το δικαίωμά της προς αποχώρηση (opt – out). Στη συνέχεια, η ομάδα των εναγόντων εκπροσωπείται από έναν ζημιωθέντα ενάγοντα. Εφόσον εκδοθεί απόφαση υπέρ των εναγόντων, το δικαστήριο κατανέμει την αποζημίωση στους ενάγοντες, ενώ αν έχουν επιδικαστεί ποσά τα οποία δεν είχαν ζητηθεί ως αποζημίωση (unclaimed funds), αυτά απορροφώνται από το υπουργείο δικαιοσύνης, το οποίο τα καταθέτει σε ένα

¹⁴⁹ Giorgio Afferni, *Class Actions in Italy: A Farewell to America*, 23 Dig.: Nat'l Italian Am. B. Ass'n L.J. 52 (2015), σελ. 55.

¹⁵⁰ Αρ. 2, 3 και 16 Popular Action Act (83/1995).

¹⁵¹ Αρ. 17 Popular Action Act (83/1995).

λογαριασμό από τον οποίο εξοφλούνται τα δικαστικά έξοδα και γενικότερα διευκολύνεται η πρόσβαση στη δικαιοσύνη.¹⁵²

Όσον αφορά στη χρηματοδότηση της συλλογικής αγωγής, ο Πορτογαλικός νόμος εξασφαλίζει ότι ο ενάγων δεν πληρώνει τα έξοδα της δίκης εφόσον η αγωγή πιστοποιηθεί. Εάν η αγωγή αποτύχει να λάβει πιστοποίηση, ο ενάγων είναι υποχρεωμένος να πληρώσει ποσοστό μεταξύ 10% και 50% των εξόδων.¹⁵³

Το πιο σπουδαίο νομολογιακό παράδειγμα που μπορούμε να εξετάσουμε από την Πορτογαλία είναι η υπόθεση DECO v. Portugal Telecom. Στην υπόθεση αυτή μία πορτογαλική ένωση καταναλωτών, η DECO, άσκησε αγωγή στην Portugal Telecom, διαμαρτυρούμενη για το επιβαλλόμενο από την τελευταία τέλος ενεργοποίησης. Μία από τις νομικές βάσεις της αγωγής ήταν και η κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης της εναγομένης εταιρείας. Η βάση αυτή δεν εξετάστηκε καθώς ευδοκίμησε προηγούμενη βάση αυτής. Τελικώς η Portugal Telecoms συμβιβάστηκε με την ένωση καταναλωτών σε καταβολή αποζημίωσης περίπου 120 εκατομμυρίων ευρώ.¹⁵⁴ Η υπόθεση αυτή καταδεικνύει τη δύναμη του θεσμού της συλλογικής αγωγής ως μέσο αποκατάστασης στην Πορτογαλία και ενισχύει την άποψη ότι είναι απαραίτητη η μορφή opt – out ώστε ο θεσμός αυτός να λειτουργήσει ικανοποιητικά. Μήπως τελικά η Πορτογαλία, μια μικρή χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία μαστιζόταν επί χρόνια από την οικονομική κρίση, δείχνει το δρόμο στην υπόλοιπη Ευρώπη;

vi) Γαλλία

Στη Γαλλία ο νομοθέτης με το νόμο της 17^{ης} Μαρτίου 2014 επέλεξε να κάνει ένα συνδυασμό των συστημάτων opt – in και opt – out. Έτσι, σύμφωνα με το νέο νόμο, συλλογική αγωγή μπορεί να ασκηθεί από κάθε αναγνωρισμένη από το Γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας Ένωση Καταναλωτών, χωρίς να απαιτείται εξουσιοδότηση από δύο ή περισσότερους ζημιωθέντες, όπως απαιτείτο από τον παλαιό νόμο.¹⁵⁵ Στο πρώτο στάδιο της συλλογικής αγωγής, στο οποίο η ένωση καταναλωτών αντιπροσωπεύει όλους τους ζημιωθέντες (opt – out), το δικαστήριο θέτει κάποια κριτήρια τα οποία πρέπει να πληροί η συλλογική αγωγή προκειμένου να λάβει πιστοποίηση. Έπειτα, το δικαστήριο εξετάζει εάν συντρέχουν οι προϋποθέσεις για τη θεμελίωση της αστικής ευθύνης του

¹⁵² Αρ. 22 παρ. 4-5 Popular Action Act (83/1995).

¹⁵³ Αρ. 20 Popular Action Act (83/1995).

¹⁵⁴ Βλ. Sofia Oliveira Paris, Private Antitrust Enforcement: A New Era for Collective Redress, 12 YARS 11, 32 (2015) σελ. 29 και Maria Ioannidou Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement, Oxford University Press 2015, σελ. 134.

¹⁵⁵ Νόμος 2014 – 334 Αρ. 423-1.

εναγομένου και καθορίζει ποιοι είναι οι ζημιωθέντες καταναλωτές. Τέλος, καθορίζει το ύψος της συνολικής αποζημίωσης και θέτει προθεσμία εντός της οποίας οι καταναλωτές θα πρέπει να δηλώσουν ότι θέλουν να συμμετάσχουν στη συλλογική αγωγή. Στο δεύτερο στάδιο, σε περίπτωση ευνοϊκής για τους καταναλωτές εξέλιξης, αυτοί πρέπει να δηλώσουν ότι επιθυμούν να συμμετάσχουν στη συλλογική αγωγή (opt – in) και στη συνέχεια να καθορίσουν το ύψος της προσωπικής αποζημίωσης που επιθυμούν να λάβουν.¹⁵⁶ Έτσι, το δικαστήριο αποφασίζει για το ύψος της αποζημίωσης που θα λάβει ο κάθε εναγόμενος. Εάν ανακύψουν δυσκολίες, τα μέρη επιστρέφουν στο δικαστή προκειμένου να αποφασίσει σχετικά.¹⁵⁷

Ο νόμος επίσης προβλέπει μία απλοποιημένη διαδικασία, η οποία θα μπορούσε να ήταν χρήσιμη σε συλλογικές αγωγές για παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού.¹⁵⁸ Σύμφωνα με τη διαδικασία αυτή, εάν ο αριθμός και η ταυτότητα των ζημιωθέντων μπορεί να γίνει εύκολα γνωστή, και εφόσον αυτοί οι ζημιωθέντες έχουν ίσο ύψος ζημίας, τότε ο δικαστής αφού αποφασίσει περί της ευθύνης του εναγομένου, μπορεί να τον υποχρεώσει να αποζημιώσει απευθείας τους ενάγοντες.¹⁵⁹ Για παράδειγμα, εάν μία επιχείρηση συμμετέχει σε ένα καρτέλ, ο δικαστής μπορεί να χρησιμοποιήσει το πελατολόγιό της, προκειμένου να ταυτοποιήσει τους ζημιωθέντες και να ζητήσει από την επιχείρηση να τους αποζημιώσει αμέσως μέσω ενός εμβάσματος στον τραπεζικό τους λογαριασμό. Τότε οι ζημιωθέντες πρέπει να δηλώσουν ρητώς ότι αποδέχονται την αποζημίωση (opt – in). Εφόσον αρνηθούν, τα χρήματα θα δοθούν στην ένωση καταναλωτών που άσκησε την αγωγή.¹⁶⁰

Όσον αφορά τα δικαστικά έξοδα, στη Γαλλία ισχύει το σύστημα «ο ηττηθείς διάδικος πληρώνει», ενώ οι εργολαβικές αμοιβές των δικηγόρων απαγορεύονται ρητά, αφού θεωρούνται ένας θεσμός, ο οποίος ωθεί τους δικηγόρους να ασκούν καταχρηστικές

¹⁵⁶ Βλ. Νόμος 2014 – 334 Αρ. 423-3 έως 5, και Maria Ioannidou Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement, Oxford University Press 2015, σελ. 130, Αλεξάνδρα Π. Μικρούλεα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1183, FIDE Budapest, Private Enforcement and Collective Redress in European Competition Law, Congress Proceedings vol. 2 και Alexandre Biard, Class Action Developments in France (August 2016), διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://globalclassactions.stanford.edu/sites/default/files/documents/FRANCE_0.pdf.

¹⁵⁷ Αλεξάνδρα Π. Μικρούλεα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1183.

¹⁵⁸ Να σημειωθεί ότι για παραβάσεις του δικαίου του Ανταγωνισμού οι αγωγές πρέπει να είναι μόνο follow – on, δηλαδή να ακολουθούν μετά από κάποια καταδικαστική απόφαση της Κρατικής Αρχής Ανταγωνισμού.

¹⁵⁹ Νόμος 2014 – 334 Αρ. 423-10.

¹⁶⁰ Maria Ioannidou Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement, Oxford University Press 2015, σελ. 130.

αγωγές, οι οποίες αποβαίνουν εις βάρος της εννόμου τάξεως.¹⁶¹

Μία σημαντική νομολογιακή περίπτωση στη Γαλλία, πριν όμως τη θέση σε ισχύ του νέου νόμου, ήταν η υπόθεση Cartelmobile. Στην υπόθεση αυτή η γαλλική ένωση καταναλωτών UFC que Choisir, κατέθεσε αγωγή κατά τριών εταιρειών κινητής τηλεφωνίας μετά από σχετική απόφαση της Γαλλικής Επιτροπής ανταγωνισμού (follow – on). Η αγωγή απορρίφθηκε από όλους τους βαθμούς δικαιοδοσίας της γαλλικής δικαιοσύνης. Η ένωση κατηγόρησε το δικαστήριο για την απόφαση αυτή, καθώς θεώρησε ότι ερμήνευσε το νόμο με έναν τρόπο ο οποίος να αναδεικνύει τις ελλείψεις της γαλλικής νομοθεσίας όσον αφορά την προστασία των καταναλωτών. Όμως, ακόμα και αν δεν είχε απορριφθεί η αγωγή για τυπικούς λόγους, δεν θα είχε μεγάλη επιτυχία, αφού παρά τις προσπάθειες της ένωσης καταναλωτών, αυτή κατάφερε να συγκεντρώσει μόνον 12.350 απαιτήσεις καταναλωτών, ενώ παράλληλα είχε ξοδέψει 2.000 ώρες για τη συγκέντρωση υλικού για τη σύνταξη αγωγής και κατέβαλε περίπου 500.000 ευρώ για δικαστικά έξοδα προκειμένου τελικά να διεκδικήσει 750.000 ευρώ.¹⁶²

Είναι προφανές ότι ο νομοθέτης στη Γαλλία προσπάθησε να συμβιβάσει τα διεστώτα, δημιουργώντας ένα θεσμό συλλογικής αγωγής, ο οποίος θα είναι αφενός αποτελεσματικός, αφετέρου θα τηρεί τις αρχές που έθεσε η σύσταση 396/2013 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Όμως, ο θεσμός αυτός πρέπει να ξεπεράσει το εμπόδιο της απάθειας των καταναλωτών, αφού αποτελεί ένα υβριδικό σύστημα, το οποίο απαιτεί τη συναίνεση των καταναλωτών. Δυστυχώς, το εμπόδιο αυτό δεν έχει ξεπεραστεί σε καμία ευρωπαϊκή έννομη τάξη που ακολουθεί το σύστημα opt – in.

Θ. Αξιολόγηση των μοντέλων opt – in και opt– out

Μειονεκτήματα του opt-out και πλεονεκτήματα του opt – in

i) Μειονεκτήματα του opt - out

Κάποια από τα επιχειρήματα κατά της συλλογικής αγωγής με τη μορφή opt – out έχουν αναφερθεί ακροθιγώς στο κεφάλαιο για τις συλλογικές αγωγές στις ΗΠΑ, καθώς στην ομοσπονδία αυτή εφαρμόζεται στις συλλογικές αγωγές για χρηματικές απαιτήσεις αμιγώς

¹⁶¹ FIDE Budapest, Private Enforcement and Collective Redress in European Competition Law, Congress Proceedings vol. 2.

¹⁶² Βλ. Maria Ioannidou Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement, Oxford University Press 2015, σελ. 128, Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1191 και Alexandre Biard, Class Action Developments in France (August 2016),ο.π.

η μορφή opt – out. Στην ενότητα αυτή τα επιχειρήματα αυτά θα αναλυθούν περαιτέρω, ενώ θα προστεθούν και άλλα που δεν ταίριαζαν στην περίπτωση των ΗΠΑ.

Πρώτο επιχείρημα κατά της μορφής opt – out είναι ότι το σύστημα αυτό παραβιάζει το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, δηλαδή το δικαίωμα στη δίκαιη δίκη. Βάση του επιχειρήματος αυτού αποτελεί το γεγονός ότι τα μέλη της ομάδας των εναγόντων καθίστανται αυτόματα μέλη της ομάδας χωρίς να έχουν δηλώσει ρητώς ότι συμφωνούν με την ενέργεια. Εάν δεν ζητήσουν τον αποκλεισμό τους, θα μπορούσαν να δεσμευθούν από την απόφαση που θα εκδοθεί.¹⁶³ Αντίστοιχα, οι εκπρόσωποι των εναγόντων μπορούν (σύμφωνα με το επιχείρημα αυτό) να διακανονίσουν τις υποθέσεις με τρόπο ευνοϊκό για τους ίδιους αλλά αντίθετο προς τα συμφέροντα των υπόλοιπων εναγόντων. Κατά συνέπεια, παραβιάζεται το αρνητικό δικαίωμα του προσώπου για πρόσβαση στη δικαιοσύνη, καθώς σε πρώτο στάδιο (τουλάχιστον) δεν ερωτάται αν θέλει να συμμετάσχει στην αγωγή, αλλά η επιθυμία του αυτή τεκμαίρεται, λόγω του γεγονότος ότι είναι ζημιωθείς.

Ένα ακόμα επιχείρημα κατά του opt – out είναι ότι θίγονται τα δικαιώματα υπεράσπισης όπως είναι η αρχή της κατ’ αντιδικίαν διεξαγωγής της δίκης και η αρχή της ισότητας των μέσων: ο επαγγελματίας πρέπει να μπορεί να επικαλεσθεί τα ατομικά μέσα άμυνας εναντίον ενός από τα θύματα που είναι μέλη της ομάδας. Η αρχή αυτή συνδέεται με εκείνη της «δίκαιης δίκης» του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Πράγματι, στο καθεστώς εξαίρεσης, όλοι οι ενδιαφερόμενοι ίσως να μην αναφέρονται ονομαστικά και να μην είναι γνωστοί στον επαγγελματία. Επομένως, ο τελευταίος πιθανόν να μη μπορέσει να προβάλει τα ατομικά μέσα άμυνας.¹⁶⁴ Με το επιχείρημα αυτό προσπαθεί να προβληθεί μία πιθανή ανισότητα των όπλων κατά τη διάρκεια της δίκης ανάμεσα σε ενάγοντες και εναγόμενο (άρθρο 20 Συντάγματος), καθώς ο εναγόμενος πρέπει να αντικρούσει την αγωγή σε μία γενικότερη βάση και δεν μπορεί να αμφισβητήσει το ύψος της αποζημίωσης του καθ’ ενός από τους ανάγοντες.

Τρίτο επιχείρημα κατά του opt – out, θα μπορούσε να αποτελέσει το γεγονός ότι η μορφή αυτή συλλογικής αγωγής δεν συμβιβάζεται με τη νομική παράδοση των περισσότερων κρατών μελών. Μάλιστα, σε κράτη όπως η Γερμανία η μη εκπροσώπηση από άλλο διάδικο αποτελεί κανόνα Συνταγματικής περιοχής. Αλλά και στην Ελλάδα ο Κώδικας

¹⁶³ Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα «Ορισμός του ρόλου και του καθεστώτος των ομαδικών αγωγών του κοινοτικού δικαίου για την κατανάλωση», 2008/C 162/01, αρ. 7.2.2.3.

Πολιτικής Δικονομίας σύμφωνα με την κρατούσα άποψη¹⁶⁵ επιτάσσει την αυτοπρόσωπη παρουσία των διαδίκων και δεν επιτρέπει την εκπροσώπηση από άλλους διαδίκους. Οι κανόνες αυτοί είναι διαμορφωμένοι έτσι ώστε να εξασφαλίζουν την ιδιωτική αυτονομία και την αρχή ότι κανένας δεν μπορεί να δεσμευτεί από μία δικαστική απόφαση κατά τη λήψη της οποίας δεν εξέφρασε την προσωπική του άποψη.¹⁶⁶

Τελευταίο επιχείρημα κατά του opt – out είναι ότι το σύστημα αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί προκειμένου οι ενάγοντες να πετύχουν εκβιαστικούς συμβιβασμούς με τους εναγομένους. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές του επιχειρήματος αυτού, αυτό συμβαίνει διότι ακόμα και αν η αγωγή δεν έχει μεγάλο έρεισμα, ο εναγόμενος δεν θα προχωρήσει σε δίκη και θα προτιμήσει να συμβιβαστεί, αφενός διότι μία παρατεταμένη δικαστική διαμάχη μπορεί να πλήξει τη φήμη του, αφετέρου διότι τα έξοδα της διαμάχης αυτής μπορεί να είναι πολύ υψηλά (εφόσον δεν εφαρμόζεται ο κανόνας «ο ηττηθείς διάδικος πληρώνει»). Έτσι ο μηχανισμός του opt – out μετατρέπεται σε μέσο εκβιασμών των επιχειρήσεων και διαστρέβλωσης της δικαιοσύνης.¹⁶⁷

ii) Πλεονεκτήματα του opt – in

Τα επιχειρήματα υπέρ της συλλογικής αγωγής με τη μορφή opt – in είναι σχεδόν αντίστροφα των επιχειρημάτων κατά του opt – out. Πρώτο επιχείρημα που διατυπώνεται υπέρ αυτής της μορφής συλλογικής αγωγής, είναι ότι οι ενάγοντες δηλώνουν ρητά τη βούλησή τους (πράγμα το οποίο, όπως θα δούμε κατωτέρω, μπορεί ταυτόχρονα να αποτελεί και μειονέκτημα). Κάθε μέλος της ομάδας πρέπει να δηλώσει τη βούλησή του για να συμμετάσχει στη διαδικασία, και να καταχωρηθεί σε ένα μητρώο. Συνεπώς, υπάρχει ρητή δήλωση βούλησης με την οποία συμφωνεί κανείς με την αρχή της ελευθερίας για προσφυγή στη δικαιοσύνη. Ο ενάγων δεν ενεργεί για λογαριασμό προσώπων παρά μόνο αφού αυτά δηλώσουν επίσημα ότι συμφωνούν.¹⁶⁸ Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται η αρνητική έκφανση του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη, καθώς κανένας δεν εμπλέκεται χωρίς τη θέλησή του σε μία δικαστική διαμάχη. Επίσης, αποτρέπεται ο κίνδυνος κάποιοι ζημιωθέντες να δεσμευτούν από την απόφαση του δικαστηρίου ή το συμβιβασμό χωρίς τη θέλησή τους εάν υπήρξε ανεπαρκής ενημέρωσή τους για την αγωγή.

¹⁶⁵ Βλ. κεφ. Ζ της παρούσας εργασίας.

¹⁶⁶ Βλ. Σύσταση Ευρωπαϊκής Επιτροπής 2013/396 σκέψη 15 και Wardhaugh, Bruce, Bogeymen, Lunatics and Fanatics: Collective Actions and the Private Enforcement of European Competition Law, ο.π. σελ. 15.

¹⁶⁷ Βλ. σημείωση 87.

¹⁶⁸ Γνωμοδότηση ΟΚΕ, ο.π., αρ. 7.2.1.2.1.

Δεύτερο επιχείρημα υπέρ της μορφής *opt – in* είναι ότι παρέχει τη δυνατότητα να προσδιοριστεί εκ των προτέρων η πιθανή εμβέλεια των διακυβευόμενων αποζημιώσεων. Αυτό είναι σημαντικό τόσο για την υπεράσπιση που έχει άμεση σχέση με το αίτημα αποζημίωσης, γενικά, όσο και για τη δυνατότητα σύναψης ασφαλειών ικανών να καλύψουν μέρος των προβλεπόμενων βλαβών. Με τον τρόπο αυτό, επαρκείς οικονομικοί πόροι θα υπάρχουν για την κάλυψη των νόμιμων αιτημάτων αποζημίωσης. Η μέθοδος του *opt – in* σε συνδυασμό με τη δυνατότητα της υπεράσπισης να το διευρύνει σε όλους τους ζημιωθέντες, εκτός και αν υφίσταται σαφής αντίρρηση εκ μέρους αυτών, ανταποκρίνεται κατά τον καλύτερο τρόπο στο πρόβλημα αυτό.¹⁶⁹ Έτσι, σε αντίθεση με το σύστημα *opt – out*, φαίνεται ότι δεν δημιουργείται πιθανή ανισότητα των όπλων ανάμεσα σε ενάγοντες και εναγόμενους, καθώς οι δεύτεροι δεν έχουν μόνο την ευχέρεια να αντικρούσουν την κοινή ιστορική και νομική βάση της συλλογικής αγωγής, αλλά τους δίνεται και η δυνατότητα να αντικρούσουν την κάθε μία ατομική απαίτηση ξεχωριστά. Επίσης, είναι βέβαιο ότι εάν εφαρμόζεται η μορφή *opt – in* δεν θα δημιουργηθεί πρόβλημα με τη διανομή της αποζημίωσης στα μέλη της συλλογικής αγωγής.

I. Ιδία Θέση

Στην ενότητα αυτή θα αναδείξουμε τα θετικά του συστήματος *opt – out*, ενώ τέλος θα απαντήσουμε στην κριτική εναντίον του συστήματος αυτού, προσπαθώντας να αποδείξουμε ότι μόνη βιώσιμη λύση για τις συλλογικές αγωγές του δικαίου του ανταγωνισμού είναι η εφαρμογή του συστήματος *opt – out*.

i) Πλεονεκτήματα του *opt – out*

Πρώτο και ίσως πιο σημαντικό πλεονέκτημα της μορφής *opt – out* είναι ότι η διαδικασία αυτή εγγυάται την πραγματική πρόσβαση των ενδιαφερομένων στην δικαιοσύνη και, μέσω αυτής, μία δίκαιη και αποτελεσματική αποζημίωση για όλους τους ζημιωθέντες, από τις πρακτικές, καταναλωτές.¹⁷⁰ Αυτό συμβαίνει κυρίως διότι μέσω του συστήματος της εξαίρεσης (*opt – out*) καταπολεμείται η απάθεια των καταναλωτών ως προς τις συλλογικές αγωγές, καθώς είναι πολύ πιο εύκολο να συμμετάσχει κάποιος σε μία συλλογική αγωγή όταν δεν έχει να κάνει τίποτα (*opt – out*), παρά όταν πρέπει να δηλώσει τη συμμετοχή του ξεπερνώντας ταυτόχρονα διάφορα γραφειοκρατικά εμπόδια (*opt – in*).¹⁷¹ Είναι προφανές ότι οι καταναλωτές που έχουν υποστεί μικρές ζημιές δεν θα μπου

¹⁶⁹ Γνωμοδότηση ΟΚΕ, ο.π., αρ. 7.2.1.2.2.

¹⁷⁰ Γνωμοδότηση ΟΚΕ, ο.π., αρ. 7.2.2.2.2.

¹⁷¹ Βλ. κεφ. Η παρ. iv της παρούσης εργασίας.

σε αυτή τη διαδικασία, ελλείπει επαρκών κινήτρων. Εάν όμως κάποιος τρίτος φροντίσει να προβεί σε όποια διαδικαστική πράξη απαιτείται ώστε αυτοί να συμμετάσχουν στην αγωγή, το πιο λογικό είναι ότι δεν θα αρνηθούν τη συμμετοχή τους στην αγωγή, αφού μέσω αυτής μπορεί να κερδίσουν, σχεδόν άκοπα, κάποιο ποσό ως αποζημίωση.¹⁷² Αυτό αποδεικνύεται περίτρανα από τη συμμετοχή των ζημιωθέντων στις αγωγές με τη μορφή opt – out, σε όσα κράτη έχει εφαρμοστεί η μορφή αυτή. Στις ΗΠΑ, όπου οι συλλογικές αγωγές για μικρές ατομικές αξιώσεις έχουν υποχρεωτικά τη μορφή opt – out, πολύ μεγάλος αριθμός ζημιωθέντων έχει προσφύγει στα δικαστήρια για να αποζημιωθεί, με αποτέλεσμα ο θεσμός να γνωρίζει απόλυτη επιτυχία ως προς το εύρος της συμμετοχής. Συγκεκριμένα, οι καθηγητές Lande και Davis εξέτασαν συνολικά 60 συλλογικές αγωγές για παραβιάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού. Από αυτές, οι 47 είχαν τη μορφή opt – out και, σύμφωνα με τους καθηγητές, συγκαταλέγονται στις μεγαλύτερες σε αριθμό εναγόντων συλλογικές αγωγές στην ιστορία των ΗΠΑ.¹⁷³ Μία χαρακτηριστική περίπτωση επιτυχημένης ομαδικής αγωγής με τη μορφή opt – out από τις ΗΠΑ, ήταν η υπόθεση *In re NASDAQ Market Makers Antitrust Litigation*, στην οποία πάνω από ένα εκατομμύριο επενδυτές αξίωναν την αποκατάσταση ζημιών λόγω απαγορευμένης συμφωνίας καθορισμού τιμής σε quotes και price spreads στο συνάλλαγμα. Οι απαιτήσεις στην υπόθεση αυτή κυμαίνονταν από 1.000 \$ έως 3.300 \$.¹⁷⁴ Τελικά η αγωγή διακανονίστηκε σε 1.000.000.000 \$, επιτυγχάνοντας απολύτως το στόχο της.

Αλλά και η Ευρωπαϊκή εμπειρία διδάσκει ότι όταν εφαρμόζεται η μορφή opt – out, η ομάδα των εναγόντων είναι πολύ μεγαλύτερη σε αριθμό σε σχέση με τη μορφή opt – in. Στην Ολλανδία, όπου εφαρμόζεται opt – out σύστημα για συλλογικούς διακανονισμούς, στην υπόθεση *Royal Dutch Shell*, πάνω από 500.000 άτομα από διάφορα κράτη μέλη της Ένωσης συμμετείχαν στο διακανονισμό.¹⁷⁵ Στην Πορτογαλία, στην υπόθεση *DECO v Portugal Telecom* όλοι οι πελάτες της εναγομένης εταιρείας αποζημιώθηκαν με 120.000.000 ευρώ μέσω συμβιβασμού που επιτεύχθηκε με την ενάγουσα ένωση

¹⁷² Βλ. Ενδ. Wardhaugh, Bruce, *Bogeymen, Lunatics and Fanatics: Collective Actions and the Private Enforcement of European Competition Law*, ο.π. σελ. 22, Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, *Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress*, ο.π, σελ. 1191, Drexl, Josef, *Consumer Actions after the Adoption of the EU Directive on Damage Claims for Competition Law Infringements* (November 12, 2015), ο.π., σελ. 28 και Maria Ioannidou *Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement*, Oxford University Press 2015, σελ. 118-119.

¹⁷³ Lande, Robert H., *The Proposed Damages Directive: The Real Lessons from the United States* (March 1, 2014). *CPI Antitrust Chronicle*, Vol. 2, March 2014, pp. 2-12; University of Baltimore School of Law Legal Studies Research Paper No. 2014-19, σελ. 6.

¹⁷⁴ Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, *Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress*, ο.π, σελ. 1192.

¹⁷⁵ Βλ. κεφ. Η παρ. ii της εργασίας.

καταναλωτών.¹⁷⁶ Τέλος, στη Αγγλία, στην υπόθεση *Merricks v MasterCard*, 43 εκατομμύρια ενάγοντες διεκδικούν ακόμη αποζημίωση ύψους 14.000.000.000 λιρών στα Βρετανικά Δικαστήρια, όπου αγωνίζονται να πιστοποιηθεί η ομαδική αγωγή τους με τη μορφή του opt – out.¹⁷⁷

Αντίθετα, στις συλλογικές αγωγές που έχουν λάβει τη μορφή opt – in τα αποτελέσματα ως προς τη συμμετοχή είναι αποκαρδιωτικά. Χαρακτηριστικά παραδείγματα της αποτυχίας του μηχανισμού opt – in είναι οι υποθέσεις *UFC Que Choisir* στη Γαλλία, *Replica Football Shirts* στην Αγγλία και *Codacons vs. Voden Medical Instruments* στην Ιταλία. Στην πρώτη υπόθεση συγκεντρώθηκαν μόνο 12.350 απαιτήσεις καταναλωτών ενώ η παράβαση είχε πιθανώς επηρεάσει είκοσι εκατομμύρια καταναλωτές. Στη δεύτερη υπόθεση συγκεντρώθηκαν απαιτήσεις μόνο από 550 - 600 καταναλωτές που αντιπροσώπευαν μόνο το 0,1% των συνολικά 1,2 - 1,5 εκατομμυρίων εμφανίσεων ποδοσφαιρικών ομάδων που αγοράστηκαν. Στην τρίτη υπόθεση, ένα άτομο άσκησε μία συλλογική αγωγή κατά ενός διανομέα εμβολίου γρίπης. Αφού η αγωγή πιστοποιήθηκε και δημοσιεύθηκε από το δικαστήριο, μόνον ένας ακόμη ζημιωθείς δήλωσε την επιθυμία του να συμμετάσχει στην αγωγή.¹⁷⁸ Από τα παραπάνω καθίσταται προφανές ότι η αποτελεσματική πρόσβαση των καταναλωτών στη δικαιοσύνη εξασφαλίζεται μόνο με τις συλλογικές αγωγές που έχουν μορφή opt – out.

Δεύτερο πολύ σημαντικό πλεονέκτημα της μορφής opt – out, είναι ότι εκτός από αποτελεσματική προστασία για τους ζημιωθέντες, διαθέτει εξαιρετική αποτρεπτική ισχύ για μελλοντικές παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού. Αυτό συμβαίνει διότι ο ζημιώσας αναγκάζεται να αποζημιώσει όλους όσοι υπέστησαν ζημία λόγω μιας πρακτικής και πιθανόν να επιστρέψει το παράνομο κέρδος που απεκόμισε. Το πλεονέκτημα αυτό συνδέεται αμέσως με το πλεονέκτημα της ευρείας συμμετοχής, αφού όταν υπάρχει μεγάλη συμμετοχή, ο ζημιώσας θα αναγκαστεί να πληρώσει υψηλή αποζημίωση. Αντίθετα, ο μηχανισμός opt - in δεν διαθέτει το πλεονέκτημα της αποτρεπτικής λειτουργίας, καθώς ο ζημιώσας, λόγω της μικρής συμμετοχής, γνωρίζει ότι δεν θα πρέπει να καταβάλει υψηλά ποσά σε αποζημιώσεις.¹⁷⁹

Ένα ακόμα επιχείρημα υπέρ του opt – out έχει σχέση με τη διαδικασία ενώπιον του δικαστηρίου. Η ομαδική αγωγή επιτρέπει την εξοικονόμηση ανθρωπίνων και

¹⁷⁶ Βλ. κεφ. Η παρ. v της εργασίας.

¹⁷⁷ Βλ. κεφ. Η παρ. i.

¹⁷⁸ Βλ. κεφ. Η παρ. i, iv και vi.

¹⁷⁹ Γνωμοδότηση ΟΚΕ, ο.π., αρ. 7.2.1.2.4.

οικονομικών πόρων και μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα για την υπέρσπιση του επαγγελματία. Αντί να πρέπει να αντιμετωπίσει ταυτόχρονα πληθώρα παρόμοιων διαφορών ενώπιον πολλών και διαφόρων δικαιοδοσιών, προετοιμάζει τα μέσα αμύνης του ενώπιον ενός μόνο δικαστηρίου.¹⁸⁰

Τέλος, το opt – out είναι η μόνη μορφή συλλογικής αγωγής που εξασφαλίζει επαρκή χρηματοδότηση για τη συλλογική αγωγή. Όσο περισσότεροι είναι οι ενάγοντες που συμμετέχουν στην ομαδική αγωγή, τόσο μεγαλύτερη είναι η απαίτηση της ομάδας των εναγόντων και επομένως τόσο μεγαλύτερη θα είναι η αποζημίωση που θα επιδικάσει το δικαστήριο στην ομάδα των εναγόντων. Επομένως, σε μία υποθετική αγωγή, όπου η χρηματοδότηση θα γινόταν με εργολαβική αμοιβή του δικηγόρου ή με χρηματοδότηση από τρίτο, ο οποίος θα λάμβανε ποσοστό 25% - 40% της επιδικασθείσας αποζημίωσης, το κίνητρο για τη χρηματοδότηση της αγωγής θα ήταν πολύ μεγαλύτερο εάν υπήρχαν 500.000 ενάγοντες, αντί 10.000 εναγόντων. Η πιθανότητα αυτή φαίνεται πολύ παραστατικά από το παρακάτω σχήμα, το οποίο εμπνεύστηκε στη μελέτη του ο Damien Geradin:

(πιθανότητα επιτυχίας της αγωγής) x (ο αριθμός των εναγόντων) x (η αποζημίωση για κάθε απαίτηση) x (25% της αποζημίωσης για δικηγορική αμοιβή)

Πρέπει να Υπερισχύει των

Δικαστικών εξόδων άσκησης της αγωγής

Εάν αυτό συμβαίνει, τότε η δικηγορική εταιρεία θα έχει κίνητρο να ασκήσει τη συλλογική αγωγή, ενώ ο τρίτος θα έχει κίνητρο να τη χρηματοδοτήσει.¹⁸¹

Την μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα του opt – out έναντι του opt – in έχουν αρχίσει να παραδέχονται οι ίδιοι οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στην πρόσφατη ερευνά του για τις συλλογικές αγωγές αποζημίωσης στα Κράτη – Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης παραδέχεται (διά των συγγραφέων) ότι οι μηχανισμοί opt – in αποδείχθηκαν αναποτελεσματικοί και για το λόγο αυτό απαιτείται η εφαρμογή ενός

¹⁸⁰ Γνωμοδότηση ΟΚΕ, ο.π., αρ. 7.2.1.2.5.

¹⁸¹ Geradin, Damien, Collective Redress for Antitrust Damages in the European Union: Is This a Reality Now? (April 13, 2015), ο.π. σελ. 18, βλ. επίσης Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1193.

άλλου μηχανισμού συλλογικής έννομης προστασίας στα Κράτη – Μέλη.¹⁸²

ii) Αντίκρουση των επιχειρημάτων κατά του opt - out

Στην προηγούμενη ενότητα αναλύσαμε τα θετικά του opt – in, αλλά και τα αρνητικά του opt – out. Ωστόσο αυτά δεν είναι αρκετά ώστε να γίνει αποδεκτό ότι το opt – in σύστημα υπερέχει έναντι του opt – out.

Όσον αφορά στο πρώτο (υποτιθέμενο) μειονέκτημα του opt – out, το οποίο είναι η παραβίαση της αρνητικής έκφανσης του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη, η απάντηση που δίδεται είναι αρκετά απλή. Και αυτό διότι σε όλα τα συστήματα opt – out που εφαρμόζονται ανά τον κόσμο, ο εκπρόσωπος της ομάδας είναι υποχρεωμένος μετά την πιστοποίηση της αγωγής να ενημερώσει προσωπικά τους πιθανούς ενάγοντες για την ύπαρξη της αγωγής. Έτσι, ο κάθε δυνητικά ενάγων έχει μία προθεσμία εντός της οποίας μπορεί να αρνηθεί τη συμμετοχή του στην αγωγή. Με τον τρόπο αυτό ο εκπρόσωπος δίνει την ευκαιρία στον πιθανό ενάγοντα να ασκήσει το αρνητικό δικαίωμά του. Επίσης, εάν ο ζημιωθείς δεν καταφέρει να ταυτοποιηθεί, έχει τη δυνατότητα να δηλώσει την εξαίρεσή του από την αγωγή ακόμα και μετά την έκδοση της απόφασης επί της αγωγής (σε όποιο χρόνο λάβει γνώση). Επομένως, το πρώτο επιχείρημα κατά του opt – out καταρρίπτεται.¹⁸³

Σύμφωνα με το δεύτερο επιχείρημα κατά του opt – out, οι εναγόμενοι υστερούν σε αμυντικά όπλα, καθώς δεν μπορούν να αμυνθούν κατά των ατομικών απαιτήσεων των εναγόντων, αφού δεν μπορούν να τις γνωρίζουν. Ωστόσο, όπως είδαμε και παραπάνω, σε όλες τις χώρες που εφαρμόζεται το σύστημα opt – out, βασική προϋπόθεση για να πιστοποιηθεί η συλλογική αγωγή είναι να υπάρχει κοινή ιστορική και νομική βάση και οι απαιτήσεις να μη διαφέρουν αρκετά μεταξύ τους. Έτσι, ο δικαστής, ο οποίος φαίνεται ιδιαίτερα αυστηρός τόσο στις ευρωπαϊκές χώρες, όσο και στις ΗΠΑ (πλέον), δεν θα δώσει πιστοποίηση σε μία αγωγή στην οποία διαπιστώνει ότι οι απαιτήσεις δεν έχουν κοινά χαρακτηριστικά. Με τον τρόπο αυτό οι εναγόμενοι μπορούν να βάλουν κατά της κοινής ιστορικής και νομικής βάσης της συλλογικής αγωγής, όπως επίσης και κατά του

¹⁸² European Parliament, Directorate general for internal policies policy department for citizens' rights and constitutional affairs, Study on collective redress in the member states of the European Union, Requested by the JURI committee, October 2018, σελ. 86.

¹⁸³ Βλ. ενδ. , Αλεξάνδρα Π. Μικρούλια, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1190, Maria Ioannidou Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement, Oxford University Press 2015, σελ. 119, . Sofia Oliveira Paris, Private Antitrust Enforcement: A New Era for Collective Redress, 12 YARS 11, 32 (2015) σελ. 18 και Wardhaugh, Bruce, Bogeymen, Lunatics and Fanatics: Collective Actions and the Private Enforcement of European Competition Law, ο.π. σελ. 18.

ύπους της αποζημίωσης, χωρίς να είναι ανάγκη να γνωρίζουν τις απαιτήσεις του καθενός από τους ενάγοντες ατομικά. Άλλωστε, ακόμα και να τις γνώριζαν θα ήταν πολύ δύσκολο να αντικρούσουν μία προς μία τις απαιτήσεις των εκατοντάδων χιλιάδων, ίσως και εκατομμυρίων εναγόντων.¹⁸⁴

Ίσως το πιο κρίσιμο και ισχυρό επιχείρημα κατά του opt – out είναι ότι δεν συμβιβάζεται με τη δικονομική παράδοση πολλών από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό είναι αλήθεια όσον αφορά κάποια κράτη που ακολουθούν πιστά το Ηπειρωτικό Δίκαιο. Στο σημείο αυτό ο νομοθέτης θα πρέπει να επιλέξει ανάμεσα στην άτεγκτη τήρηση του δόγματος της δικονομίας και στην αποτελεσματικότητα των θεσμών. Πρέπει ωστόσο να ληφθεί σοβαρά υπόψη ότι εάν προτιμηθεί η δογματική προσέγγιση, ένα σημαντικό μέρος των κοινωνιών του δικαίου (οι καταναλωτές) θα μείνει απροστάτευτο. Σκοπός κάθε έννομης τάξης, άλλωστε, είναι να προστατεύει τα συμφέροντα όλων των κοινωνιών του δικαίου. Πράγματι, όταν η ελληνική Πολιτική Δικονομία ετίθετο σε ισχύ αρχικά το 1834 (Δικονομία του Μάουρερ) και στη συνέχεια το 1968 (Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας) δεν υπήρχαν στην ελληνική έννομη τάξη νόμοι προστασίας του καταναλωτή, καθώς και ελεύθερου ανταγωνισμού. Με την ανάπτυξη όμως των συναλλαγών, δημιουργήθηκε η ανάγκη για την προστασία των θιγομένων από αντίθετες στους αντίστοιχους νόμους πρακτικές. Όπως φαίνεται από τα όσα αναλύθηκαν ανωτέρω, ο μόνος τρόπος να προστατευτούν επαρκώς τα συμφέροντα των καταναλωτών είναι οι ομαδικές αγωγές με τη μορφή του opt – out. Επομένως, είναι απαραίτητο ο νομοθέτης να εκσυγχρονίσει την πολιτική δικονομία, επιτρέποντας έτσι την πρόσβαση στη δικαιοσύνη στους καταναλωτές, οι οποίοι, όπως είδαμε και παραπάνω, δεν θα ήταν δυνατόν να προσφύγουν κατά μόνας στη δικαιοσύνη. Τα παραπάνω ισχύουν όχι μόνον για τις παραβιάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού, αλλά και για τις περιβαλλοντικές παραβιάσεις, τις παραβιάσεις του δικαίου της κεφαλαιαγοράς και τις παραβιάσεις των νόμων για την προστασία του καταναλωτή.

Παράδειγμα προς μίμηση σε αυτόν τον τομέα αποτελεί η Πορτογαλία, η οποία αν και είναι χώρα με Ηπειρωτικό δικαιοσύνη σύστημα, έχει εφαρμόσει από το 1995 το θεσμό των ομαδικών αγωγών, ο οποίος αποδίδει άπογα μέχρι στιγμής. Το ίδιο λοιπόν μπορεί να γίνει και σε χώρες όπως η Ελλάδα, όπου, αν και υπάρχει ισχυρή αντίθετη δικονομική παράδοση, η αλλαγή θα ήταν προς όφελος όχι μόνο των καταναλωτών αλλά και γενικότερα του ανταγωνισμού και της εννόμου τάξεως, αφού θα ενισχυόταν σαφώς η

¹⁸⁴ Βλ. Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1190-1191 και Γνωμοδότηση ΟΚΕ 2008/С 162/01, αρ. 7.3.

αποτροπή των παραβιάσεων του ανταγωνισμού.

iii) Σύνοψη

Από όλα τα παραπάνω συνάγουμε εύκολα ότι η μόνη μορφή συλλογικής αγωγής, η οποία εξασφαλίζει πραγματικά την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τους ζημιωθέντες, αλλά και μπορεί να διαδραματίσει αποτρεπτικό ρόλο για μελλοντικές παραβιάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, είναι η μορφή opt – out. Το μεγαλύτερο κομμάτι της ευρωπαϊκής θεωρίας¹⁸⁵ υποστηρίζει ότι στις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις ταιριάζει και, επομένως, πρέπει να υιοθετηθεί ένα μεικτό μοντέλο opt – in και opt – out. Πράγματι, το μοντέλο αυτό έχει ήδη υιοθετηθεί από τις έννομες τάξεις του Ηνωμένου Βασιλείου, της Δανίας, του Βελγίου και της Νορβηγίας. Όπως αναλύθηκε και παραπάνω, στα κράτη αυτά ο δικαστής αποφασίζει αν η κατάλληλη μορφή για τη συλλογική αγωγή είναι το opt – in ή το opt – out. Ωστόσο, όπως είδαμε, στο Ηνωμένο Βασίλειο οι δύο μεγάλες συλλογικές αγωγές που ασκήθηκαν μετά την εφαρμογή του νέου νόμου αντιμετώπισαν προβλήματα στη διαδικασία πιστοποίησης. Η Dorothy Gibson, μετά την πρώτη άρνηση του δικαστηρίου να πιστοποιήσει την opt – out αγωγή της, δεν είχε κίνητρο να την επαναφέρει, αφού τα έξοδά της θα υπερέβαιναν κατά πολύ το ποσό της αποζημίωσης, ενώ στην υπόθεση Merricks v MasterCard, το CAT αρνήθηκε να χορηγήσει πιστοποίηση στην ομάδα των εναγόντων. Η υπόθεση αυτή εκκρεμεί πλέον στο Ανώτατο Δικαστήριο, αφού το Εφετείο ανέτρεψε την αρχική απόφαση του CAT. Ελπιδοφόρο φαίνεται να είναι το σύστημα το οποίο θα εισαχθεί στην Ολλανδία από 1^η Ιανουαρίου του 2020, όπου οι συλλογικές αγωγές θα έχουν απαραίτητως τη μορφή opt – out, αλλά την αγωγή θα μπορεί να ασκεί μία οντότητα (ένωση καταναλωτών) αναγνωρισμένη από το νόμο.

Αμφότερα τα συστήματα φαίνεται ότι μπορούν να εγγυηθούν ελεύθερη πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τους ζημιωθέντες με μικρές απαιτήσεις, εφόσον συνδυαστούν με την εφαρμογή των κατάλληλων θεσμών, κυρίως όσον αφορά στη χρηματοδότηση των συλλογικών αγωγών και στην αποτελεσματική διανομή της αποζημίωσης στους ενάγοντες, θέματα που θα αναλυθούν στο επόμενο κεφάλαιο. Παρά ταύτα, δεν υπάρχει λόγος με τα μέχρι τώρα δεδομένα να δίνεται η δυνατότητα στο δικαστήριο να αποφασίζει αν η αγωγή θα έχει τη μορφή opt – in ή τη μορφή opt – out. Και αυτό διότι όταν η αγωγή

¹⁸⁵ Βλ. ενδ. Directorate general for internal policies policy department for citizens' rights and constitutional affairs, ο.π., Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1196, Maria Ioannidou Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement, Oxford University Press 2015, σελ. 141-142, Giorgio Afferni, *Class Actions in Italy: A Farewell to America*, ο.π. σελ.64 και Drexl, Josef, Consumer Actions after the Adoption of the EU Directive on Damage Claims for Competition Law Infringements (November 12, 2015), ο.π., σελ 33.

έχει ως αντικείμενο πολλές μικρές απαιτήσεις καταναλωτών, το opt – out είναι απαραίτητο για τους λόγους που αναφέραμε παραπάνω, ενώ όταν οι ενάγοντες είναι λίγοι αριθμητικά αλλά έχουν υψηλές απαιτήσεις δεν υπάρχει λόγος να εφαρμοστεί το opt – in, αφού ο εκπρόσωπος των εναγόντων θα μπορεί να ταυτοποιήσει και να ενημερώσει εύκολα και χωρίς πολλά έξοδα τους υπολοίπους ζημιωθέντες για την ύπαρξη της αγωγής, ώστε αυτοί να δηλώσουν, εφόσον επιθυμούν, την εξαίρεσή τους από την ομάδα των εναγόντων, χωρίς να χρειάζεται να απολέσουν χρόνο και χρήμα σε διάφορες γραφειοκρατικές διαδικασίες για να δηλώσουν ρητά τη συμμετοχή τους.¹⁸⁶

ΙΑ. Πρόταση σε δικαιοπολιτικό επίπεδο

i) Πώς πρέπει να εφαρμοστεί ένα opt – out σύστημα στην Ελλάδα;

Όπως αναφέραμε και πιο πάνω,¹⁸⁷ στην Ελλάδα δεν προβλέπεται θεσμός συλλογικής αγωγής με τη μορφή είτε του opt – in, είτε του opt – out. Αντίθετα, ο νομοθέτης προτίμησε να θεσμοθετήσει μόνο αντιπροσωπευτικές αγωγές για παύση της αντικαταναλωτικής πρακτικής και παράλειψή της στο μέλλον. Έτσι, προκειμένου να λάβει αποζημίωση ο ζημιωθείς καταναλωτής, θα πρέπει είτε να ασκήσει νέα ατομική αγωγή, στην οποία να προσδιορίζονται οι απαιτήσεις του είτε να εκδώσει διαταγή πληρωμής, με την οποία θα απαιτεί από τον ζημιώσαντα ένα ποσό ως αποζημίωση. Εύκολα μπορεί να αντιληφθεί κάποιος ότι ο θεσμός αυτός δεν μπορεί να έχει επιτυχία, καθώς ακόμα και αν υποθέσουμε ότι ένας καταναλωτής γνωρίζει τα πάντα για τη συλλογική αγωγή και ότι ενημερώνεται διαρκώς και επιθυμεί να δράσει για να λάβει αποζημίωση, η διαδικασία άσκησης αγωγής ή έκδοσης διαταγής πληρωμής τον αποτρέπει. Αυτό συμβαίνει διότι τα έξοδα της αγωγής και της έκδοσης διαταγής πληρωμής είναι πολύ πιθανόν να ξεπερνούν το ποσό μίας μικρής ζημίας που έχει υποστεί ο καταναλωτής. Ακόμα και η έκδοση διαταγής πληρωμής, η οποία θεωρείται σχετικά απλή διαδικασία, μπορεί να είναι πολυέξοδη, αφού ο ζημιωθείς θα αναγκαστεί να πληρώσει το δικαστικό ένσημο, έξοδα δικηγόρου, έξοδα κοινοποιήσεων και τέλος απογράφου. Επίσης, είναι πολύ πιθανό ο καθ' ου να ασκήσει ανακοπή κατά της διαταγής

¹⁸⁶ Υπέρ της παραπάνω άποψης βλ. Sofia Oliveira Paris, Private Antitrust Enforcement: A New Era for Collective Redress, ο.π., σελ. 31 και Lande, Robert H., The Proposed Damages Directive: The Real Lessons from the United States (March 1, 2014), ο.π., σελ. 13-14, Mantas Pakamanis, "The Role of Class Actions in Ensuring Effective Enforcement of Competition Law Infringements in the European Union," International Comparative, σελ. 126.

Jurisprudence 2 (2016): 122-130

¹⁸⁷ Βλ. κεφ. Ζ της παρούσας εργασίας.

πληρωμής, οπότε ο εκδούς θα πρέπει να πληρώσει και δικηγορική αμοιβή για την παράσταση σε αυτήν. Επίσης, το άρθρο 10 παρ. 20 του Νόμου 2251/1994 ορίζει ότι η απαίτηση του εκδόντος την διαταγή πληρωμής «πρέπει να είναι εκκαθαρισμένη, είτε να μπορεί ευχερώς να εκκαθαρισθεί.» Αυτό σημαίνει ότι ο ζημιωθής είναι υποχρεωμένος να συλλέξει όλα τα αποδεικτικά στοιχεία που εκκαθαρίζουν τη ζημία του, δηλαδή για παράδειγμα όλες τις αποδείξεις που έλαβε από την επιχείρηση η οποία παραβίασε κάποιο κανόνα ελεύθερου ανταγωνισμού. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι πολύ δύσκολα θα επιδιώξει ένας καταναλωτής να λάβει αποζημίωση. Αν συνυπολογίσουμε δε και το φαινόμενο της απάθειας, το οποίο το αναδείξαμε κυρίως στην προηγούμενη ενότητα, τότε καθίσταται προφανής ο λόγος που το ελληνικό σύστημα αποκατάστασης της ζημίας από παραβάσεις του δικαίου του καταναλωτή και συνακόλουθα του δικαίου του ανταγωνισμού έχει αποτύχει.

Επομένως, στο ερώτημα αν πρέπει να υιοθετηθεί ένα καινούριο σύστημα συλλογικών αγωγών με τη μορφή opt – out, η καταφατική απάντηση καθίσταται προφανής, με βάση τα όσα αναλύσαμε στην προηγούμενη ενότητα. Ποιες όμως θα είναι οι ειδικότερες ρυθμίσεις του νόμου για τη συλλογική αγωγή με τη μορφή opt – out; Με ποια κριτήρια θα δίνεται η πιστοποίηση στη συλλογική αγωγή; Ποιος θα μπορεί να την ασκήσει και κατ' επέκταση να είναι εκπρόσωπος των εναγόντων; Ποιοι θα είναι οι τρόποι χρηματοδότησης; Πρέπει να επιτραπεί η τριπλή αποζημίωση; Πώς θα κατανέμεται η αποζημίωση στα μέλη της ομάδας των εναγόντων; Πρέπει να γίνει μία «μεταμόσχευση» του Αμερικανικού δικαίου στο ελληνικό δίκαιο;

i.α.) Πιστοποίηση

Τα κριτήρια τα οποία εφαρμόζονται προκειμένου να δοθεί η πιστοποίηση στη συλλογική αγωγή αποζημίωσης για παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού, είναι κοινά στις περισσότερες χώρες που υπάρχει αυτός ο θεσμός. Τα κριτήρια αυτά κατάγονται από το άρθρο 23 FRCP των ΗΠΑ και είναι τα εξής:

- Το αριθμητικό κριτήριο (numerosity),
- Κοινή ιστορική και νομική βάση των εναγόντων (commonality),
- Το κριτήριο της χαρακτηριστικής περίπτωσης (typicality) και
- Η καταλληλότητα της αντιπροσώπευσης.¹⁸⁸

¹⁸⁸ Για την ανάλυση των κριτηρίων βλ. σελ. 16 της παρούσας εργασίας.

Επίσης, τα αμερικανικά δικαστήρια μετά από την υπόθεση Hydrogen Peroxide Litigation άρχισαν να πιστοποιούν πολύ πιο δύσκολα τις συλλογικές αγωγές, ενώ ταυτόχρονα άρχισαν να εξετάζουν στοιχεία της ουσίας των συλλογικών αγωγών, ώστε να αποφεύγονται οι καταχρηστικές συλλογικές αγωγές.¹⁸⁹

Στην ελληνική εκδοχή της συλλογικής αγωγής θα πρέπει να τεθούν σίγουρα τα παραπάνω κριτήρια, προκειμένου να πιστοποιούνται οι συλλογικές αγωγές. Ωστόσο, επειδή στο ελληνικό δίκαιο η νομολογία δεν αποτελεί πηγή δικαίου, θα πρέπει να οριστεί ρητά στο νόμο ότι τα δικαστήρια κατά τη διάρκεια της διαδικασίας πιστοποίησης της αγωγής θα πρέπει να ελέγχουν αν η συλλογική αγωγή είναι προδήλως αβάσιμη, έτσι ώστε αφενός να αποφεύγεται η καταχρηστική προσφυγή στη δικαιοσύνη και αφετέρου να μειώνεται ο φόρτος των δικαστηρίων που θα κρίνουν τις συλλογικές αγωγές, αφού αυτές λάβουν πιστοποίηση. Η διαδικασία πιστοποίησης της συλλογικής αγωγής, θα πρέπει να γίνεται σε μία ξεχωριστή από την κύρια δίκη διαδικασία, η οποία θα έχει τα χαρακτηριστικά της ταχυκίνητης διαδικασίας των ασφαλιστικών μέτρων και όχι με την έκδοση μη οριστικής απόφασης εντός της κύριας δίκης, καθώς στο ελληνικό δικονομικό σύστημα μη οριστικές αποφάσεις εκδίδονται κυρίως π.χ. για να κηρύξουν απαράδεκτη τη συζήτηση, να αναστείλουν τη δίκη έως ότου τελειώσει μία άλλη συναφής δίκη, να διατάξουν την εκδίκαση της δίκης με την προσήκουσα διαδικασία, να απορρίψουν ενστάσεις και αντενστάσεις.¹⁹⁰ Επίσης, σημαντικό είναι το γεγονός ότι οι προδικαστικές αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα,¹⁹¹ σε αντίθεση με τη συγκεκριμένη διαδικασία, η οποία θα έχει τη μορφή οιονεί ασφαλιστικών μέτρων, όπου θα επιτρέπεται έφεση, όπως προβλέπεται σε πολλές άλλες περιπτώσεις (λ.χ. στην ανακοπή κατά της κατάστασης των δικαιούχων απαιτήσεων από ασφάλιση σε περίπτωση ανάκλησης αδειας λειτουργίας ασφαλιστικής εταιρείας).¹⁹² Αρμόδιο δικαστήριο θα πρέπει να είναι το δικαστήριο της κύριας αγωγής. Με τον τρόπο αυτό θα αποφεύγονται με βεβαιότητα πιθανές καταχρηστικές αβάσιμες αγωγές, ενώ ανοίγει ο δρόμος για εκπροσώπηση της ομάδας των εναγόντων από τις δικηγορικές εταιρείες και για τη χρηματοδότηση των συλλογικών αγωγών μέσω του συστήματος των εργολαβικών αμοιβών.

Όταν πιστοποιηθεί η αγωγή, θα πρέπει να καταβάλλεται προσπάθεια από τον εκπρόσωπο της ομάδας των εναγόντων έτσι ώστε να ταυτοποιήσει όσο περισσότερους ζημιωθέντες

¹⁸⁹ Βλ. σημείωση 79.

¹⁹⁰ Βλ. Νίκα, Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, ο.π., σελ. 624.

¹⁹¹ Βλ. σημ. 190.

¹⁹² Νόμος 4363/2016 άρ. 242 παρ. 2

είναι δυνατόν. Το δικαστήριο θα πρέπει να διατάζει την προσωπική ενημέρωση όσων ζημιωθέντων έχουν αναγνωρισθεί, ενώ θα διατάξει την ταυτόχρονη δημοσίευση της αγωγής, σε εφημερίδες, ιστοσελίδες και άλλα μέσα, έτσι ώστε να μπορούν να ενημερωθούν και όσοι ζημιωθέντες δεν μπορούν να αναγνωριστούν από τον εκπρόσωπο της ομάδας των εναγόντων. Σε εκείνο το σημείο οι ενάγοντες θα κληθούν να δηλώσουν, εφόσον δεν επιθυμούν να συμμετέχουν, την εξαίρεσή τους από την αγωγή. Ωστόσο, για τους μη ταυτοποιηθέντες ζημιωθέντες η δυνατότητα αυτή θα πρέπει να εξακολουθήσει να ισχύει πριν αλλά και μετά την έκδοση της αποφάσεως επί της συλλογικής αγωγής, έτσι ώστε να μην παραβιάζεται η αρνητική έκφανση του δικαιώματός τους για ελεύθερη συμμετοχή στη δικαιοσύνη.¹⁹³

i.β.) Ενεργητική Νομιμοποίηση

Ερειζόμενο ζήτημα στη διεθνή πρακτική αποτελεί η ενεργητική νομιμοποίηση σε άσκηση συλλογικής αγωγής. Στις ΗΠΑ δικαίωμα να ασκήσουν συλλογική αγωγή και επομένως να εκπροσωπήσουν την ομάδα των εναγόντων έχουν όλα τα νομικά και φυσικά πρόσωπα.¹⁹⁴ Το ίδιο συμβαίνει και στην Αγγλία μετά το νόμο Consumer Rights Act του 2015. Παρόμοιο σύστημα ισχύει και στην Πορτογαλία και τέλος στην Ιταλία, όπου όμως οι αγωγές ακολουθούν τη μορφή του opt – in. Αντίθετα, στη Γαλλία, όπου ακολουθείται μεικτό σύστημα, και στην Ολλανδία μόνο ενώσεις καταναλωτών αναγνωρισμένες από το νόμο δύνανται να ασκήσουν συλλογικές αγωγές.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στη Σύσταση 396/2013 διατύπωσε τη θέση ότι τα κράτη μέλη θα πρέπει να συστήσουν ειδικούς φορείς, οι οποίοι να ασκούν αντιπροσωπευτικές αγωγές, χωρίς ωστόσο να αποκλείει τη δυνατότητα τα κράτη μέλη να ορίσουν ότι και άλλα πρόσωπα (φυσικά ή νομικά) δύνανται να ασκούν συλλογική αγωγή.¹⁹⁵ Ωστόσο, η άσκηση της συλλογικής αγωγής από τις δικηγορικές εταιρίες θεωρείται γενικότερα ως μέρος του αμερικανικού toxic cocktail, καθώς η δυνατότητα αυτή, σε συνδυασμό με τις εργολαβικές αμοιβές που θα δούμε παρακάτω, θα αύξανε τις πιθανότητες να ασκούνται καταχρηστικές αβάσιμες αγωγές, οι οποίες θα απέβλεπαν στο γρήγορο συμβιβασμό του εναγομένου, υπό το βάρος των δικαστικών εξόδων και του πλήγματος στη φήμη της επιχείρησης.¹⁹⁶

¹⁹³ Υπέρ της άποψης αυτής βλ. Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π., σελ. 1197, Maria Ioannidou Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement, Oxford University Press 2015, σελ. 141-142.

¹⁹⁴ FRCP 23(a).

¹⁹⁵ Βλ. Σύσταση 396/2013 Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο.π., σκ. 17.

¹⁹⁶ Βλ. Geradin, Damien, Collective Redress for Antitrust Damages in the European Union: Is This a Reality Now? (April 13, 2015), ο.π. σελ. 10.

Θεωρούμε ότι ο κύριος τρόπος να διασφαλιστεί η αποτελεσματική πρόσβαση όλων των ζημιωθέντων στη δικαιοσύνη, εκτός από το κοινωνικό ενδιαφέρον κάποιων μεμονωμένων περιπτώσεων, είναι η δημιουργία κινήτρων σε κάποια πρόσωπα να τις ασκούν. Αυτά τα πρόσωπα εν προκειμένω μπορεί να είναι φυσικά, αλλά και νομικά (δικηγορικές εταιρείες). Οι δικηγορικές εταιρείες έχουν τη δυνατότητα και το κεφάλαιο να χρηματοδοτήσουν αποτελεσματικά τις συλλογικές αγωγές αποζημίωσης, προσδοκώντας ότι θα λάβουν από την αποζημίωση που θα επιδικαστεί ένα ποσοστό ως αμοιβή. Κατ' αυτό τον τρόπο είναι βέβαιο ότι σε υποθέσεις παραβάσεων του δικαίου του ανταγωνισμού, στις οποίες θα υπάρχει κάποιο υπολογίσιμο νομικό αντίκρισμα, οι δικηγορικές εταιρείες θα σπεύσουν να ασκήσουν αγωγές, προκειμένου να επωφεληθούν από την κατάσταση. Αντίθετα, θεωρούμε ότι κρατικές ή ιδιωτικές ενώσεις καταναλωτών δεν θα μπορούσαν να εκπληρώσουν πάντα με επιτυχία αυτό το σκοπό, καθώς απουσιάζει το οικονομικό κίνητρο, όχι για τις ίδιες τις ενώσεις (καθώς αυτές θα λαμβάνουν ένα μέρος της αποζημίωσης, όπως θα δούμε παρακάτω) αλλά για τα φυσικά πρόσωπα που τις διαχειρίζονται. Είναι απολύτως φυσικό και λογικό ένα άτομο με ισχυρό οικονομικό κίνητρο να έχει πολύ περισσότερη διάθεση να ασχοληθεί με μία παράβαση ανταγωνισμού, σε σχέση με ένα ή πολλά εν προκειμένω άτομα, τα οποία στερούνται ιδιοτελών οικονομικών κινήτρων.

Όσον αφορά την πιθανότητα να ασκούνται καταχρηστικές αγωγές από τις δικηγορικές εταιρείες, αυτή μειώνεται κατά πολύ από τη στιγμή που τα δικαστήρια κατά τη διαδικασία πιστοποίησης της αγωγής θα ελέγχουν τη βασιμότητα της αγωγής και δεν την πιστοποιούν εφόσον είναι προφανώς καταχρηστική και αβάσιμη.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι ενεργητική νομιμοποίηση να ασκούν συλλογική αγωγή με τη μορφή opt – out, θα έχουν τόσο τα ζημιωθέντα φυσικά και νομικά πρόσωπα, αλλά και οι δικηγορικές εταιρείες στις οποίες θα προσφεύγουν κάποιοι ζημιωθέντες ή θα έχουν από μόνες τους την πρωτοβουλία να ασκούν συλλογικές αγωγές ως εκπρόσωποι των ζημιωθέντων.

1.7.) Χρηματοδότηση

Η χρηματοδότηση αποτελεί ίσως το πιο ακανθώδες πρόβλημα στις συλλογικές αγωγές αποζημίωσης. Όπως αναφέραμε και παραπάνω, στις ΗΠΑ οι δικηγορικές εταιρείες που ασκούν συλλογικές αγωγές αποζημίωσης αμείβονται με εργολαβική αμοιβή, δηλαδή ένα ποσοστό επί της επιδικασθείσας αποζημίωσης, το οποίο ελέγχει το δικαστήριο έτσι ώστε

να μην είναι υπερβολικό.¹⁹⁷ Όμως, στις περισσότερες¹⁹⁸ ευρωπαϊκές έννομες τάξεις οι εργολαβικές αμοιβές απαγορεύονται. Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην σύσταση 2013/396, διατύπωσε την κάθετη αντίθεσή της στις εργολαβικές αμοιβές των δικηγόρων, θεωρώντας πως αυτές μπορεί να δώσουν κίνητρα στους δικηγόρους να ασκούν καταχρηστικές αγωγές. Ωστόσο, όπως αναδείξαμε και στην προηγούμενη υποενότητα, αυτό δεν θα είναι δυνατόν να συμβεί εφόσον ο δικαστής θα ελέγχει κατά τη διάρκεια της πιστοποίησης και την ουσία της αγωγής. Επίσης είναι πολύ σημαντικό οι συλλογικές αγωγές να μην εξαρτώνται από τη διάθεση τρίτων να τις χρηματοδοτήσουν (λαμβάνοντας μάλιστα πολύ υψηλότερα ποσοστά ως αμοιβή σε σχέση με αυτά που λαμβάνουν οι δικηγόροι) ούτε από την κρατική χρηματοδότηση. Φυσικά και οι δύο αυτοί τρόποι χρηματοδότησης θα πρέπει να διατηρηθούν ως εναλλακτικοί της εργολαβικής αμοιβής.

Στην Ελλάδα οι εργολαβικές αμοιβές των δικηγόρων επιτρέπονται σύμφωνα με το άρθρο 60 του κώδικα περί δικηγόρων.¹⁹⁹ Επομένως, ο τρόπος αυτός αμοιβής του δικηγόρου δεν γίνεται, ούτε είναι σκόπιμο, σύμφωνα και με τα όσα διατυπώθηκαν ανωτέρω, να περιοριστεί.

Παράλληλα με τον τρόπο αυτό χρηματοδότησης θα πρέπει να επιτρέπεται και η χρηματοδότηση από τρίτους, υπό τις προϋποθέσεις που θέτουν τα άρθρα 15 και 16 της Σύστασης 2013/396, δηλαδή:

«Το επιλαμβανόμενο δικαστήριο θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα αναστολής της διαδικασίας αν, σε περίπτωση χρήσης οικονομικών πόρων παρεχόμενων από τρίτο, α) υπάρχει σύγκρουση συμφέροντος μεταξύ του τρίτου και της ενάγουσας ομάδας και των μελών της· β) ο τρίτος δεν διαθέτει επαρκείς πόρους για να ικανοποιήσει τις οικονομικές δεσμεύσεις του έναντι του ενάγοντος που κινεί τη διαδικασία συλλογικής ένδικης προστασίας· γ) ο ενάγων δεν διαθέτει επαρκείς πόρους για να καλύψει τα έξοδα του αντιδίκου σε περίπτωση αποτυχίας της διαδικασίας συλλογικής αγωγή».²⁰⁰ και

«Τα κράτη μέλη θα πρέπει να φροντίζουν ώστε, όταν η χρηματοδότηση συλλογικής αγωγής προέρχεται από ιδιώτη τρίτο, να απαγορεύεται στον ιδιώτη τρίτο: α) να επιδιώκει να ασκήσει επίδραση στις διαδικαστικές αποφάσεις που λαμβάνονται από τον ενάγοντα, συμπεριλαμβανομένων των διακανονισμών· β) να χρηματοδοτεί συλλογική αγωγή κατά

¹⁹⁷ FRCP αρ. 23 περ. (h).

¹⁹⁸ Ενδ. Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία, Πορτογαλία.

¹⁹⁹ Ν. 4194/2013 αρ. 60.

²⁰⁰ Σύσταση 2013/396 αρ. 15.

εναγομένου ο οποίος είναι ανταγωνιστής του χρηματοδότη ή κατά εναγομένου από τον οποίο εξαρτάται ο χρηματοδότης· γ) να επιβάλλει υπερβολικούς τόκους για τους χορηγούμενους πόρους.»²⁰¹

Τέλος, όπως και στην Πορτογαλία, θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα κρατικό ταμείο το οποίο θα παρέχει χρηματοδότηση σε ενάγοντες που την χρειάζονται και επίσης θα είναι σε θέση να καλύπτει τα δικαστικά έξοδα των εναγομένων εφόσον η αγωγή απορριφθεί (όχι όμως ως παντελώς αβάσιμη), καθώς και στην Ελλάδα ισχύει η αρχή «ο ηττηθείς διάδικος πληρώνει», αρχή η οποία δεν μπορεί να μην εφαρμόζεται και στις συλλογικές αγωγές. Τα έσοδα του κρατικού αυτού ταμείου θα προέρχονται από τμήμα της αποζημίωσης το οποίο δεν θα έχει διεκδικηθεί από κανένα ενάγοντα (unclaimed funds). Η αγωγή αυτή θα δίνεται σε υποθέσεις που θα κρίνεται ότι είναι σημαντικές όχι μόνο για την ικανοποίηση των εναγόντων, αλλά και για το κοινωνικό σύνολο, όπως γίνεται στο Ηνωμένο Βασίλειο. Πάντως, για να μη διευκολύνονται οι καταχρηστικές αγωγές, δεν θα χρηματοδοτούνται από το εν λόγω ταμείο οι αγωγές οι οποίες θα απορρίπτονται ως προφανώς αβάσιμες.

i.δ.) Τριπλή αποζημίωση

Ένα πολύ σημαντικό ζήτημα, το οποίο εκτός της ικανοποίησης των εναγόντων, άπτεται και της χρηματοδότησης αλλά και της αποτρεπτικής λειτουργίας των συλλογικών αγωγών αποζημίωσης για παραβάσεις του ελεύθερου ανταγωνισμού, αποτελεί το ζήτημα των τριπλών αποζημιώσεων, δηλαδή της επιδίκασης στους ενάγοντες του ποσού το οποίο ζημιώθηκαν από τις πρακτικές της εναγόμενης επιχείρησης επί τρεις φορές.

Πράγματι, οι τριπλές αποζημιώσεις αποτελούν κινητήριο μοχλό της αμερικανικής class action, καθώς με τον τρόπο αυτό θα πολλαπλασιαστεί η αποζημίωση που θα επιδικασθεί και έτσι η δικηγορική εταιρεία θα έχει μεγαλύτερο κίνητρο να ασκήσει τη συλλογική αγωγή ή ο τρίτος να τη χρηματοδοτήσει, καθώς θα λάβει μεγαλύτερο ποσό ως αμοιβή.²⁰² Επίσης, είναι προφανής ο λόγος για τον οποίο η τριπλή αποζημίωση προσδίδει στην συλλογική αγωγή μεγαλύτερη αποτρεπτική ισχύ. Πρέπει, επομένως, να εφαρμοστεί η τριπλή αποζημίωση για πρώτη φορά στο ελληνικό δίκαιο στις συλλογικές αγωγές για παραβάσεις του ελεύθερου ανταγωνισμού;

Στην ελληνική έννομη τάξη δεν προβλέπεται τριπλή αποζημίωση σε καμία περίπτωση

²⁰¹ Σύσταση 2013/396 αρ. 16.

²⁰² Βλ. Geradin, Damien, Collective Redress for Antitrust Damages in the European Union: Is This a Reality Now? (April 13, 2015), ο.π. σελ. 18.

ζημίας ή παραβίασης δικαιώματος. Η αποζημίωση που θα χορηγηθεί στο ζημιωθέντα είτε θα είναι πλήρης είτε εύλογη. Από αυτό συνάγουμε ότι η τριπλή αποζημίωση είναι τελείως αντίθετη με την παράδοση του ελληνικού δικαίου. Παρά ταύτα, δεν θα διστάζαμε να προτείνουμε κάτι το οποίο είναι αντίθετο στη νομική παράδοση της χώρας μας (όπως κάνουμε σε πολλά σημεία παραπάνω²⁰³), εφόσον η θέσπιση της τριπλής αποζημίωσης εξυπηρετούσε το γενικότερο συμφέρον και σεβόταν τα δικαιώματα του εναγομένου, πράγμα που όμως δεν συμβαίνει. Στην Ελλάδα, όπως και στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, οι παραβάσεις κατά του δικαίου του ανταγωνισμού αποτρέπονται και κατ' επέκταση τιμωρούνται μέσω της κρατικής επιβολής (public enforcement), δηλαδή μέσω διοικητικών διαδικασιών και προστίμων που επιβάλλονται από την Επιτροπή Ανταγωνισμού. Επομένως, οι συλλογικές αγωγές στην Ελλάδα θα έχουν ως επί το πλείστον τη μορφή της παρεπόμενης αγωγής (follow – on action), δηλαδή της αγωγής η οποία θα ασκείται μετά από την απόφαση της Επιτροπής ανταγωνισμού για το συγκεκριμένο ζήτημα. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται ότι οι επιχειρήσεις που παραβιάζουν τον ανταγωνισμό θα έχουν ήδη υποχρεωθεί να καταβάλουν ένα πρόστιμο προς το ελληνικό κράτος. Θα ήταν ως εκ τούτου άδικο και παράλογο να επιβαλλόταν στις επιχειρήσεις αυτές να καταβάλουν εκτός του προστίμου αυτού και τριπλή αποζημίωση στους αστικώς ζημιωθέντες, καθώς αυτό θα οδηγούσε σε υπέρμετρη τιμωρία και κατ' επέκταση στην εξουθένωσή τους. Όμως, η εξουθένωση των παραβατών δεν είναι ο σκοπός κανενός δικαίου. Η συνολική τιμωρία η οποία επιβάλλεται θα πρέπει να είναι ανάλογη με τη σημασία της παραβίασης, έτσι ώστε η επιχείρηση που παραβίασε το δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού να μην προβεί σε μελλοντικές παραβάσεις, αλλά ταυτόχρονα να μπορεί να συνεχίσει να υπάρχει και να μην πτωχεύσει, αφού αν συνέβαινε αυτό, ο πρώτος ζημιωθείς θα ήταν ο ίδιος ο ανταγωνισμός.

Τέλος, ακόμα και αν αναιρούσαμε όλα τα παραπάνω και δεχόμαστε ότι οι τριπλές αποζημιώσεις θα ήταν αποτελεσματικές στο ελληνικό δίκαιο, ο Έλληνας νομοθέτης δεν θα είχε τη δυνατότητα να τις εισαγάγει στο νόμο 4529/2018 για τις αποζημιώσεις από παραβάσεις του νόμου 3959/2011, αφού αυτό απαγορεύεται από το άρθρο 3 παρ. 3 της οδηγίας 2014/104/ΕΕ, η οποία αποτελεί κανόνα δικαίου υπερνομοθετικής ισχύος.

Επομένως, και σύμφωνα με όλα τα παραπάνω καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι

²⁰³ Η εφαρμογή του συστήματος opt – out απαιτεί σημαντικές αλλαγές της πολιτικής δικονομίας της χώρας μας. Αρχικά η εκπροσώπηση από ένα πρόσωπο ολόκληρης της ομάδας εναγόντων απαγορεύεται στο ελληνικό δίκαιο. Επιπλέον δεν προβλέπεται στο ελληνικό δίκαιο περίπτωση στην οποία ο αριθμός και η ταυτότητα των εναγόντων δεν είναι απολύτως γνωστή. Τέλος δεν χορηγείται σε καμία περίπτωση αποζημίωση, όταν η απαίτηση δεν είναι εκκαθαρισμένη και τα κονδύλια της πλήρως ορισμένα.

τριπλές αποζημιώσεις θα πρέπει να απαγορεύονται στο ελληνικό δίκαιο των συλλογικών αγωγών για παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού.

i.ε.) Κατανομή αποζημίωσης

Ένα ακόμα ακανθώδες ζήτημα, το οποίο εκπορεύεται από την εφαρμογή της μορφής opt – out στις συλλογικές αγωγές αποζημίωσης, είναι η κατανομή αυτής.²⁰⁴ Το πρόβλημα αυτό ενυπάρχει στη φύση των συλλογικών αγωγών με τη μορφή opt – out, διότι όπως είδαμε και παραπάνω τις περισσότερες φορές δεν είναι εφικτό να ταυτοποιηθεί ένας αριθμός μελών της ομάδας των εναγόντων. Αν και το πρόβλημα αυτό έχει αμβλυνθεί τα τελευταία χρόνια και θα συνεχίσει να αμβλύνεται στο μέλλον λόγω της προόδου της τεχνολογίας και των μέσων ανίχνευσης των στοιχείων των καταναλωτών, οι οποίοι ζημιώθηκαν από μία συγκεκριμένη πρακτική, πρέπει να νομοθετηθεί ένας τρόπος με βάση τον οποίο θα κατανέμεται η αποζημίωση στους ταυτοποιημένους ενάγοντες και θα αξιοποιούνται οι πόροι, οι οποίοι δεν έχουν αναζητηθεί από τους ζημιωθέντες (unclaimed funds).

Αφού αποφασιστεί το ύψος της αποζημίωσης από το δικαστήριο, θα πρέπει να προσδιοριστεί κατ' αρχήν η ατομική αποζημίωση των μελών της ομάδας. Όπως προαναφέραμε, αυτό δεν είναι πάντα εφικτό, διότι πολλά μέλη της ομάδας δεν είναι δυνατόν να ταυτοποιηθούν. Έτσι, σε πρώτο στάδιο ο συνήγορος της ομάδας των εναγόντων θα πρέπει να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια, σε συνεργασία με το δικαστήριο, έτσι ώστε να ταυτοποιηθούν έστω και σε αυτό το σημείο όσο το δυνατόν περισσότεροι ζημιωθέντες. Αυτό μπορεί να γίνει για παράδειγμα μέσω της αξιοποίησης των αρχείων πωλήσεων των εναγομένων επιχειρήσεων. Η πρακτική αυτή έχει δοκιμαστεί και έχει πετύχει στις ΗΠΑ με χαρακτηριστική περίπτωση την υπόθεση *Relafen*, όπου διά των καταλόγων πωλήσεων της εναγομένης επιχείρησης αναγνωρίστηκαν περισσότεροι από 900.000 ζημιωθέντες.²⁰⁵ Στη συνέχεια, θα πρέπει οι ταυτοποιηθέντες ενάγοντες να δηλώσουν στο δικαστήριο τη βούλησή τους για λήψη αποζημίωσης. Πρέπει να σχεδιαστούν κατάλληλοι μηχανισμοί έτσι ώστε ο δικαστής να μπορεί να υπολογίσει το ύψος κάθε ατομικής αποζημίωσης για τα μέλη της ομάδας που έχουν προσδιορισθεί ή

²⁰⁴ Βλ. Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού *Collective Redress*, ο.π., σελ. 1196, Maria Ioannidou *Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement*, Oxford University Press 2015, σελ. 142-144, Davis, Josh Paul and Lande, Robert H., *Defying Conventional Wisdom: The Case for Private Antitrust Enforcement* (February 1, 2013), ο.π., σελ. 38-40, Eda Sahin, *The UK's Draft Bill on Collective Redress Proceedings*, *European Competition Journal* VOL. 10 NO 3, December 2014, σελ. 449-451.

²⁰⁵ Βλ. Eda Sahin, *The UK's Draft Bill on Collective Redress Proceedings*, *European Competition Journal* VOL. 10 NO 3, December 2014, σελ. 451.

που μπορεί να προσδιορισθούν και ιδιαίτερα για περιπτώσεις κατά τις οποίες η ατομική κατανομή αποδεικνύεται πολύ επαχθής σε σύγκριση με το μικρό ποσό της ατομικής βλάβης. Εφόσον δεν μπορεί να γίνει αυτό, τότε ο δικαστής θα καθορίζει την κλίμακα αξιολόγησης των διαφορών κατηγοριών της βλάβης.²⁰⁶ Ακόμη, προκειμένου να απαλλαγεί το δικαστήριο από την επαχθή διαδικασία του υπολογισμού της αποζημίωσης για τόσο μεγάλο πλήθος ατόμων, μπορεί να αναθέσει την εργασία αυτή είτε σε ειδικό γραμματέα του δικαστηρίου, είτε στο συνήγορο της ομάδας των εναγόντων, είτε σε λογιστή, τον οποίο θα ορίσει.²⁰⁷

Ίσως το πιο δυσεπίλυτο ζήτημα της κατανομής της αποζημίωσης που επιδικάζει το δικαστήριο είναι η κατανομή του τμήματος εκείνου της αποζημίωσης που δεν θα αξιωθεί από κανένα ενάγοντα (unclaimed funds). Στα αγγλοσαξονικά δίκαια απαντάται η έννοια του cy-pres, δηλαδή της διάθεσης του τμήματος της αποζημίωσης που δεν διεκδικείται από κανένα ενάγοντα, για ένα σκοπό ο οποίος θα αποζημιώνει εμμέσως τους ενάγοντες, οι οποίοι δεν διεκδίκησαν την αποζημίωση τους.²⁰⁸ Η πρακτική του cy-pres εφαρμόζεται πολλές φορές ειδικά στις συλλογικές αγωγές αποζημιώσεων. Σκοπός της πρακτικής αυτής είναι αφενός να μην καταλήξει στα χέρια του ζημιώσαντος εναγομένου το τμήμα εκείνο της αποζημίωσης το οποίο δεν διεκδικήθηκε από κανένα ζημιωθέντα, αφετέρου να αποζημιωθεί όσο το δυνατόν επαρκέστερα το τμήμα εκείνο των μελών της ομάδας των εναγόντων που δεν διεκδίκησε αποζημίωση.²⁰⁹ Έτσι, η ελληνική έννομη τάξη μπορεί να δανειστεί τον επιτυχημένο αυτό θεσμό, προκειμένου να διανείμει τα ποσά που δεν απαιτήθηκαν από κανένα ζημιωθέντα υπό ορισμένες προϋποθέσεις, τις οποίες θέτει η Μαρία Ιωαννίδου στο βιβλίο της *Consumer Involvement in Private EU Competition Law Enforcement*. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι οι εξής:

- Οι ατομικές αποζημιώσεις να είναι εξαιρετικά χαμηλές,
- Η ταυτότητα κάποιων εναγόντων να είναι άγνωστη, έτσι ώστε να μην μπορεί να επιτευχθεί προσωπική κατανομή της αποζημίωσης,
- Να είναι πολύ πιθανό ότι κάποιοι ή όλοι οι ενάγοντες δεν θα διεκδικήσουν αποζημιώσεις,
- Οι ταυτότητες των μελών της αγωγής να μεταβάλλονται διαρκώς και

²⁰⁶ Γνωμοδότηση ΟΚΕ 2008/С 162/01, αρ. 7.4.3.1.

²⁰⁷ Γνωμοδότηση ΟΚΕ 2008/С 162/01, αρ. 7.4.3.4.

²⁰⁸ Maria Ioannidou *Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement*, Oxford University Press 2015, σελ. 143.

²⁰⁹ Βλ. Gail Hillebrand; Daniel Torrence, *Claims Procedures in Large Consumer Class Actions and Equitable Distribution of Benefits*, 28 Santa Clara L. Rev. 747 (1988), σελ. 762, Redish, Martin H. and Julian, Peter and Zyontz, Samantha, *Cy Pres Relief and the Pathologies of the Modern Class Action: A Normative and Empirical Analysis* (October 7, 2009). *Florida Law Review*, Forthcoming. Σελ. 2.

- Η διανομή της αποζημίωσης να είναι δυσχερής, λόγω του υψηλού αριθμού των εναγόντων.²¹⁰

Εφόσον οι προϋποθέσεις αυτές πληρούνται, το δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει να διαθέσει τα κεφάλαια αυτά με σκοπό τη διανομή εκπαιδευτικών κουπονιών, την παροχή εκπτώσεων στους πελάτες της ζημιώσασας επιχείρησης για κάποιο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα²¹¹ ή, πράγμα το οποίο είναι και πιο αποτελεσματικό, τα κεφάλαια αυτά να διατίθενται σε ένα ταμείο αρωγής, το οποίο θα έχει σκοπό την ευκολότερη πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τους ζημιωθέντες καταναλωτές. Το ταμείο αρωγής αυτό θα μπορεί να χρηματοδοτεί τις συλλογικές αγωγές για παραβιάσεις του ελεύθερου ανταγωνισμού, όταν δεν μπορεί να εξευρεθεί άλλος τρόπος χρηματοδότησης και επίσης (όπως αναφέρθηκε και παραπάνω) θα καλύπτει τα έξοδα των εναγομένων, σε περίπτωση που η αγωγή απορριφθεί (όχι όμως ως τελείως αβάσιμη), καθώς και στην Ελλάδα ισχύει η αρχή «ο ηττηθείς διάδικος πληρώνει». Επίσης, το δικαστήριο θα μπορεί να διατάξει την κάλυψη των εξόδων της αγωγής από τα χρήματα αυτά ή να τα αποδώσει στο κράτος, το οποίο θα φροντίσει να διαθέσει αυτούς τους πόρους σε ενώσεις καταναλωτών και σε προγράμματα ενημέρωσης των καταναλωτών σε σχέση με τις παραβιάσεις του ελεύθερου ανταγωνισμού.²¹²

Φαίνεται ότι με αυτούς τους δοκιμασμένους από άλλα κράτη τρόπους διανομής της αποζημίωσης επιτυγχάνεται όσο το δυνατόν πιο δίκαιο αποτέλεσμα για τους ζημιωθέντες που είναι μέλη της ομάδας των εναγόντων. Ωστόσο, προκειμένου η λύση αυτή να εφαρμοστεί στην ελληνική έννομη τάξη, απαιτούνται γενναίες πρωτοβουλίες του Έλληνα νομοθέτη όσον αφορά την Πολιτική Δικονομία, αλλά και αλλαγή τρόπου σκέψης των Ελλήνων δικαστών.

ii) Σύνοψη – Συμπεράσματα: Χρειάζεται μεταφύτευση του αμερικανικού συστήματος στο ελληνικό δίκαιο;

Στο παρόν κεφάλαιο διατυπώσαμε προτάσεις, οι οποίες ενδεχομένως να συμβάλουν στη

²¹⁰ Maria Ioannidou Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement, Oxford University Press 2015, σελ. 143.

²¹¹ Η πρακτική αυτή δεν είναι αποτελεσματική σε αγορές όπου οι επιχειρήσεις που παρέβησαν το νόμο δεν έχουν μεγάλα μερίδια αγοράς, καθώς οι καταναλωτές θα παροτρυνθούν να καταναλώσουν από τη ζημιώσασα επιχείρηση, με αποτέλεσμα οι υπόλοιπες επιχειρήσεις να είναι και πάλι ζημιωμένες. Βλ. Gail Hillebrand; Daniel Torrence, Claims Procedures in Large Consumer Class Actions and Equitable Distribution of Benefits, ο.π., σελ. 767.

²¹² Βλ. Γνωμοδότηση ΟΚΕ 2008/С 162/01, αρ. 7.4.3.3, Maria Ioannidou Consumer involvement in Private EU Competition Law Enforcement, Oxford University Press 2015, σελ. 144 και Αλεξάνδρα Π. Μικρούλεα, Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress, ο.π, σελ. 1196.

λύση ενός πολύ σημαντικού προβλήματος που ταλανίζει το δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού, δηλαδή αυτό της πρόσβασης στη δικαιοσύνη με σκοπό την αποκατάσταση των ζημιών των ζημιωθέντων από αντιανταγωνιστικές πρακτικές. Πράγματι, οι περισσότερες λύσεις που προτείναμε έλκουν την καταγωγή τους από το αμερικανικό δίκαιο των συλλογικών αγωγών αποζημίωσης. Αυτό συμβαίνει, διότι, όπως διαπιστώσαμε και παραπάνω, οι ΗΠΑ διαθέτουν το πιο πλήρες και σταθερό σύστημα συλλογικών αποζημιώσεων παγκοσμίως, το οποίο αφενός εξασφαλίζει στους καταναλωτές εύκολη και σίγουρη πρόσβαση στη δικαιοσύνη, αφετέρου διαθέτει ισχυρή αποτρεπτική ισχύ. Ωστόσο, δεν μπορούν να υιοθετηθούν στην Ελλάδα άκριτα τα όσα ισχύουν στις ΗΠΑ, κυρίως για το λόγο ότι στις δύο χώρες τα δίκαια εδράζονται σε διαφορετικές νομικές παραδόσεις, αλλά είναι και δομημένα με διαφορετικό τρόπο και, επομένως, θα ήταν αναποτελεσματικό να μεταφέρονταν χωρίς ουσιώδεις αλλαγές οι προβλέψεις του ενός δικαίου στο άλλο. Για παράδειγμα, όπως αναλύσαμε και παραπάνω, οι τριπλές αποζημιώσεις δεν είναι σκόπιμο να εφαρμοστούν στο ελληνικό δίκαιο, καθώς όπως και στα άλλα ευρωπαϊκά δίκαια, έτσι και στην Ελλάδα τη μερίδα του λέοντος όσον αφορά στην αποτροπή και την τιμωρία των παραβιάσεων των κανόνων το ελεύθερου ανταγωνισμού κατέχει η κρατική επιβολή (public enforcement). Για τους λόγους αυτούς θεωρούμε ότι ο μελλοντικός νομοθέτης της συλλογικής αγωγής στην Ελλάδα θα πρέπει να συνδυάσει την πετυχημένη αμερικανική συνταγή με την νομική παράδοση της χώρας μας. Αυτό σημαίνει ότι καλό είναι να μην αθετηθούν οι βασικές αρχές του ελληνικού δικαϊκού συστήματος, αλλά ταυτόχρονα να γίνουν οι αλλαγές που απαιτούνται ώστε να καταστεί ευχερέστερη η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τους ζημιωθέντες από τις αντιανταγωνιστικές πρακτικές των επιχειρήσεων, αλλά και να αυξηθεί η αποτρεπτική ισχύς του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού.

ΙΒ. Επίλογος

Η ευχερής πρόσβαση στη δικαιοσύνη αποτελούσε και αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα στα περισσότερα δικαϊκά συστήματα του δυτικού – φιλελεύθερου κόσμου. Πράγματι, οι σύγχρονες κοινωνίες οφείλουν να παρέχουν σε όλους τους πολίτες εύκολη και ανεμπόδιστη πρόσβαση στη δικαιοσύνη, αφού αυτή αποτελεί την εγγύηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του σύγχρονου ανθρώπου. Μία πολύ σημαντική κατηγορία κοινωνιών του δικαίου είναι, όπως αναδείξαμε και πιο πάνω, οι καταναλωτές, οι οποίοι έρχονται πολλές φορές αντιμέτωποι στην καθημερινότητά τους με τις παράνομες πρακτικές των προμηθευτών, ενώ οι ίδιοι ούτε γνωρίζουν πολλές φορές ότι

αδικούνται, αλλά ακόμα και αν το γνωρίζουν, δεν έχουν κίνητρο να αναζητήσουν τη ζημία τους, αφού αυτή είναι τις περισσότερες φορές χαμηλού ύψους. Επίσης, εκτός από τους καταναλωτές, μία ακόμη ομάδα, η οποία κινδυνεύει εντόνως από τις αντιανταγωνιστικές πρακτικές, κυρίως των ισχυρών μονοπωλίων, είναι οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες αποτελούν την κινητήριου δύναμη της οικονομίας, ιδίως στην Ελλάδα. Οι παραπάνω κατηγορίες θα ήταν, όπως έχει αποδειχθεί παραπάνω, αδύνατον να προστατευθούν με τα υπάρχοντα νομικά εργαλεία για την αποζημίωση από παραβιάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού. Οι συλλογικές αγωγές με τη μορφή opt – out αποτελούν το εργαλείο, το οποίο μπορεί να δώσει τη λύση σε αυτή την κοινωνική αδικία, καθώς όχι μόνο δίνουν τη δυνατότητα στους καταναλωτές με χαμηλές αξιώσεις να τις διεκδικήσουν, αλλά επίσης με τον ορισμό ενός εκπροσώπου ολόκληρης της ομάδας απαλλάσσουν τους ζημιωθέντες από την ανάγκη να προβαίνουν σε χρονοβόρες και κοστοβόρες διαδικασίες, προκειμένου να λάβουν ένα μικρό ποσό ως αποζημίωση, χωρίς να στερούν ταυτόχρονα από το άτομο το αρνητικό του δικαίωμα για πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Εκτός όμως από την ελεύθερη πρόσβαση στη δικαιοσύνη, οι συλλογικές αγωγές με τη μορφή opt – out προσδίδουν στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού επιπλέον αποτρεπτική ισχύ, την οποία δεν έχει σήμερα. Είναι βέβαιο ότι οι επιχειρήσεις θα είναι πιο διστακτικές να παραβιάσουν τους κανόνες του δικαίου του ανταγωνισμού, όταν υπάρχει ενδεχόμενο να υποχρεωθούν να πληρώσουν τόσο διοικητικά πρόστιμα όσο και αστικές αποζημιώσεις εξαιτίας των παραβιάσεων αυτών.

Πάντως, όπως αναδείξαμε και παραπάνω, ο νομοθέτης δεν πρέπει να μεταφυτεύσει στο ελληνικό δίκαιο αυτούσια τη ρύθμιση για τις συλλογικές αγωγές από κανένα ξένο δίκαιο, διότι, όπως κάθε χώρα, έτσι και η χώρα μας έχει τη δική της ιδιαίτερη νομική παράδοση και κοινωνική πραγματικότητα. Βέβαια, είναι χρήσιμο να αναζητήσουμε ποια είναι τα στοιχεία εκείνα τα οποία έχουν οδηγήσει τις συλλογικές αγωγές σε ιδιαίτερη επιτυχία σε κάποιες έννομες τάξεις (π.χ. ΗΠΑ, Ολλανδία, Πορτογαλία) και σε όχι τόσο μεγάλη επιτυχία σε κάποιες άλλες (βλ. Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία). Με τη χρήση της εμπειρίας αυτής και το συνδυασμό της με την ελληνική νομική παράδοση και κοινωνική πραγματικότητα, μπορεί να δημιουργηθεί στη χώρα μας ένας θεσμός συλλογικής αποζημίωσης, ο οποίος θα έχει πολλές πιθανότητες να επιτύχει.

Κλείνοντας, θα πρέπει να αναφερθούμε στη συμβολή των συλλογικών αγωγών στην επίτευξη του σκοπού του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού. Σύμφωνα με την

κρατούσα άποψη²¹³ οι δύο κύριοι σκοποί του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού είναι η προστασία του ανταγωνισμού ως οικονομικού θεσμού, ο οποίος αποτελεί βασικό στοιχείο της λειτουργίας της ελεύθερης αγοράς και η προστασία των καταναλωτών από τις στρεβλώσεις που προκαλεί στην αγορά η διασάλευση του ελεύθερου ανταγωνισμού. Καταλήγουμε λοιπόν στη θέση ότι οι συλλογικές αγωγές για παραβιάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού συνεπικουρούν αμφοτέρους τους σκοπούς του δικαίου αυτού, καθώς αφενός αποτελούν ένα εργαλείο προστασίας του καταναλωτή, αφετέρου αποτρέπουν τις επιχειρήσεις να διασαλεύσουν τον ελεύθερο ανταγωνισμό στο μέλλον.

²¹³ Δ.Ν. Τζουγανάτος, Δίκαιο Ελεύθερου Ανταγωνισμού, ο.π., σελ. 26-27.

ΙΓ. Βιβλιογραφία

- Αλεξανδρίδου Ελίζα, (2015), *Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2^η έκδοση.
- Αυγητίδης Δημήτριος, (2015), *Αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις δικαίου ανταγωνισμού*, ΔΕΕ 7/2015, σελ. 673-688
- Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα «Ορισμός του ρόλου και του καθεστώτος των ομαδικών αγωγών του κοινοτικού δικαίου για την κατανάλωση», 2008/C 162/01.
- Ζαπριάνος Νικόλαος, (2019), *Αποζημίωση άμεσων και έμμεσων αγοραστών επί παραβάσεων του δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού - Δικονομικά ζητήματα*, ΕΕμπΔ, Β' Τεύχος 2019 σελ. 290-306.
- Κινητή Ι. Έφη, (2017), *Ζητήματα αποζημιωτικής ευθύνης για παραβάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού με αφορμή την Οδηγία 2014/104/ΕΕ*, ΕΕμπΔ 2017/Α, σελ. 1-31.
- Κοτσίρης Λάμπρος, (2015), *Δίκαιο Ανταγωνισμού*, εκδ. Σάκκουλα, 7^η έκδοση.
- Λανταβού Ειρήνη, (2019), *Η συλλογική αγωγή*, εκδ. Σάκκουλα.
- Ματθίας Στέφανος, (1993), *Η Συλλογική Δικαστική Προστασία των Καταναλωτών*, ΕλλΔνη34, 1993.
- Μικρουλέα Π. Αλεξάνδρα, (2016), *Συλλογική έννομη προστασία για παραβάσεις Δικαίου του Ανταγωνισμού Collective Redress*, ΔΕΕ 10/2016, σελ. 1173-1197.
- Νίκας Θ. Νικόλαος, (2016), *Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Β' Έκδοση.
- Παπαδελή Αντωνία, (2010), *Αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΕ*, ΔΕΕ 6/2010, σελ. 662-672.
- Πουλιάδης Αθανάσιος, (1991), *Συλλογική Αγωγή και προστασία του καταναλωτή*, Χαριστήρια στον Ι. Δεληγιάννη, Β', 1990, σ. 57 (Αυτοτελής προδημοσίευση από τα Χαριστήρια στον Ιωάννη Δεληγιάννη), Δεύτερο Μέρος, σελ. 553-590.
- Σταμέλος Χαράλαμπος, (2018), *Η αγωγή αποζημίωσης στο αμερικανικό και ευρωπαϊκό δίκαιο του ανταγωνισμού*, ΔΕΕ 2/2018, σελ. 170-177.
- Τζίβα Έφη, (2019), *Δίκαιο ανταγωνισμού (αθέμιτου & ελεύθερου) - Δίκαιο προστασίας καταναλωτή*, εκδ. Σάκκουλα, 5η έκδοση.
- Τζουγανάτος Ν. Δημήτρης (επιμ.), (2013), *Δίκαιο Ελεύθερου Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη.

- Τριανταφυλλάκης Δ. Γεώργιος, (2014) *Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 3^η έκδοση.
- *A Collective Action for Damages in the Netherlands is a fact!*, Hogan Lovells Publications, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.hoganlovells.com/en/publications/a-collective-action-for-damages-in-the-netherlands-is-a-fact>
- Afferni Giorgio, (2015), *Class Actions in Italy: A Farewell to America*, 23 Dig.: Nat'l Italian Am. B. Ass'n L.J., 52-64.
- Bergström Maria, Iacovide Marios s, (2018), *Magnus Strand (eds), Harmonising EU Competition Litigation: The New Directive and Beyond*, Hart Publishing, Volume 8.
- Biard Alexandre (2016), *Class Action Developments in France*, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://globalclassactions.stanford.edu/sites/default/files/documents/FRANCE_0.pdf
- Bien Florian, (2013), *Perspektiven für eine europäische Gruppenklage bei Kartellverstößen? – Die Opt out-Class Actions als Äquivalent der Vorteilsabschöpfung*, NZKart 1/2013, S.12-17.
- Braakman August, (1999), *The Application of the Modernised Rules Implementing Articles 81 and 82 EC Treaty in Injunction Proceedings: Problems and Possible Solutions*. Annual proceedings of the Fordham Corporate Law Institute Annual Proceedings of the Fordham Corporate Law Institute, Vol. 26, p. 161-179, Vol. 26, pp. 161-179.
- Bruns Alexander, (2018), *Instrumentalisierung des Zivilprozesses im Kollektivinteresse durch Gruppenklagen?* NJW 2018, S. 2753-2757.
- Davis, Josh Paul and Lande, (2013), Robert H., *Defying Conventional Wisdom: The Case for Private Antitrust Enforcement*, 48 Georgia Law Review 1; Univ. of San Francisco Law Research Paper No. 2013-08.
- Delatre Jocelyn Georges, (2011), *Beyond the White Paper: Rethinking the Commission's Proposal on Private Antitrust Litigation*, Competition Law Review, Vol. 8, No. 1, pp. 29-58.
- Drexl Josef, (2015), *Consumer Actions after the Adoption of the EU Directive on Damage Claims for Competition Law Infringements* AIDA - Anali italiani del diritto d'autore, della cultura e dello spettacolo 2015 (Luigi Ubertazzi ed.), Forthcoming; Max Planck Institute for Innovation & Competition Research Paper No. 15-10.
- European Parliament, (2018), *Directorate general for internal policies policy department for citizens' rights and constitutional affairs*, Study on collective redress in the member

states of the European Union requested by the JURI committee.

- FIDE Budapest, (2016), *Private Enforcement and Collective Redress in European Competition Law*, Congress Proceedings vol. 2.
- Geradin Damien, (2015), *Collective Redress for Antitrust Damages in the European Union: Is This a Reality Now?*, George Mason Law Review, Forthcoming; George Mason Law & Economics Research Paper No. 15-16.
- Higgins, Andrew and Zuckerman, (2013), Adrian A. S., *Class Actions in England? Efficacy, Autonomy and Proportionality in Collective Redress*, Oxford Legal Studies Research Paper No. 93/2013.
- Hillebrand Gail, (1988), *Daniel Torrence, Claims Procedures in Large Consumer Class Actions and Equitable Distribution of Benefits*, 28 Santa Clara L. Rev., pp 747-774.
- Hodges Christopher, (2013), *Collective Redress: A Breakthrough or a Damp Squib?*, Springer Science+Business Media New York, pp. 67-89.
- Ioannidou Maria, (2015), *Consumer Involvement in Private EU Competition Law Enforcement*, Oxford University Press.
- Klonoff H. Robert, (2013), *The Decline of Class Action*, Washington University Law Review, Vol. #90.
- Knigge Albert and Wijnberg Isabella, *Class/collective actions in The Netherlands: overview*, διαθέσιμο στη διεύθυνση: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/6-618-0285?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true&bhcp=1#co_anchor_a709035](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/6-618-0285?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&bhcp=1#co_anchor_a709035)
- Komninos Assimakis, (2011), *The Relationship between Public and Private Enforcement: quod Dei Deo, quod Caesaris Caesari*, European Competition Law Annual.
- Kuneva Meglena, (2008), *Speech/08/657 on "Green Paper on Consumer Collective Redress"*.
- Lande, Robert H., (2014), *The Proposed Damages Directive: The Real Lessons from the United States*, CPI Antitrust Chronicle, Vol. 2, March 2014; University of Baltimore School of Law Legal Studies Research Paper No. 2014-19, pp. 2-12.
- *Manual for Complex Litigation*, (2004) Fourth, Washington, U.S. G.P.O.
- Meriwether, E.; Morganti, A. J. (2010), *Emerging trends in certification of antitrust, class actions in Canada*, Antitrust, 24(3), pp. 71-76.
- Mullenix S Linda, (2014), *Ending Class Actions as We Know Them: Rethinking the American, Class Action*, 64:2 Emory, LJ, pp. 399-450.
- Noble Robin, *Class actions: the end of the road for mobility scooters*, διαθέσιμο στη

διεύθυνση: <https://www.oxera.com/agenda/class-actions-the-end-of-the-road-for-mobility-scooters/>

- Oest/Hess/Janutta, (2017), *Kartellschadensersatz in Deutschland und Großbritannien: Strategische Überlegungen aus Kläger- und Beklagtensicht*, CCZ 2017, S. 273-281.
- Oliveira Paris Sofia, (2015), *Private Antitrust Enforcement: A New Era for Collective Redress*, 12 YARS, pp.11-32.
- Pakamanis Mantas, (2016), *The Role of Class Actions in Ensuring Effective Enforcement of Competition Law Infringements in the European Union*, International Comparative Jurisprudence 2 (2016), pp.122-130.
- Ramos Maria, (2018), *Private Enforcement and Opt-out System Risks, Rewards and Legal Safeguards*, Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies 11(18), pp. 85-114.
- Redish Martin H. and Julian, Peter and Zyontz, Samantha, (2009), *Cy Pres Relief and the Pathologies of the Modern Class Action: A Normative and Empirical Analysis*. Florida Law Review, Forthcoming.
- Rodger Barry, (2004), *The Big Chill for National Courts: Reflections on Market Foreclosure and Freezer Exclusivity under Article 81*, Irish Journal of European Law, 11 pp. 77-116.
- Sahin Eda, (2014), *The UK's Draft Bill on Collective Redress Proceedings*, European Competition Journal VOL. 10 NO 3, pp. 449-451.
- Shaughnessy Erin, (2018), *Too Big to Be Sued: Class Actions and the Commonality Requirements after Wal-Mart V. Dukes*, 57 U. LOUISVILLE L. REV., pp.125-156.
- Simpson Mark, Flett James, *£14 billion consumer class action against MasterCard falls at the first hurdle*, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/eb80b7db/14-billion-consumer-class-action-against-mastercard-falls-at-the-first-hurdle>
- Spencer Benjamin, (2013), *Class Actions, Heightened Commonality, and Declining Access to Justice* 93 B.U. L. Rev., pp. 441-492.
- Trebilcock Michael J. and Roach, Kent, (1996), *Private Enforcement of Competition Laws*, Osgoode Hall Law Journal, Vol. 34, pp. 461-508.
- Tzakas, (2011), *Effective Collective Redress in Antitrust and Consumer Protection Matters: A Panacea or a Chimera?*, Common Market Law Review Collective redress 48, pp. 1125–1174.
- Wardhaugh, Bruce, Bogeymen, (2013), *Lunatics and Fanatics: Collective Actions and the Private Enforcement of European Competition Law*, 34 Legal Studies, pp. 1-23.

- Wouter P.J. Wils, (2009), *The Relationship between Public Antitrust Enforcement and Private Actions for Damages*, WORLD COMPETITION, Law and Economics Review, Volume 32, March 2009, Number 1, pp. 27-65.